—Людзьмі звацца!
Янка Купала

ГАЗЕТА ТВОРЧАЙ ІНТЭЛІГЕНЦЫІ БЕЛАРУСІ

ЛіМ

ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА

ПЯТНІЦА
21
ЛЮТАГА
1992 г.
№ 8 (3626)
ВЫХОДЗІЦЬ з 1932 г.
КОШТ — 50 кап.
(Па падпісцы — 10 кап.)

ПАМЯЦЬ І НАДЗЕЯ

На курганах «дрэмле памятка дзён, што ў нябыт уцяклі», на курганах спіць наша памяць. А на руінах—спіць наша слава. Слава мінулых часоў. Вясёлых і горкіх. Што помняць руіны? Аблога, прыступ. Агонь, кроў. Мужнасць. Крышыцца камень, у пясок рассыпаецца цэгла, мо заўтра ад нашае славы і руін не застанецца... Зарасце стойкі падмурак травой. І не стане нат знаку, і мо толькі невялічкае курганне ўпакоіць Славу, і засне яна памяццю. Цяжкім сном, дзе конскі тупат, бразганне зброі, лёгкія постаці вершнікаў, кастрышчы хатаў адаб'юцца тумановым прывідам у мроі якога-небудзь зусім юнага паэта. Адаб'юцца, трывожачы натхненне, лягуць рыфмаванымі радкамі, патрапяць у друк. А цяжкі сон будзе доўжыцца вечнасць. Крышыцца камень, у пясок рассыпаецца цэгла на руінах нашае славы.

Мы багатыя. Нам не шкада. Што слава? — Песня. Песня, ды й толькі. Хай крышыцца камень, хай зарастае стойкі падмурак. Сон нашае памяці, сон нашае славы — наш сон. Гэта мы снім. Снім і снім сябе ў бясконцых чэргах. Нам шчодра дадзены купоны на бясслоўе, на бяспамяцтва. Крышыцца камень. І пусцее душа...

Сумна. Скруха б'е рэшткі душы, агортвае слых, зрок, памяць. Крышыцца камень, у пясок рассыпаецца цэгла, зарастае горкай травою падмурак. Доўжыцца наш сон. Хто ж прачнецца?

Мо гэтыя «ваяры», што прыйшлі на муры, каб праверыць снежкай вернасць рукі і трапнасць вока?

Курганы захоўваюць памяць, руіны — славу, і нехта, я спадзяюся, захоўвае надзею.

Сяргей ВЕРАЦІЛА.

Кола Дзён

14 ЛЮТАГА

Напярэдадні хрысціянскага свята Стрэчання сустрэча кіраўнікоў СНД у Мінску, пра якую апошнім часам столькі гаварылі, нарэшце адбылася...

Падпісана каля 20 дакументаў. Галоўнымі трэба лічыць Дэкларацыю аб прынцыпах супрацоўніцтва, Заяву аб недапушчэнні ўжывання або пагрозы ўжывання сілы паміж дзяржавамі — удзельніцамі Садружнасці (свайго роду пакт аб ненападзенні) і Пагадненні аб рэгуляванні гандлёва-эканамічнага супрацоўніцтва ў 1992 годзе.

Вайсковыя пытанні рыхтавалі міністры абароны СНД і эксперты Генштаба. Відаць, у рамках падрыхтоўкі да сустрэчы, на аэрадроме ў Мачулішчах было наладжана грандыёзнае шоу — агляд баявой моцы. А яшчэ так супала, што напярэдадні сустрэчы некалькі самалётаў стратэгічнай авіяцыі пераляцелі з тэрыторыі дыслакацыі на Украіне ў Чкалаўск. Пры гэтым лётчыкі, якія не захацелі прысягаць на вернасць Украіне, захапілі з сабой сцяг палка.

Усё гэта, аднак, не зрабіла належнага ўражання на большасць прэзідэнтаў і вайсковыя пытанні былі прызнаны непадрыхтаванымі. (Дамовіліся працягваць абмеркаванне на сустрэчы ў Кіеве ў наступным месяцы). Праўда, у глаўкама Шапашнікава няма падстаў для засмучэння. Яго паўнамоцтвы пацверджаны. А неўзабаве з'явяцца два намеснікі — па стратэгічных і звычайных узброеных сілах.

Аднак Азербайджан, Малдова, Украіна і Беларусь (пры ўмове пераходнага перыяду —у гэтым яе асобая пазіцыя) выступаюць за стварэнне нацыянальных узброеных сіл. Астатнія дзяржавы выказаліся за адзінае камандаванне ўсімі ўзброенымі сіламі і стварэнне Савета міністраў абароны СНД.

Заключным акордам «саммiту» стала сустрэча ў Мінску сам-насам прэзідэнтаў Расіі і Украіны.

Тым часам міністр замежных спраў Беларусі П. Краўчанка адбыў з Румыніі ў Венгрыю. З гэтымі краінамі ўстаноўлены дыпламатычныя зносіны.

15 ЛЮТАГА

Унутрыпалітычнае жыццё на Беларусі ў мінулы уік-энд таксама не заціхала. Беларускі народны фронт правёў у суботу сойм, на якім былі прадэманстраваны падпісныя лісты да рэферэндуму аб выбарах новага парламента рэспублікі.

16 ЛЮТАГА

Мінская гарадская філія БСДГ таксама разглядзела пытанне аб удзеле сяброў Грамады ў магчымым зборы подпісаў у падтрымку рэферэндуму.

Скончылася акцыя па дастаўцы прадуктаў і медыкаментаў у СНД паветрам пад назвай «Даць дапамогу!» Але гуманітарная дапамога на Беларусь будзе пастулаць і надалей. У прыватнасці, канадскі Чырвоны Крыж атрымаў ад свайго ўрада дадатковыя мільёны долараў для гуманітарнай дапамогі Беларусі, Кыргызстану і Малдове.

17 ЛЮТАГА

Між тым працягваецца эканамічная барацьба працоўных за свае правы. Не паспела скончыцца забастоўка шахцёраў Салігорска, якія дамагліся нарэшце перамоваў з урадам аб тарыфным пагадненні, як перадзабастовачную гатоўнасць пагражаюць аб'явіць машыністы лакаматываў чыгункі ў Оршы і Мінску.

18 ЛЮТАГА

Цікава, што будзе, калі разам з чыгуначнікамі забастоўку аб'явяць авіядыспетчары СНД?

Актывізуюцца сувязі Беларусі з краінамі Блізкага Усходу. Старшыня ВС Беларусі С. Шушкевіч прыняў дэлегацыю Кувейта і атрымаў ад яе асабістае пасланне эміра — шэйха Джабера ас-Сабаха, у якім выказваецца ўдзячнасць нашай рэспубліцы за яе прынцыповую пазіцыю адносна агрэсіі Ірака супраць Кувейта. На перамовах закраналася пытанне аб магчымых крэдытах для Беларусі.

19 ЛЮТАГА

Апасенні наконт таго, што дакументы, падпісаныя лідэрамі незалежных дзяржаў у Мінску, могуць аказацца недаўгавечнымі, а галоўнае — малаэфектыўнымі, падобна на тое, пачынаюць збывацца. Расійскі парламент на сумесным пасяджэнні палат прыпыніў дзеянне пагаднення аб вяртанні нацыянальных культурных каштоўнасцяў краінам паходжання. Повадам для такога рашэння стала абмеркаванне лёсу Расійскай нацыянальнай бібліятэкі (былой Ленінскай).

ЧАТЫРЫ З ПЛЮСАМ ЦІ ЧАТЫРЫ З МІНУСАМ?

Лідэры незалежных дзяржаў разышліся ў ацэнцы мінскай сустрэчы. Ці вінаватая ў гэтым прэса?

У будынку колішняга ЦК КПБ, у зале пленарных пасяджэнняў (між іншым, яго паранейшаму упрыгожвае выява Леніна), у фае і на лесвіцах «тусаваліся» ў чаканні прэс-канферэнцыі журналісты з дзесяткаў краін свету. Тут можна было ўбачыць назіраць, як робіцца навіны.

Мне могуць запярэчыць — маўляў, навіны ў той дзень нараджаліся не ў кулуарах, а на самой сустрэчы лідэраў СНД. Яно, канечне, так. Але ў гэтым сцвярджэнні не ўся праўда.

Калі сотні журналістаў з сусветна вядомых агенцтваў і агенцтваў, якія толькі з'явіліся на свет, салідных, малавядомых выданняў, вялікіх і малых тэле- і радыёкампаній на працягу доўгіх гадзін абменьваюцца інфармацыяй, думкамі і, што грахі таіць, чуткамі, то міжволі трапляеш пад уражанне, што перад табой нішто іншае, як лабараторыя сусветнага грамадскага меркавання. Яно, гэтае меркаванне, як бы да гэтага ні ставіліся «сильные мира сего», фарміруецца, перш за ўсё, прэсай. І спробы ўтойваць ці дазіраваць інфармацыю прыводзяць толькі да таго, што інтэрпрэтацыя падзей цалкам аддаецца ў рукі журналістам.

Іншая справа — так званая «ўцечка інфармацыі»...

Хацеў бы згадаць тут прэссакратара Прэзідэнта Азербайджана Р. Агаева. За час апошніх сустрэч на вышэйшым узроўні Агаеў заваяваў папулярнасць сярод журналістаў тым, што ахвотна ідзе з імі на кантакт. Ён разумее, што праз яго інфармацыю, яго ўзаемаадносіны з прэсай фарміруецца і імідж прэзідэнта і імідж дзяржаўнай палітыкі. Пры гэтым прэс-сакратар не навязвае свайго пункту гледжання, пакідаючы за журналістамі права ставіцца да яго інфармацыі крытычна.

На гэты раз, дзякуючы «ўцечкам інфармацыі», яшчэ задоўга да прэс-канферэнцыі стала вядома пра «асобую пазіцыю» Беларусі па вайсковым пытанні (яна звязана з самай высокай канцэнтрацыяй войск на нашай тэрыторыі, што патрабуе пераходнага перыяду для стварэння нацыянальных узброеных сіл), пра абвінавачванні Украінай галоўнакамандавання СНД у раскраданні маёмасці Чарнаморскага флоту, пра канфлікт паміж Муталібавым і маршалам Шапашнікавым і шмат пра што іншае. Падобныя дэталі і падрабязнасці — хлеб журналістаў.

Даволі ахвотна ішлі на кантакт члены расійскай, украінскай, грузінскай дэлегацый (апошняя прысутнічала ў якасці назіральніка). А вось прадстаўнікі беларускай дэлегацыі часцей за іншых захоўвалі загадкава-непрыступны выгляд.

На жаль, вышэйшыя кіраўнікі незалежных дзяржаў не да канца, як мне здаецца, усведамляюць ролю і спецыфіку прэсы ў сучасным свеце. Можна яшчэ зразумець адсутнасць на заключнай прэс-канферэнцыі прэзідэнтаў сярэднеазіяцкіх рэспублік, Казахстана — шлях дамоў няблізкі, а справы не чакаюць. Але чым растлумачыць адсутнасць прэзідэнта Расіі, які на той момант яшчэ знаходзіўся ў Мінску? І на каго былі разлічаны абвінавачванні журналістаў з боку другога прэзідэнта ў тым, што яны нібыта зацікаўлены ў распальванні канфліктаў і нават... крывадэрнасці?

Трэба аддаць належнае Старшыні Вярхоўнага Савета С. Шушкевічу, які правёў на наступны дзень пасля сустрэчы дадатковую прэс-канферэнцыю, а потым яшчэ выступіў па 1-м канале тэлебачання, каб давесці пазіцыю кіраўніцтва рэспублікі да самай шырокай аўдыторыі. Але, абвінавацўшы ў сваім тэлеінтэрв'ю заходнюю прэсу ў неаб'ектыўнасці і прадузятасці (а яна, як вядома, ацэньвае вынікі сустрэчы лідэраў СНД вельмі песімістычна), кіраўнік парламента не ўлічыў, відаць, што заходнія журналісты прывыклі давяраць не словам, а толькі канкрэтным фактам, якія можна, так бы мовіць, памацаць рукамі. Для таго, каб ацаніць, скажам, тыя дакументы, што былі падпісаны ў пятніцу, не перашкодзіла б мець іх перад вачыма. Але — ці капіравальнай тэхнікі не было пад рукой, ці яшчэ чаго — выніковыя дакументы былі апублікаваны толькі праз некалькі дзён. Цягнік, як кажуць, пайшоў... Цяпер дакументамі зоймуцца эксперты і палітолагі, а не журналісты, скажам, Сі-эн-эн. Бяды ў гэтым, зразумела, няма ніякай. Куды больш важна, каб падпісаныя пагадненні выконваліся на практыцы. А ў гэтым няма ўпэўненасці нават у тых, хто іх падпісваў. Гэта вынікае, у прыватнасці, з выступлення па тэлебачанні Прэзідэнта Казахстана Н. Назарбаева, які вынікамі сустрэчы быў яўна незадаволены. Асабліва рэзка крытыкаваў ён экспертаў генштаба, якія рыхтавалі дакументы па вайсковых пытаннях. Яны аказаліся непрымальнымі для большасці ўдзельнікаў сустрэчы нават канцэптуальна.

Прэзідэнт Украіны Л. Краўчук, які гэтым разам старшыняваў на сустрэчы кіраўнікоў СНД, аказаўся больш памяркоўным, чым заўсёды, і нават выставіў ёй ацэнку «чатыры з мінусам». С. Шушкевіч, у сваю чаргу, ацаніў сустрэчу яшчэ вышэй — на «чатыры з плюсам». Што ж, палітыкі таксама людзі. І яны маюць права ацэньваць уласную дзейнасць так, як лічаць патрэбным.

Віталь ТАРАС.

Што сказалі...

Л. Краўчук: «І на другіх нарадах мы прымалі дакументы. На вялікі жаль, пра іх не гавораць, а гавораць толькі аб супярэчнасцях. Яны ёсць і будуць. Таму што, папершае, гэта новая Садружнасць, якая толькі спрабуе вызначыць прынцыпы ўзаемаадносін. Па-другое, ёсць інтарэсы ў кожнага і не заўсёды яны супадаюць. Мы не на гэтым павінны акцэнтаваць, паводле майго пераканання, увагу, а на тым, як знаходзіць шляхі вырашэння, як прыходзіць да дакументаў і іх выканання. Гэта найбольш важна і для нас, кіраўнікоў дзяржаў, і для народаў, якія чакаюць гэтых рашэнняў. Таму я паведаміў вам пра гэта з заклікам спрабаваць пісаць не толькі аб супярэчнасцях, але і аб тым, што мы нешта рашаем...»

Л. Тэр-Петрасян: «У нас ёсць адчуванне, што СНД пакуль не мае механізмаў для вырашэння не толькі гэтай праблемы (Нагорнага Карабаха.— **Рэд.**), але і падобных. Па-мойму, калі СНД не выпрацуе такіх механізмаў, гэта значыць... прызнацца ў няздольнасці іх вырашыць. У мяне была прапанова — яна падтрымлівалася Расіяй, іншымі рэспублікамі — стварыць міждзяржаўныя сілы стрымлівання ў рамках СНД. Пакуль гэта не ўдаецца...»

С. Шушкевіч: «Хачу адказаць словамі Сент-Экзюперы: «Самая вялікая раскоша—гэта раскоша чалавечых дачыненняў. Мне дастаўляюць вялікае задавальненне зносіны з кіраўнікамі дзяржаў СНД. І заўважу, што яны даюць канструктыўныя вынікі...»

АДГАЛОСКІ

Акадэмік Платонаў на «Свабодзе»

Чарговая сенсацыя нашых дзён — прэзідэнт Акадэміі навук Беларусі Уладзімір Платонаў вырашыў адмовіцца ад сваёй пасады ў сувязі з запрашэннем Прынстанскага універсітэта (ЗША) папрацаваць пэўны час у яго навуковых сцэнах.

Ва ўсёй гэтай гісторыі найбольш здзіўляе незвычайны ажыятаж, узняты вакол персоны акадэміка сродкамі масавай інфармацыі. Прычым, калі маскоўскае тэлебачанне і «Комсомольская правда» абмежаваліся ўсяго толькі канстатацыяй факта, некаторыя беларускія выданні, а таксама сёй-той з афіцыйных асоб далі волю пачуццям, закляймўшы Платонава ў лепшых традыцыях нядаўняй, сумнай памяці пары.

У чым справа, спадары? Чаму чалавек не можа жыць і працаваць там, дзе хоча? Хіба гэтае яго права не замацавана ва Усеагульнай дэкларацыі правоў чалавека і грамадзяніна, якую падпісала ў свой час і Беларусь?

Відаць, у многіх, хто сачыў за гэтай непрыгляднай, але бурнай выкрывальнай кампаніяй, узнікала пытанне: чаму маўчыць сам акадэмік Платонаў?

Нядаўна на хвалях беларускай службы радыёстанцыі «Свабода» прагучала інтэрв'ю У. Платонава, у якім акадэмік выказаў абурэнне спекуляцыямі вакол яго імя. Ягонае рашэнне аб адстаўцы і ад'езд за мяжу, аказваецца, не былі сакрэтам для калег па Акадэміі навук. У Прынстане ён працуе над кнігай; палітычнага прыстанішча ў ЗША не прасіў і не збіраецца прасіць; пасля завяршэння тэрміновай працы вернецца на радзіму, каб тут працягваць сваю навуковую дзейнасць. Пра ўсё гэта акадэмік паведамляў на Беларусь факсам і электроннай поштай, але ніводная з гэтых заяў чамусьці не была ў нас надрукавана. У інтэрв'ю У. Платонаў сказаў таксама, што звярнуўся ў Вярхоўны Савет рэспублікі — з просьбай абараніць ягоную чалавечую і навуковую годнасць.

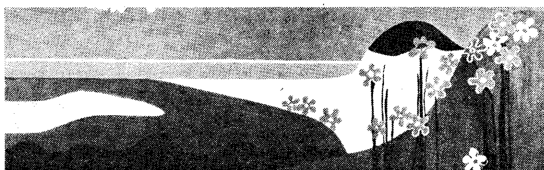

Беларуская настальгія

Ці не першай ластаўкай у наладжванні культурных кантактаў беларускай дыяспары на Захадзе з Бацькаўшчынай была вандроўка на Беларусь спевака са Злучаных Штатаў Данчыка. Радасны настрой тых дзён, усведамленне, што калі жыве беларушчына за акіянам, значыць, будзе жыць і на крэўнай зямлі сваёй, прыгадаліся мне пад час урачыстага адкрыцця ў Мастацкім музеі Беларусі выставы твораў амерыканскай беларускай мастачкі Галіны Русак. Як і большасць эмігрантаў са сталінскай імперыі, яна не выбірала свой лёс. Не па ўласнай волі давялося развітацца з радзімай у час другой сусветнай вайны. Але жыве Беларусь у яе сэрцы, і пра гэта гавораць творы Галіны Русак.

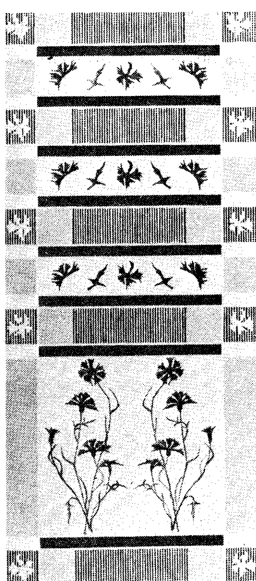

На мастакоўскае светаўспрыманне паўплывала знаёмства з мастацтвам карэнных жыхароў амерыканскага кантынента — індзейцаў. Сапраўды, відаць, напачатку дзіўна пабачыць за тысячы вёрст ад Радзімы ўзоры, падобныя на тыя, што вышывала маці; колеры, знаёмыя з дзяцінства. Ды потым прыходзіць усведамленне, што ў падабенстве культур адлюстравана адзінства свету. Творы мастачкі прасякнуты настальгічнымі пачуццямі. Выразная беларускасць робіць творчасць Галіны Русак цікавай з'явай у сучасным амерыканскім мастацтве. Амерыканцы бачаць у духоўных здабытках сваёй цывілізацыі сінтэз культур многіх краін і народаў. Для амерыканцаў справа гонару — ведаць свой радавод. Адсюль і цікаўнасць да радзімы продкаў.

У арганізацыі выставы прынялі ўдзел шэраг дзяржаўных і грамадскіх устаноў Рэспублікі Беларусь — Мастацкі музей, Фонд культуры і гэтак далей. Але галоўную ролю адыграў у гэтай справе Беларускі народны фронт «Адраджэнне», бо гэта адзіная ў Беларусі арганізацыя, якая карыстаецца абсалютным даверам эміграцыі.

Незалежнасць нашай дзяржавы грунтуецца не толькі на эканамічных гарантах, але і на духоўнай еднасці беларусаў усяго свету. У гэтым сэнсе пра выставу твораў Галіны Русак можна гаварыць як пра падзею не толькі ў культурным, але і ў палітычным жыцці.

Пётра ВАСІЛЕЎСКІ.

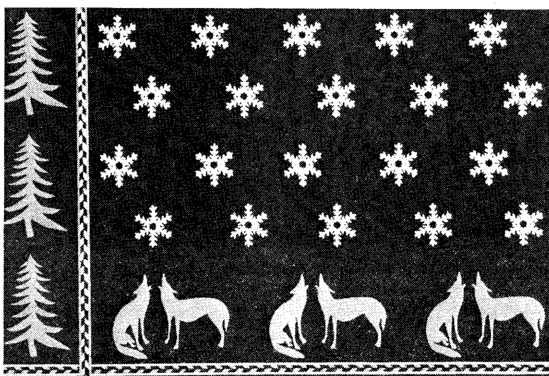

Творы Галіны РУСАК.

РЭФЕРЭНДУМ: «УДАКЛАДНІЦЕ ПЫТАННЕ»

«ЛіМ» паведамляў ужо, што Цэнтральная выбарчая камісія Рэспублікі Беларусь разгледзела прапанову ініцыятыўнай групы БНФ па правядзенні рэферэндуму і зацвердзіла ўдакладненую фармулёўку ўсенароднага апытання. Наш карэспандэнт расказвае пра некаторыя падрабязнасці гэтай падзеі.

БНФ задаволіў гэту просьбу, Цэнтральная выбарчая камісія зацвердзіла фармулёўку рэферэндуму.

Рашэнне выбарчай камісіі аб фармулёўцы пытання і аб рэгістрацыі ініцыятыўнай групы было прынята аднагалосна. Трэба сказаць, такі вынік аказаўся нечаканым і для журналістаў, што прысутнічалі на пасяджэнні, і, думаецца, для саміх ініцыятараў рэферэндуму.

Пачатак пасяджэння не абяцаў такога павароту справы. Па-першае, народныя дэпутаты Беларусі З. Пазняк, Г. Сямдзянава і старшыня каардынацыйнай рады ініцыятыўнай групы БНФ У. Анцулевіч вымушаны былі блукаць разам з журналістамі па калідорах Грамадска-палітычнага цэнтра, пакуль знайшлі пакой, у якім ужо сабралася камісія. У выніку ўспыхнула эмацыянальная спрэчка паміж дэпутатамі і членамі камісіі, якім давялося выслухаць рэзкія абвінавачванні на свой адрас. (Трэба сказаць, што пасля заканчэння пасяджэння З. Пазняк прынёс прабачэнні за некарэктнасць некаторых абвінавачванняў).

Па-другое, прадстаўнікі БНФ усумніліся ў правамоцнасці камісіі прымаць рашэнні. Справа ў тым, што з 19 чалавек, якія ўвайшлі ў склад камісіі згодна з Канстытуцыяй, 5 выбылі. А на пасяджэнне прыйшлі 11 чалавек. Выконваючы абавязкі старшыні ЦВК С. Махавікоў і сакратар камісіі І. Ліхач усе заўвагі і прэтэнзіі адхілілі і выставілі ў адказ свае... А тут яшчэ заключэнне камісій Вярхоўнага Савета па заканадаўстве і па рабоце з Саветамі, у якім ініцыятарам рэферэндуму прапанавалася змяніць фармулёўку, паколькі яна, нібыта, аб'ядноўвае некалькі пытанняў у адно.

І пачалася, так бы мовіць, лінгвістычна-схаластычны дыспут з прыцягненнем юрыдычнай казуістыкі. Можна адказаць на пытанне, прапанаванае БНФ, адназначна або не? Можна яго разбіць на некалькі пытанняў ці не? І ці можна мяняць парадак слоў у складаназалежным сказе? Здавалася, спрэчкам не будзе канца. Але пасля таго, як два члены камісіі ўнеслі свае зусім канкрэтныя варыянты фармулёўкі (без змены сэнсу), прадстаўнікі БНФ палічылі адзін з іх прымальным. З улікам прапаноў камісіі яны прадставілі пытанне ў новай рэдакцыі. Цяпер яно гучыць так: «Ці лічыце Вы неабходным правядзенне ўвосень 1992 года выбараў у вярхоўны орган дзяржаўнай улады Рэспублікі Беларусь на падставе Закона аб выбарах народных дэпутатаў Беларусі, праект якога ўнесены апазіцыяй БНФ у Вярхоўным Савеце, і ў сувязі з гэтым датэрміновы роспуск цяперашняга Вярхоўнага Савета?»

Гучыць не вельмі лаканічна, але сэнс зразумелы. Слова цяпер за Вярхоўным Саветам, які, канечне, не будзе ў захапленні ад рашэння Цэнтральнай выбарчай камісіі і паспрабуе як-небудзь запярэчыць правядзенню рэферэндуму аб сваім лёсе. Ці не засяродзіцца парламент на барацьбе за ўласнае выжыванне?

НАШ КАР.

ПАМЯРКУЕМ

ДЗЕ ВЫ, ПАЛІТЫКІ Ў «БЕЛЫХ АПРАТКАХ»?

Замаячыла на даляглядзе, замільгала на старонках газет, павеяла з вясновым ветрыкам — рэферэндум! Штосьці з ім звязанае яшчэ цепліцца ў памяці — як савецкі народ вырашаў лёс злучнасці з найменнем СССР. І вынікі памятаем. І ўсё тое, што было пасля вынікаў і што пералілося ў сённяшні дзень. Вопыт у нас хоць і небагаты па часці ўсенароднага «волеизъявления», але дазваляе ўсумніцца ў тым, ці можна стрэсці такім чынам — хай сабе і калектыўна — няспелы плод. Ён сам мусіць саспець і сам грукнецца долу ад малога нават сатрасення. Ды не — трасуць, трасуць зялёналістую яблыню...

Адным словам, рэферэндум — гэта калі адна палітычная сіла намагаецца давесці другой, што яна дужэйшая.

Ёсць забаўны эпізод у камедыі Г. Данелія «Кін-дза-дза». Зямлянін патрабуе даставіць яго к мясцоваму ўраду. Абшарпаныя абарыгены адказваюць: «Наш урад на другой планеце. Каб патрапіць туды, патрэбна гравіцапа». Вакол гэтай загадкавай і пазарэз неабходнай гравіцапы круціцца добрая палова ўсіх перыпетый фільма. Ці не ўяўляецца некаму з нашых радыкальных палітыкаў, што ролю фантастычнай гравіцапы адыграе памянёны рэферэндум?

Вось адбудзецца ён, а там зноў — агітацыя, камісіі, лісткі з партрэтамі на сценах дамоў... Ажыўленне, рух, поўная бачнасць прагрэсу: перавыбары. І стане Вярхоўны Савет **новым** —чыстым ад камуністаў (чытай — бальшавікоў), ад гэтых заскарузлых наменклатуршчыкаў.

Ну, з апошнімі ўсё ясна: палкі ў колы яны рады ўстаўляць ужо таму, што іх гвалтам ссадзілі з воза. Ды сапраўдных «камунякаў» на нашым кіраўнічым Алімпе не так многа. А што ж астатнія? Ці самы горшы з недахопаў — пакінуты «на памяць» партбілет?

Не будзем адмахвацца ад наступнай акалічнасці: прэстыжныя ўстановы і пасады прыцягваюць не самых нязданых з нашых суграмадзян. У партыйныя структуры ахвотна ішлі не толькі падхалімы і кар'ерысты, але і людзі разумныя, дзелавыя, людзі, якія ведалі сабе цану і не бачылі іншага шляху рэалізавацца. Калі б інакш, то не мела б Украіна сёння Краўчука, а Казахстан — Назарбаева. І ўсе мы — Гарбачова.

Іншая справа, што з цягам часу, зросшыся з сістэмай, зведаўшы смак неабмежаванай улады (хай сабе і на гаспадарчых участках), пераважная большасць нармальных, здольных людзей фатальным чынам чарвівела знутры, перараджалася. Так што на адным полюсе мы маем падпсаваныя розум з сумленнем, а на другім — аморфную, апалітычную шэрую масу, якую і прынята называць народам. (Пра апалітызм нашага народа слушна пісаў В. Быкаў на лімаўскіх старонках).

З гэтай масы ў апошнія гады вылучылася нямала завадатараў і лідэраў, ды ці набярэцца такіх на **новы** Вярхоўны Савет? Калі б крызіс улады можна было пераадолець перавыбарамі парламента ці адстаўкай ўрада, то ўсе праблемы даўно былі б вырашаны. Усё значна складаней і сур'ёзней. У нас адна крывяносная сістэма з магутным і бесталковым гігантам — Расіяй. Тыя ж спадчынныя хваробы, тая ж армія ўпраўленцаў, тыя ж заводы, запраграмаваныя на выпуск ваеннай тэхнікі... Мо і капіталізм мы пабудуем гэтаксама, як пабудавалі камунізм?

Мяркуючы па многіх прынятых законах, не безнадзейны і гэты склад ВС. «Абраннікі народа» марудна, але няўхільна пазбаўляюцца аднабаковасці і дагматычных уяўленняў. Асабіста мяне ўміляе спадар Лукашэнка, які з аднолькавай пераконанасцю і праўду-матку рэжа і прамаўляе такое, чаго павінна саромецца яго вышэйшая адукацыя.

Чалавек усё ж гнуткае, пластычнае стварэнне. І як раней яго ляпілі абставіны, так і цяпер лепяць. Да канца тэрміну, не выключана, з усіх злезе старая ідэалагічная луска. Адно шкада: наконт чорнага кабяля руская прымаўка выказваецца адназначна... Застаецца спадзявацца, што падрасце з гадамі новая змена, прыйдуць на падмогу палітыкі, не абцяжараныя ні дробнымі злачынствамі, ні банальным згодніцтвам. Палітыкі ў «белых апратках». Бо пакуль што такіх у нас адзінкі.

Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ.

КАБ ВЕДАЛІ НАС У СВЕЦЕ

З пасяджэння рады Саюза пісьменнікаў Беларусі

Невыпадкова чарговае пасяджэнне рады Саюза пісьменнікаў Беларусі, якое адбылося ў панядзелак, праводзілася сумесна з Міністэрствам замежных спраў Рэспублікі Беларусь і Беларускім таварыствам дружбы і культурнай сувязі з замежнымі краінамі. Пытанне, што абмяркоўвалася ў гэты дзень — «Саюз пісьменнікаў Беларусі і ўсталяванне яго міжнародных сувязяў», — набывае агульнадзяржаўнае значэнне, і паспяховае вырашэнне яго залежыць не толькі ад намаганняў аднаго творчага саюза.

Як вядома, яшчэ нядаўна ўсім гэтым займалася замежная камісія колішняга Саюза пісьменнікаў СССР. Тады не сказаць каб надта часта выязджалі беларускія літаратары ў замежныя творчыя камандзіроўкі. Звычайна такія «прывілеі» выпадалі маскоўскім пісьменнікам, ды і то асабліва «заўважаным». Цяпер жа і гэтыя сувязі парваліся. Каб паехаць за мяжу, патрэбна валюта, якой, безумоўна, у Саюза пісьменнікаў Беларусі няма.

А справа ж не ў асобных паездках. Як сказаў, адкрываючы пасяджэнне старшыня Саюза пісьменнікаў Беларусі В. ЗУЁНАК, у рэспубліцы не знайшлося неабходных сродкаў, каб правесці ў маі сёлетняга года Дні беларускай літаратуры. Не дапамог і зварот да Старшыні Савета Міністраў Рэспублікі Беларусь. У творчага саюза няма нават сродкаў, каб рэгулярна дасылаць патрэбныя часопісы і кнігі перакладчыкам, прапагандыстам беларускай літаратуры. І В. Зуёнак, і тыя, хто прыняў удзел у абмеркаванні ўзнятага пытання — І. ШАМЯКІН, Б. САЧАНКА, В. РАГОЙША, А. ПЕТРАШКЕВІЧ, С. ПАНІЗНІК, К. ЦВІРКА, С. ЗАКОННІКАЎ, Я. БРЫЛЬ, А. ГАРДЗІЦКІ і іншыя,— гаварылі пра паляпшэнне міжнародных сувязяў беларускіх літаратараў з іншымі краінамі, у тым ліку і з калегамі з былых саюзных рэспублік, што таксама цяпер павінна праводзіцца на дзяржаўнай аснове. На думку Б. Сачанкі, ёсць неабходнасць стварэння спецыяльнага выдавецтва, якое б спецыялізавалася на выпуску кніг беларускіх пісьменнікаў у перакладзе на замежныя мовы. Адначасова яно магло б рэкламаваць і беларускія тавары, тым самым зарабляць валюту. Ініцыятарамі стварэння такога выдавецтва маглі б стаць Міністэрства замежных спраў Рэспублікі Беларусь, Беларускі фонд міру, таварыства па культурнай сувязі з замежнымі краінамі, Саюз пісьменнікаў. Многія невялікія краіны, зазначыў Б. Сачанка, зацікаўлены, каб іх кнігі перакладалі. У прыватнасці, шмат захадаў у гэтым кірунку робіць Бельгія, пераводзіць на такія мэты валюту. Будучы ў Парыжы, Б. Сачанка меў перагаворы з бельгійскім паслом адносна выдання бельгійскіх пісьменнікаў і на Беларусі.

І. Шамякін мяркуе, што сродкамі мог бы дапамагчы Беларускі фонд міру. На думку С. Законнікава, даўно існуе патрэба выдання часопіса «Беларускі архіў». Выпуск яго таксама хоць у малой ступені палепшыў бы становішча з валютай, таму што такое выданне спатрэбілася б навукоўцам, пісьменнікам многіх краін.

Міждзяржаўныя сувязі, што неаднаразова падкрэслівалася, гэта клопат аб тым, каб болей ведалі пра Беларусь і яе літаратуру ў іншых краінах і ў сваю чаргу іншыя краіны, іншыя літаратуры былі годна прадстаўлены на Беларусі. Я. Брыль, напрыклад, з занепакоенасцю гаварыў, што дагэтуль няма асобнага выдання выбраных твораў М. Багдановіча ў Польшчы, Германіі. Трэба клапаціцца, каб на іншыя мовы быў перакладзены М. Гарэцкі, 100-годдзе з дня нараджэння якога спаўняецца ў наступным годзе.

Шырокі аспект праблем закрануў у сваім выступленні міністр замежных спраў Рэспублікі Беларусь П. КРАЎЧАНКА. Становішча складанае, падкрэсліў ён, і ратаваць яго неабходна агульнымі намаганнямі. Міністр расказаў аб намаганнях, якія робяцца з боку міністэрства па прапагандзе беларускай літаратуры, умацаванні міжнародных пісьменніцкіх сувязяў і ўвогуле па прапагандзе нацыянальнай культуры. Гэта і наладжванне кантактаў з эміграцыяй (у прыватнасці, П. Краўчанка меў доўгую гутарку з Н. Арсенневай), і аб'яднанне беларусаў свету (мяркуецца восенню правесці ў Мінску міжнародны кангрэс беларусаў, першы ў гісторыі), і асабістыя кантакты з кіраўнікамі краін (адбылася гутарка з прэзідэнтам Балгарыі Ж. Жэлевым адносна ўшанавання памяці Ф. Скарыны).

Аб захадах па арганізацыі міжнародных сувязяў, якія прымаюцца з боку Беларускага таварыства дружбы і культурнай сувязі з замежнымі краінамі, расказаў старшыня прэзідыума А. ВАНІЦКІ.

На пасяджэнні вырашана стварыць замежную камісію Саюза пісьменнікаў Беларусі. Арганізацыйныя справы ўскладзены на літаратурнага кансультанта А. Гардзіцкага.

На пасяджэнні быў зацверджаны план асноўных мерапрыемстваў Саюза пісьменнікаў Беларусі на першае паўгоддзе сёлетняга года.

НАШ КАР.

Людзьмі пачувацца...

Дыялекталогія і культура мовы

На пачатку снежня мінулага года ў Мінску прайшла рэспубліканская навукова-практычная канферэнцыя «Дыялекталогія і культура беларускай мовы». Ініцыятарам яе правядзення стаў аддзел дыялекталогіі і лінгвагеаграфіі Інстытута мовазнаўства імя Я. Коласа Акадэміі навук Беларусі. Неабходнасць правядзення падобнай канферэнцыі падтрымала Міністэрства народнай адукацыі Рэспублікі Беларусь.

У перыяды сацыяльных зрухаў узнікае пільная патрэба ў існаванні важнага сімвала яднання людзей. Сімвалам нацыянальнага згуртавання любога народа ў падобных гістарычных умовах выступае, як правіла, іх агульная мова. У такія пераломныя гістарычныя часы пазнавальная энергія людзей накіроўваецца на высвятленне таго, хто яны такія сярод іншых людзей, іх гістарычных згуртаванняў, як і чым яны вызначаюцца і вылучаюцца. Спасціжэнне гэтага адбываецца ў розных сферах нацыянальных набыткаў—у культуры, гісторыі, фальклоры, этнаграфіі і інш.

У цэнтры ўвагі пры вызначэнні нацыянальнай самабытнасці народа знаходзіцца мова. Асаблівая цікавасць да яе не толькі ў тым, што яна — адбітак, люстэрка той самай самабытнасці, назапашаных этнасам разнастайных непаўторных каштоўнасцей. Яна — канцэнтраваны вынік нашага агульнага развіцця. Па гэтай прычыне пазнанне моўных нацыянальных адметнасцей звычайна выходзіць за межы практычнай цікавасці да мовы. У многіх яе носьбітаў з'яўляецца патрэба расшыфраваць яе спецыфіку, высветліць гісторыю станаўлення і фарміравання.

Узрастае цікавасць да мовы сёння і ў жыцці беларускага народа. Аднак у беларусаў падобная цікавасць, акрамя таго, абцяжарана праблемамі фактычнага адраджэння сваёй агульнанароднай мовы. Вельмі надзённа стаіць і праблема павышэння культуры яе функцыянавання, гаворкі на ёй. Існуе патрэба не проста ўвесці мову ў сталы ўжытак, зрабіць яе ўстойлівым сродкам зносін сярод усіх беларусаў: зараз таксама надзвычай істотным з'яўляецца і пытанне рэстаўрацыі самой структуры мовы. Зменаў чакаюць граматыка і правапіс, слоўнік, сінтаксіс.

Вырашыць у нейкай ступені гэтыя, як і некаторыя іншыя пытанні і спрабавалі ўдзельнікі названай канферэнцыі. Ужо яе назва сама па сабе выклікае пытанне: якое дачыненне мае дыялекталогія да культуры мовы?

Усім нам добра вядома, што на пытанне, як правільна сказаць ці напісаць літаратурна, адказваюць спецыяльныя нарматыўныя даведнікі (падручнікі, слоўнікі і інш.). Аднак у развіцці і функцыянаванні сучаснай беларускай літаратурнай мовы ёсць свае асаблівасці. Так, асновай яе фанетыка-марфалагічнага ладу, а таксама і слоўніка з'яўляюцца мясцовыя гаворкі. Зразумела, беларуская літаратурная мова цалкам не звязана з нейкай асобнай дыялектнай гаворкай, хаця да некаторых з іх яна па сваім паходжанні знаходзіцца бліжэй, чым да астатніх. Нягледзячы на поўную блізасць да нейкай адной ці некалькіх, больш-менш аднародных па сваіх разнастайных асаблівасцях, мясцовых гаворак, у структуры беларускай літаратурнай мовы ў адзінае цэлае спрасавана найбольш тыповае і характэрнае для мясцовых гаворак усёй беларускай дыялектнай прасторы.

Літаратурнай мове ў сістэме агульнанацыянальнай мовы належыць статус вядучай. Яна не толькі выкарыстоўваецца ў сферы афіцыйных зносін, з'яўляецца асновай кніжнай мовы, але і выступае ў ролі нарматыўнай сістэмы. Гэта значыць, што яна рэгламентуе правільнасць і дакладнасць ужывання слова. Аднак сёння статус беларускай літаратурнай мовы як вядучай камунікатыўнай нарматыўнай сістэмы парушаны. Гэта сталася па прычыне напорыстай русіфікацыі, у выніку якой беларускае слова фактычна цалкам згубіла сваю прэстыжнасць, перастала ўжывацца. У такіх умовах, а яшчэ і пры заспакоенасці тых, хто адказвае за культуру мовы і маўлення, у беларускамоўную сістэму камунікацыі, у тым ліку беларускую літаратуру, прэсу, на тэлебачанне і радыё, упэўнена рушыла дыялектная стыхія. Яе поступ настолькі інтэнсіўны, што часам здаецца: у суверэннай рэспубліцы Беларусь СТРАЦІЛА свой статус агульнанароднай беларуская літаратурная мова.

У сувязі з гэтым найгалоўнейшым пытаннем канферэнцыі было пытанне адносін да змен, якія маюць месца ў сучаснай сістэме беларускага маўлення. Ад тэарэтычных разважанняў да практычных рэкамендацый, што з «дыялектнага навага» мае права выкарыстання, асвятлялася гэтая праблема ў выступленнях навукоўцаў.

Вельмі важным бокам гэтай агульнай праблемы паўстала перш за ўсё пытанне аб дасканаласці нашых тэрмінаў. Сапраўды, на сучасны момант у беларускай літаратурнай мове па многіх прычынах існуюць «лакуны». Тэрміновае запаўненне іх — надзённая патрэба часу. Але замацаванне за пэўным словам, найменнем ролі тэрміна павінна падпарадкоўвацца агульным сістэмным моўным заканамернасцям. Улічваць іх неабходна ўжо таму, каб увядзенне новай тэрміналагічнай адзінкі не выклікала недарэчнага альбо камічнага эфекту. Акрамя таго, што, бадай, самае галоўнае, — гэтая новая лексема ў якасці тэрміна таксама павінна адпавядаць законам культуры мовы, якія добра распрацаваны ў навуковай літаратуры. Найперш імі і раілі мовазнаўцы карыстацца ўсім тым, хто бярэ на сябе заканадаўчую «тэрміналагічную» ініцыятыву.

Пры гэтым асаблівая ўвага ў іх выступленнях была звернута на культуралагічныя пытанні ўжывання тэрмінаў, падкрэслена роля дыялекталогіі ў вырашэнні закранутых праблем. Зрэшты, праўдзіва вырашыць. ШТО з новаўвядзенняў сапраўды пашырана на значнай частцы беларускай дыялектнай прасторы, могуць дапамагчы сістэматызаваныя дыялектныя даведнікі. Напрыклад, выдатнай лексічнай скарбонкай, сабранай з усяго беларускага дыялектнага абшару (у якой адлюстраваны розныя назвы адной і той жа з'явы навакольнага свету, свойскіх і лясных птушак і жывёл, найменні побыту і шмат чаго іншага), служыць «Лексічны атлас беларускіх народных гаворак». На яго стварэнне быў затрачаны не адзін год карпатлівай даследчыцкай працы. Атлас даўно здадзены ў друк. Але здабыткам знаўцаў і аматараў народнага слова не стаў. Прычына тут адна: няма сродкаў. З гэтае нагоды прысутныя на канферэнцыі выказалі непрыхаваны непакой аб лёсе не толькі данай работы, але і многіх іншых беларускіх выданняў, «некамерцыйных» па сваім характары.

Нацыянальная спецыфіка кожнага народа перадаецца праз разнастайныя найменні. Гэта назвы рэк і рачулак, азёр і азярцоў і іншых геаграфічных аб'ектаў, інакш кажучы, яна захоўваецца ў тапонімах і мікратапонімах, выяўляецца ў гідраніміцы. Шмат нацыянальнага ўвасоблена ў прозвішчах, імёнах, «мянушках» ці антрапанімічных найменнях. Аднак на зыходную аснову ўсіх гэтых найменняў і асабліва на назвы геаграфічных аб'ектаў наклаў свой адбітак час. Занадта часта «пераймяноўвайся» прыродны ландшафт за апошнія дзесяцігоддзі. Вельмі «пашчасціла» тут гарадам і мястэчкам, не абмінулі змены перайменаванняў вёскі, вялікія і малыя, нават асобныя дворышчы. На сучасных геаграфічных картах увасобілася не толькі атрыбутыка савецкага часу, але з'явіліся і гучныя, па меркаванні былых «наватараў» назвы, абсалютна не звязаныя з прыродным беларускім асяроддзем. Многія з іх не адпавядаюць і пэўным эстэтычным нормам. Людзі саромеліся, ды і яшчэ цяпер саромеюцца новых «Сіреневок», якія, калі мовіць іх па-беларуску, не вельмі вабяць слых. Сёння назіраецца працэс вяртання спрадвечных назваў. Таму на канферэнцыі ў выступленнях вучоных, якія займаюцца лінгвістычным вывучэннем прыроднага ландшафту Беларусі, гэтай праблеме было аддадзена шмат увагі. Прынамсі, адзначалася, што справу вяртання старых назваў у многіх выпадках можна вырашыць досыць памяркоўна і спакойна. Для гэтага варта карыстацца найперш матэрыяламі дыялекталогіі. Яна дае не толькі багаты факталагічны матэрыял, але і дазваляе сярод мноства розных варыянтаў адной і той жа назвы выбраць найбольш удалы і прыгожы па форме, агульнапашыраны ў народным ужытку.

Адным з пытанняў, якое разглядалася на канферэнцыі, было таксама пытанне беларуска-літоўскіх моўных сувязяў. Вельмі цікава асвятляліся галоўным чынам канкрэтныя вынікі сумеснага пражывання беларусаў і літоўцаў на данай тэрыторыі і моўных зносін паміж імі. У выступленнях указвалася, што гэты край — не толькі асаблівая старонка даўняй гісторыі Беларусі, але і сённяшняга дня. Аднак больш глыбока пазнаць яго можна, толькі аб'яднаўшы разам намаганні беларусаў і літоўцаў. І вывучэнне сумежжа, каб яно дало добры плён, павінна быць комплексным. Вывучаць варта не толькі мову, але і гісторыю, фальклор, этнаграфію і культуру.

Не засталася па-за ўвагай удзельнікаў канферэнцыі і праблема этналінгвістычнага даследавання беларускай нацыянальнай прасторы. Этнічная культура беларусаў характарызуецца найкаштоўнейшым міфалагічным багаццем, назапашаным у казках і паданнях, зашыфраваным у шматлікіх абрадах і гульнях. Лік дэманалагічных персанажаў у старажытным беларускім пантэоне настолькі значны (у ім па ацэнках спецыялістаў не менш за 200 персанажаў), што дазваляе гаварыць аб існаванні на Беларусі вельмі развітой дэманалагічнай сістэмы. У гэтай сістэме ўвасобіўся нейкі істотны бок светапогляду беларусаў. Найбольш прыдатным спосабам спасціжэння яго можа быць таксама дыялекталогія. У ёй назапашаны вельмі вялікі моўны матэрыял, работа над якім дазволіць «рассакрэціць» не толькі некаторыя таямніцы нашага светапогляду, але і больш поўна выявіць яго адметнасць.

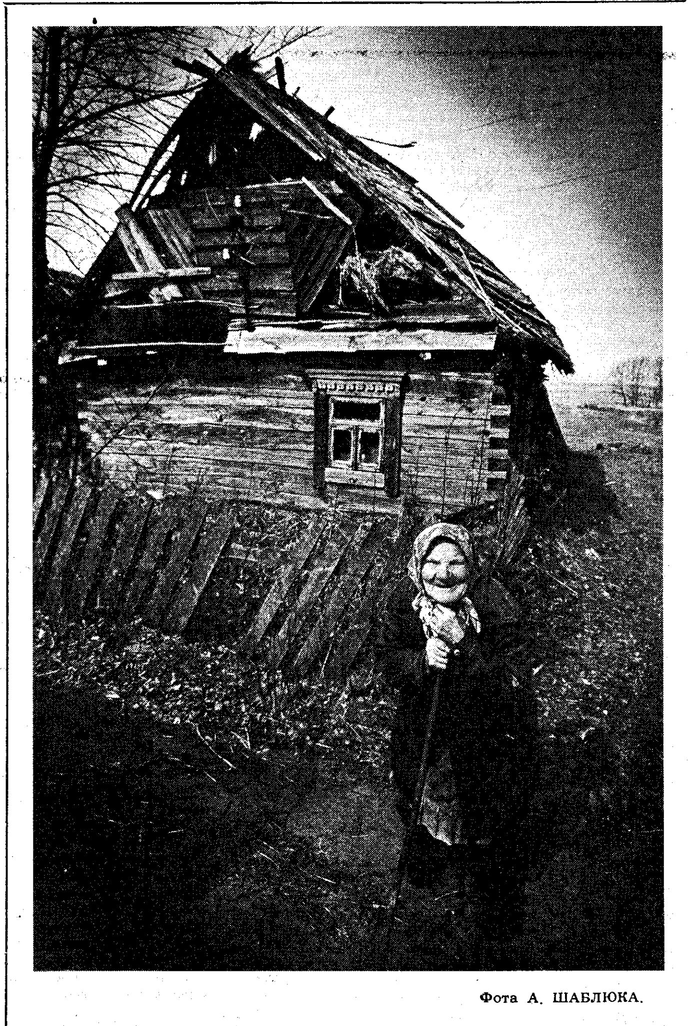

Фота А. ШАБЛЮКА.

Асвятленне толькі некаторых гэтых праблем, што абмяркоўваліся на канферэнцыі, дазваляе меркаваць: у цяперашні час дыялекталогія можа выконваць і выконвае значную ролю пры ўдакладненні важных пытанняў па функцыянаванні нацыянальнай беларускай літаратурнай мовы. Яшчэ больш узрастае яе значэнне як багатай крыніцы звестак па культуры мовы. Яна дапамагае не проста адказаць на пытанне, што варта засвоіць. Дыялекталогія спрые засваенню таго, што найбольш поўна стасуецца з патрабаваннем правільнасці, культуры маўлення. Такім чынам, яна адначасова, калі мовіць медыцынскай тэрміналогіяй, і спецыфічны моўны «донар» і яе адсарбент.

У сувязі з гэтым пэўную заклапочанасць выклікаюць зняважлівыя адносіны да мясцовых дыялектных гаворак. Мясцовая гаворка для некаторай часткі нашых грамадзян — гэта «непрыгожая», «сапсаваная» мова. Людзі, што гавораць на ёй, быццам з'яўляюцца непісьменнымі. Цікава, што падобныя негатыўныя ацэнкі наконт мясцовых гаворак і іх носьбітаў можна пачуць не толькі ў гарадскім маўленчым асяроддзі, але і сярод саміх сельскіх жыхароў. Такія адносіны да гаворак склаліся не сёння. Таму нельга імгненна выправіць тое, што фарміравалася, відаць, не адно дзесяцігоддзе.

Прыйшоў час усвядоміць, што дыялектная гаворка з'яўляецца абсалютна нармальнай (з пункту гледжання законаў мовы), развітой камунікатыўнай сістэмай. Зразумела, яна — абмежаваны сродак зносін. Ёю звычайна карыстаюцца ў мясцовых умовах. Тут яна сапраўды поўная гаспадыня: на ёй не толькі размаўляюць, але і ствараюць песні, прыпеўкі, вершыкі. Словам, займаюцца мясцовай творчасцю. Іншая справа — літаратурная мова. Гэта ўсеагульная мова беларусаў. І функцыі яе значна шырэйшыя за мясцовую гаворку. Ужываецца яна не толькі ў пабытавай сферы, а і ў афіцыйных зносінах, на ёй пішуцца разнастайныя дакументы, выходзіць літаратура. Паміж мясцовай гаворкай і літаратурнай мовай шмат чаго падобнага, але ёсць і розніца. Каб багацейшай стала літаратурная мова, трэба многае зрабіць для «рэабілітацыі» мясцовых гаворак. І распачаць гэтую справу аднаўлення варта самім навукоўцам. Да сённяшняга дня не створаны дапаможнік па дыялекталогіі, які для вясковага настаўніка стаў бы настольнай кнігай. Ён дапамог бы дзецям не толькі пазнаваць асаблівасці бацькоўскай гаворкі, для большасці якіх яна да пачатку навучання ў школе з'яўляецца адзіным сродкам зносін, але і навучыў бы з павагай ставіцца да людзей, якія гавораць па-мясцоваму. Добрай падмогай у шанаванні мясцовага слова маглі б паслужыць пласцінкі з запісамі дыялектных тэкстаў, магнітафонныя запісы. Адным словам, працы хапае ўсім: і вучоным-мовазнаўцам, і настаўнікам, і проста прыхільнікам народнага слова. Усіх тых, хто дбае пра роднае слова, павінна яднаць адно: каб сярод іншых народаў беларусам людзьмі пачувацца, пачынаць трэба з адносінаў да бацькоўскай гаворкі. Бо яна — першая прыступка ў выхаванні нацыянальнай свядомасці.

Вераніка КУРЦОВА,
Інстытут мовазнаўства імя Я. Коласа.

БЕЛАРУСКАЯ ГАЛГОФА

Леанід ЛЫЧ

(Заканчэнне. Пачатак у мінулым нумары).

3. Абцятая суверэннасць

Кастрычніцкая рэвалюцыя па сутнасці на доўгі час пакінула беларускі народ ля разбітага карыта. Беларусам заставалася толькі з зайздрасцю назіраць, як дзяржаўна ўладжваюцца суседнія з ім польскі і ўкраінскі народы, з якімі гэтулькі гадоў было аддадзена сумеснай барацьбе для вызвалення з-пад ярма Расійскага самаўладдзя. Калі СНК РСФСР ужо 4 снежня 1917 года прыняў Маніфест да ўкраінскага народа, у якім прызнавалася яго права на самавызначэнне, а ў жніўні 1918 года Савецкі ўрад скасаваў усе дагаворы і акты Расійскай імперыі аб падзеле Рэчы Паспалітай і гэтым самым адкрыў шлях для стварэння незалежнай польскай дзяржавы, на Беларусі такія думкі лічыліся крамольнымі, заносіліся ў разрад нацыяналістычных. Трапіў сюды і Першы Усебеларускі Дэмакратычны Кангрэс, які праходзіў з 5 па 17 снежня 1917 года ў Мінску. У яго працы ўдзельнічалі 1872 дэлегаты. Бальшавікі вельмі пільна сачылі за ўсім, што тут адбывалася. Пакуль справа датычыла не так важных на іх погляд пытанняў, праца Кангрэса ішла бесперашкодна. Але як толькі ў ноч з 17 на 18 снежня ён урачыста, пад гром апладысментаў прысутных у зале абвясціў Беларусь незалежнай рэспублікай, выбраў Раду, у памяшканне ўварваліся бальшавікі і з дапамогай зброі разагналі ўдзельнікаў гэтага гістарычнага форуму.

Пра законнае права беларусаў мець сваю ўласную суверэнную дзяржаву на поўны голас не баяліся гаварыць толькі на тэрыторыі, дзе фактычная ўлада належала акупацыйным кайзераўскім войскам. У дадзеным выпадку адмоўная для кожнага народа з'ява акупацыя для беларусаў, наадварот, мела пазітыўнае значэнне, бо давала магчымасць выхаду на народ з ідэяй нацыянальна-дзяржаўнага суверэнітэту. І пра гэта трэба было гаварыць як мага гучней, бо пасля Кастрычніка на беларускіх землях, дзе ўсталявалася Савецкая ўлада, практычна ні кроку не рабілася ў плане нацыянальна-дзяржаўнага будаўніцтва. Наадварот, яны яшчэ цясней уцягваліся ў дзяржаўнае жыццё Расійскай Федэрацыі на правах яе звычайных адміністрацыйных адзінак. Пэўны час пасля Кастрычніка захоўвалася ў якасці такой адзінкі створаная ў маі 1917 года на з'ездзе Саветаў Мінскай, Віленскай і Магілёўскай губерняў Заходняя вобласць з цэнтрам у Мінску. З прасоўваннем у лютым 1918 года немцаў на ўсход яна ўжо складалася толькі з неакупаванай тэрыторыі Віцебскай і Магілёўскай губерняў. Каб захаваць Заходнюю вобласць у якасці самастойнай адміністрацыйна-тэрытарыяльнай адзінкі, у яе ўключаюць Смаленскую губерню. У верасні 1918 года Заходнюю вобласць перайменавалі ў Заходнюю камуну, хаця можна было б у яе назву ўключыць слова «Беларуская», улічваючы этнічны склад насельніцтва гэтага адміністрацыйнага ўтварэння, ролю Смаленшчыны ў фармаванні беларускай народнасці. Аднак, як бачым, і для новай, Савецкай Расіі, куды бліжэй быў дарэвалюцыйны адміністрацыйна-тэрытарыяльны падзел краіны, у склад якой Беларусь уваходзіла пад афіцыйнай назвай Паўночна-Заходні край.

Не трэба быць спрактыкаваным дыпламатам, добра начытаным чалавекам у гэтай сферы палітычнай дзейнасці, каб бачыць вялікую дыпламатычную прамашку Савецкага ўрада ў нежаданні даць Беларусі права на нацыянальна-дзяржаўную незалежнасць у яе этнічных межах. Пры юрыдычным афармленні такога акта кайзераўская Германія ў адпаведнасці з міжнароднай практыкай вымушана была б лічыцца з правамі новай суверэннай дзяржавы і пакінуць яе землі. Не мелі б аніякіх падстаў прэтэндаваць на іх і палякі, якія так актыўна займаліся фармаваннем тэрыторыі сваёй будучай дзяржавы, не саромеючыся бачыць яго ўсходнія межы ледзь не каля самога Смаленска. У такіх умовах безгаспадарная, нічыйная беларуская зямля не магла не стаць прадметам бессаромнай куплі і продажу, якімі займаліся спачатку Савецкая Расія і кайзераўская Германія, а пазней пацягнуліся да гэтага і рукі пілсудчыкаў. Першы кірмаш па распродажы нашай Бацькаўшчыны ўчынілі ў адсутнасць яе прадстаўнікоў у час падпісання ў сакавіку 1918 года Брэсцкага міру. Заўважу, што, акрамя, пасланцоў з Савецкай Расіі і Савецкай Украіны, Германіі, у перамовах удзельнічалі таксама прадстаўнікі Аўстра-Венгрыі, Балгарыі і Турцыі. Адпаведна з падпісаным мірам савецкі бок уступіў Германіі значную тэрыторыю Беларусі.

Такім чынам, усходнія яе губерні належалі Савецкай Расіі, заходнія—заставаліся пад акупацыяй кайзераўскіх войскаў. Здавалася, у такіх умовах ніхто з беларусаў не адважыцца ўзняць пытанне аб утварэнні самастойнай дзяржавы. Але ў народзе не перавяліся сілы, якія дзеля дасягнення такой велічнай мэты гатовыя былі ісці нават на ахвяраванне сабой. Памятаючы пра няўдалую спробу дзяржаўна афарміцца ў снежні 1917 года, вырашана было другім разам узняць гэтае пытанне ўжо не на той тэрыторыі Беларусі, дзе ўсталявалася Савецкая ўлада, а там, дзе панавалі германскія акупанты. Апошнія аказаліся больш літасцівымі, чым бальшавікі. 25 сакавіка 1918 года ў акупаваным Мінску было абвешчана аб стварэнні Беларускай Народнай Рэспублікі (БНР).

Гэтым гістарычным актам наносіўся вельмі моцны ўдар па той нацыянальнай палітыцы, якую праводзіла ў нашым краі Савецкая ўлада. Абвешчанае ёю для народаў былой імперскай Расіі права на нацыянальнае самавызначэнне заставалася пустым гукам у дачыненні да Беларусі. Цяпер жа ёй нарэшце ўдалося здзейсніць даўнюю мару: стварыць сваю дзяржаву, няхай сабе і ў многім залежную ад Германіі. Ажыццявілася, хоць і на вельмі кароткі час, і на далёка не ўсёй заселенай беларусамі тэрыторыі, тое, чаму столькі сілы і энергіі было аддадзена лепшымі сынамі і дочкамі Бацькаўшчыны. Рада і Народны Сакратарыят БНР адразу ж заявілі аб аддзяленні ад Расіі, непрызнанні Савецкай улады, адмене дэкрэтаў СНК Заходняй вобласці і фронту.

Ліквідацыя ў лістападзе 1918 года германскага акупацыйнага рэжыму на тэрыторыі Беларусі і прыход сюды войск Чырвонай Арміі зрабілі немагчымым далейшае існаванне Беларускай Народнай Рэспублікі, але насенне, кінутае ёю ў добра падрыхтаваную за дзесяцігоддзі нястомнай працы глебу, дало здаровыя ўсходы. Ужо не існавала той сілы, якая магла б прымусіць беларусаў згадзіцца і надалей заставацца недзяржаўнай нацыяй. Як ні супраціўляліся гэтаму дзяржаўныя і партыйныя дзеячы, што ўслед за Чырвонай Арміяй прыбылі ў наш край, каб усталёўваць тут Савецкую ўладу, усё ж паводле прамога распараджэння Цэнтра яны згадзіліся на абвяшчэнне 1 студзеня 1919 года Беларускай Савецкай Сацыялістычнай Рэспублікі. Толькі вось сяму-таму падалося, што занадта шмат тэрыторыі ўключылі ў яе склад: Віцебскую, Гродзенскую, Мінскую, Магілёўскую і Смаленскую губерні, а таксама шэраг паветаў суседніх губерняў, дзе пераважала беларускае насельніцтва. Доўга не давялося перажываць «ад такога несправядлівага рашэння» прыхільнікам вялікай і непадзельнай Расіі. Спасляліся на пагрозу інтэрвенцыі ў Беларусь войск буржуазна - памешчыцкай Польшчы і ў «законным парадку», праз рашэнні І Усебеларускага з'езда Саветаў рабочых, сялянскіх і чырвонаармейскіх дэпутатаў перадалі ў лютым 1919 года Расійскай Федэрацыі Віцебскую, Магілёўскую і Смаленскую губерні, не падумаўшы, што гэтым самым яны і палякам давалі добры прыклад браць тое, што «блага ляжыць». І тыя сапраўды не марудзілі. Ужо да сярэдзіны сакавіка ў іх руках апынуліся Брэст, Ваўкавыск, Слонім, Скідзель, Шчучын, Пінск, Баранавічы. Не дапамагла і створаная па ініцыятыве У. Леніна 27 лютага 1919 года эфемерная Літоўска-Беларуская Савецкая Рэспубліка (Літбел). Калі ўзяць пад увагу нацыянальны склад яе Савета Народных Камісараў і Цэнтральнага Выканаўчага Камітэта, дык у ім беларусаў і днём трэба было б шукаць з агнём. Балазе, не забыліся хоць на Дзяржаўным гербе (ва ўсім быў падобным на Дзяржаўны герб РСФСР) напісаць назву дзяржавы і на беларускай мове. У гэтых мэтах ужываліся таксама літоўская, руская, польская і яўрэйская мовы.

Стварэнне Літбела, дзейнасць яго органаў улады амаль зусім не паўплывалі на нацыянальна-дзяржаўную самасвядомасць беларусаў, не далі ім адчуць сябе гаспадарамі ўласнага лёсу. Гісторыя адвяла гэтаму дзяржаўнаму ўтварэнню вельмі сціслы тэрмін: сталіцу Літбела Вільню палякі занялі 21 красавіка, Мінск — 8 жніўня. І цяпер ужо беларускі народ пазбавіўся нават такога сумніцельнага статуса дзяржаўнасці, які яму «даравалі» ЦК РКП(б).

Амаль цэлы год на землях былой БССР паўнаўладна гаспадарылі польскія легіёны Пілсудскага. Наш зямляк, а паводле да канца не ўстаноўленых звестак яшчэ і беларус па паходжанні, сумленна выконваючы волю польскіх нацыяналістаў, нават і пальцам не паварушыў для абвяшчэння Беларусі суверэннай дзяржавай. А такое ж, пры жаданні, зрабіць было вельмі лёгка, бо ў эміграцыі ў Польшчы знаходзіўся ўрад Беларускай Народнай Рэспублікі, заўсёды гатовы прыйсці да выканання сваіх прамых абавязкаў. Такога не адбылося па прычыне, што для польскіх нацыяналістаў, як і ва ўсе папярэднія перыяды, не існавала ні беларусаў, ні іх этнічнай тэрыторыі.

Другое нараджэнне ў нашым краі дзяржавы пад назвай Беларуская Савецкая Сацыялістычная Рэспубліка адбылося 31 жніўня 1920 года. Праўда, адзін час у яе на кароткі тэрмін з'явіўся канкурэнт. Пастараліся аб гэтым удзельнікі слуцкага паўстання, якое цягнулася з 14 лістапада да 28 снежня 1920 года. У час чарговай акупацыі Слуцкага павета польскімі легіянерамі тут узнікла паўстанне супроць Савецкай улады, і яго ўдзельнікі 14—15 лістапада правялі Першы беларускі з'езд Случчыны (прысутнічалі 117 дэлегатаў), на якім было абвешчана аб стварэнні Беларускай Народнай Рэспублікі, абрана Беларуская рада Случчыны. З прыходам у Слуцкі павет Чырвонай Арміі БНР спыніла сваё кароткатэрміновае існаванне, але і яна пакінула пэўны след у нацыянальна-дзяржаўнай самасвядомасці беларускага народа.

Пад час другога нараджэння БССР яна значна ўступала сваёй папярэдніцы і па тэрыторыі, і па колькасці насельніцтва. «Заслуга» ў гэтым нашага суседняга народа палякаў. Без усялякіх пярэчанняў, калі не сказаць пры поўнай маўклівай згодзе Савецкай Расіі, яны адхапілі сабе столькі беларускай зямлі, што ў значнай ступені ўсцешылі нават самых адпетых прыхільнікаў вялікай Польшчы. Дый як тут было не ўсцешыцца, калі яе новая мяжа з Беларуссю цяпер адсунулася далёка на ўсход у параўнанні з той, што ўстанавіў у 1919 годзе Вярхоўны Савет Антанты: Гродна — Ялаўка — Няміраў —Брэст—Літоўск (т. з. «лінія Керзана). У Беларусі не было ўласных сіл для супроцьстаяння такой несправядлівай тэрытарыяльнай абдзіралаўцы. Нас ніхто не падтрымаў у тую цяжкую часіну. І каб хутчэй спыніць бойку, усялякія там спрэчкі, 18 сакавіка 1921 года, пасля пяцімесячных перагавораў у Рызе, куды не дапусцілі прадстаўнікоў ад Беларусі, быў падпісаны дагавор, якім польскаму грабяжу беларускіх земляў надалі законную сілу. За Беларускай Савецкай Сацыялістычнай Рэспублікай пакідалася тэрыторыя толькі колішняй Мінскай губерні, на якой належала беларусам сцвердзіцца як дзяржаўнай нацыі. Вось такім, дзякуючы «клопатам» суседзяў, стаў для беларусаў базавы прынцып прынятай 2 лістапада 1917 года Дэкларацыі правоў народаў Расіі «Права народаў Расіі на вольнае самавызначэнне, аж да аддзялення і ўтварэння самастойнай дзяржавы». У беларусаў, як ні ў кога іншага, яна атрымалася вельмі куртатай. Незадаволенасць народа палітыкай Цэнтра ў даным пытанні была велізарнай. Але з воляй людзей ён і не думаў лічыцца. Усялякія спробы абараніць тэрытарыяльныя інтарэсы беларусаў прызнаваліся за праявы нацыяналізму, за небяспечную контррэвалюцыйную дзейнасць і сурова караліся.

Пасля такой тэрытарыяльнай «абрэзкі» Беларусь ні ў эканамічным, ні ў культурным, ні ў этнічным ці якім-небудзь іншым планах не ўяўляла сабой цэласнага арганізму. Практычна чужой воляй ёй, як самастойнай дзяржаве, была падрыхтавана немінучая пагібель. Ёсць падставы меркаваць, што ўсё гэта было задумана, каб урад Беларускай дзяржавы па ўласнай ініцыятыве абвясціў аб сваім поўным банкруцтве і выказаў жаданне добраахвотна далучыцца ў якасці звычайнай адміністрацыйна-тэрытарыяльнай адзінкі да Расійскай Федэрацыі, тым больш што ў яе складзе ўжо знаходзіліся беларускія губерні. Не, такога кроку ні ўрад, ні сам народ БССР не пажадалі зрабіць. Не дазваляла глыбокае ўсведамленне важнасці ролі дзяржавы ў лёсе этнаса, таму згаджаліся будаваць яе і на абцятай з усіх бакоў тэрыторыі, не зважаючы на ўсю цяжкасць, неспрыяльнасць унутраных і знешніх варункаў. У друку, прычым нават у навуковай літаратуры, у афіцыйных і прыватных размовах паміж сабой гэтую самую маленькую з усіх саюзных рэспублік СССР не без гонару называлі краінай, г. зн. словам, якога мы цяпер не асмельваемся ўжываць у дачыненні да незалежнай Рэспублікі Беларусь. І тых людзей няцяжка зразумець: пасля стольких гадоў залежнага ад Польшчы і Расійскай імперыі жыцця і маленькая, але ўласная дзяржава, шчырым, сумленным беларусам здавалася Божым раем на зямлі.

А як самаааддана, з якой вялікай ахвотай працавалі ў полі, на заводах і фабрыках беларусы, адчуўшы сябе гаспадарамі ўласнага лёсу! Хаця ад замежнай інтэрвенцыі Беларусь вызвалілася намнога пазней, чым большасць раёнаў Савецкай Расіі, зведвала ў сувязі з абрэзкай тэрыторыі сур'ёзныя цяжкасці ва ўстанаўленні ўнутры — і міжрэспубліканскіх эканамічных сувязяў, аднаўленне яе народнай гаспадаркі ажыццяўлялася больш шпаркімі тэмпамі, чым у сярэднім па Саюзе.

Радасць ад атрыманай магчымасці на незалежнае дзяржаўнае развіццё ахапіла сэрцы і душы не толькі беларусаў самой нашай рэспублікі, але і тых, хто апынуўся па-за яе межамі. Назіраўся няспынны прыезд на Бацькаўшчыну яе сыноў і дочак, якім хацелася жыць і працаваць на карысць сваёй дзяржавы. Прычым ехалі нават і тыя, хто паспеў асесці ў замежных краінах.

Імкнучыся будаваць сваё дзяржаўнае жыццё паводле нацыянальных традыцый і ўжо маючы пэўныя зрухі на гэтым гістарычным шляху, людзьмі ўсё больш і больш разумеўся велізарны трагізм, што да такой высакароднай мэты трэба ісці толькі нязначнай частцы беларускага этнаса. Спробы ўключыць у гэты гістарычнай важнасці працэс беларусаў Віцебшчыны, Гомельшчыны і Магілёўшчыны канчаліся няўдачай: урад Расійскай Федэрацыі моцна трымаўся за гэтыя землі, праводзячы тут у прынцыпе такую ж самую нацыянальную палітыку, як і ў карэнных рускіх губернях. Выратаваць значную колькасць беларусаў заходніх губерняў РСФСР ад культурнамоўнай асіміляцыі ўдалося толькі ў сакавіку 1924 года, г. зн. па смерці У. І. Леніна. Таму гісторыкі такую важную для нацыянальна-дзяржаўнага развіцця беларускай нацыі падзею доўгі час з пэўнай падставай звязвалі з іменем І. В. Сталіна.

У выніку першага ўзбуйнення Беларусі яе тэрыторыя вырасла з 52 да 110 тысяч кв. км, а колькасць насельніцтва павялічылася з 1,5 да 4,2 мільёна чалавек. Цяпер ужо наша Бацькаўшчына была падобная на сапраўдную дзяржаву, хаця яе межы далёка не адпавядалі этнічнай тэрыторыі рассялення і тагачаснага кампактнага пражывання беларусаў. Узбуйненне Беларусі разам з ажыццёўленымі захадамі па эканамічным, сацыяльна-палітычным і нацыянальна-культурным развіцці самым пазітыўным чынам адбілася на настроі ўсіх беларусаў. Узніклі рэальныя магчымасці нарэшце вызваліцца з-пад дамоклава мяча асіміляцыі і настроіцца на планамерную нацыянальную кансалідацыю, што знайшло сваё ўвасабленне ў дзяржаўнай палітыцы беларусізацыі. У нацыянальна-дзяржаўным адраджэнні адбывалася такое, чаго не маглі ігнараваць нават многія кіраўнікі Беларускай Народнай Рэспублікі, працягваючы сваю дзейнасць у эміграцыі. Яны зразумелі, што ва ўмовах БССР беларусы жывуць і працуюць як сапраўдная дзяржаўная нацыя, і таму хоць у чымсьці перашкаджаць ёй у гэтым азначала б здраду ўласнаму народу. У 1925 годзе БНР абвясціла аб самароспуску. Некаторыя яе дзеячы са згоды ўрада БССР вярнуліся ў родны край і сваёй нястомнай, добрасумленнай працай шмат карыснага зрабілі для яго развіцця.

Характэрная таму часу ступень незалежнасці ад Цэнтра пры вырашэнні любых пытанняў эканамічнага, палітычнага і сацыяльна-культурнага жыцця спрыяла росту сярод кіраўнікоў рэспублікі сапраўдных дзяржаўных дзеячаў. Менавіта такая немалаважная сацыяльная катэгорыя ў складзе кожнай суверэннай нацыі доўгі час адсутнічала ў беларусаў, прычыну чаго трэба шукаць у самім характары палітыкі Расійскага самадзяржаўя ў іх краі, якое з зайздроснай упартасцю няўхільна прытрымлівалася тут прынцыпу камплектаваць губернскія, гарадскія і павятовыя органы ўлады толькі выхадцамі з цэнтральных губерняў краіны. За першыя дзесяць гадоў незалежнасці Беларусі з асяроддзя яе карэннага насельніцтва ў сферу кіравання дзяржаўнымі справамі прыйшла не адна сотня таленавітых людзей, якія сваімі бездакорнымі адносінамі да выканання службовых абавязкаў, дасканалым веданнем спецыфікі роднага краю ўнеслі важкі ўклад у яго сацыяльна-эканамічнае і духоўнае жыццё. Асабліва высокім узроўнем прафесіяналізму дзяржаўнага дзеяча вызначаліся палітыкі рэспубліканскага рангу, сярод якіх у першую чаргу можна назваць старшыню ЦВК БССР Аляксандра Чарвякова (1924—1937 гг.), старшыню СНК БССР Язэпа Адамовіча (1924—1927 гг.) і яго спадкаемца Мікалая Галадзеда (1927—1937 гг.). Затое такімі выдатнымі постацямі з ліку беларусаў не мог пахваліцца партыйны апарат рэспубліканскага

(Працяг на стар. 12).

ЛЮБОЎНЫЯ ПРЫГОДЫ Ў СУЧАСНЫМ ДУХУ

Я на каханне і любоў
Не падзяляў адной любові,
Што набалела, зноў і зноў
Я на адной выказваў мове.

Міхась СТРАЛЬЦОЎ.

Хто з чытачоў пройдзе міма кнігі з назвай «Праклятая любоў»? Калі нават яна напісана «нярыначнаю» беларускай мовай.

Кніга сапраўды нядоўга стаяла на паліцах кнігарань. Хаця аўтар яе, празаік Алесь Жук, наўрад ці дбаў знарок пра попыт. Аднак пра тое, каб напісанае ім чыталася, заўжды клапаціўся. Уменне цікава, займальна апавядаць, каб у чытача, слухача ажно дых захоплівала, — гэта ў нас вядзецца ад Яна Баршчэўскага і да Яна Скрыгана. А можа, і ад той казкі, дзе пан, аматар паслухаць розныя показкі і гісторыі, абяцаў найбольшаму выдумшчыку цэлую талерку золата. Нашым пісьменнікам такі ганарар і не сніўся!

Чытач не падмануўся ў сваіх спадзяваннях: пра любоў, у значэнні — каханне, у кнізе А. Жука апавядаецца ў кожным творы. Любячы, кахаючы чалавек становіцца Чалавекам. Без любові ён не здольны спасцігнуць глыбіні ўласнага быцця, зразумець іншага, як самога сябе. Літаратура, здаецца, адлюстравала ўсе магчымыя формы і вымярэнні гэтага пачуцця, аднак апошнія дзесяцігоддзі даюць мноства прыкладаў таго, што яно займае ў нашым жыцці іншае месца, чым у папярэднікаў.

Анюта, якая, у адрозненне ад сваіх бацькоў, што ведалі адно працу і працу, жыве пачуццямі («бунтуецца, не дае спакою кроў»), захапляецца легкадумным брыгадзірам шабашнікаў Віктарам. Але тое, што ёй здаецца каханнем, яе сябра ўспрымае як ардынарны флірт (апавяданне «Летнія прыгоды ў сучасным духу»).

Безыменны герой апавядання «Самагубца», будучы жанатым, шмат год патаемна сустракаецца з Таняй, якую, здаецца, кахае. Але адолець руціну сямейнага жыцця («яны амаль тры дзесяткі год праспалі, адвярнуўшыся адно ад аднаго») не можа — прывык смачна есці і спакойна спаць, лёгка жыць.

Шалапутны Валерык не начуе дома, «гудзе» з кампаніяй, а потым сварыцца і мірыцца з адыходлівай жонкай. Чым усё ўрэшце скончыцца, ён не задумваецца. Можа, дарожнай аварыяй са смяротным вынікам, як у яго аднагодка Вовіка. А можа, ціхім п'янствам употай, як у яго бацькі (апавяданне «Абочыны»)...

Такіх жыцейскіх гісторый А. Жук ведае шмат. Кожная з іх самадастатковая, каб шукаць наўмысна нейкі асаблівы сэнс. І тады, калі аўтар свядома абмяжоўвае сваю мастацкую задачу немудрагелістым апавяданнем пра вядомае яму, ён дасягае асаблівай празрыстасці і шматзначнасці. У сукупнасці ж усіх, змешчаных у зборніку, апавяданняў і аповесці «Праклятая любоў», узнікае, хоць і фрагментарная, але выразная карціна таго, што дзеецца на свеце. Век таталітарызму, яго росквіту і краху, сваёю цяжкаю ступою раструшчыў многае з таго, што з цяжкасцю набылі людзі за некалькі тысяч год уласна гісторыі. Ён увойдзе ў чалавечую памяць як эпоха небывалай жорсткасці, калі абыякавасць да бліжняга, апатыя, зайздрасць, рэфлекс, вядомы пад найменнем «хапай, што дрэнна ляжыць», выцеснілі на абочыну здольнасць чалавека любіць другога, як самога сябе. Самы востры з усіх сённяшніх дэфіцытаў — гэта дэфіцыт любові, сфера якой відавочна звузілася і збяднілася. Чытач твораў А. Жука гэта выразна адчувае.

Увагу аўтара прываблівоюць у першую чаргу складаныя жыццёвыя выпадкі, калі чалавек аступіўся, збіўся з торнай сцежкі, страціў пачуццё шляху. Яго аўтарскія адносіны да такіх людзей адзначаны гуманнымі пачуццямі. У кожным ён бачыць свайго брата па зямной юдолі. Адсюль гэтыя памяншальныя імёны: Віцічак, Каценька-Кацюша... Так глядзіць сама вёска на сваіх дзяцей: якія яны ні ёсць, аднак жа свае. Са стратай кожнага бяднее сам свет людства. Аўтар любіць сваіх герояў-няўдачнікаў, недалэнгаў, апушчэнцаў, шкадуе іх, бо ведае: тое, што яны так занядбалі ў сабе сваё чалавецтва (помніце ў Янкі Купалы!), не іх віна. Але ж і яны таксама дазволілі над сабою здзекавацца. І тут ужо дарэчы аўтарская іронія, а часам і сарказм. Так глядзеў у свой час на сваіх «трапетуноў» Кузьма Чорны. Вось яна, класічная, чорнаўская інтанацыя: «Першы даў форсу Віцічак: невялічкі, шчуплы мужчына ў дыяганалевым салдацкім фрэнчы, галіфэ і ботах. Твар у яго заўсёды зарослы рэдзенькай рыжаватай шчэццю. Нават на святы, калі галіўся, усё роўна здавалася, што маленькі твар яго «зарослы» (апавяданне «Пагарэльцы»). Зразумела, што ўсё ў гэтага чалавека неўпапад: яго стараннне, цярпенне, трапятлівасць. Здаецца, найлепш было б, каб ён бяздзейнічаў. Тады, можа, нічога не здарылася б. Але ж гэта наш век такі: усё навыварат! Дабро, паводле нейкай неспасцігальнай логікі, ператвараецца з непазбежнасцю ў зло, любоў — у нянавісць...

Праўда, празаік у сваім імкненні давесці ўсё да лагічнага, лепш сказаць — алагічнага, канца часам не давярае свайму мастакоўскаму чуццю. Мала таго, што маладыя і легкадумныя героі апавядання «Летнія прыгоды ў сучасным духу», па сутнасці, самавыкрыліся. У давагак дадаецца эпілог, дзе ўжо апавядаецца пра традыцыйнага ў нашай вясковай прозе дзеда Ляксея, з яго асаблівым, сялянскім разуменнем жыцця, з яго балючай памяццю аб мінулай вайне... Легкадумны і зусім бяздумны шабашнік Віктар нават не заўважыў, як, вяртаючыся з любоўнага спаткання на матацыкле, насмерць перапалохаў старога, якому спрасоння здалося, што гэта асляпіла яго святло фары нямецкае машыны. Паралель сама за сябе гаворыць, але ж занадта яна эфектна-кінематаграфічная. Што мала ўласціва таленту А. Жука, з яго асаблівай чуласцю і даверам да народнага, заўжды вельмі каларытнага слова.

Здаецца, што празаік, перапоўнены жыццёвымі ўражаннямі, напружана шукае адэкватную форму выкладання. Найбольш натуральнаю ў кнізе выглядае «Я-форма», тая, класічныя ўзоры якой знаходзім у ранняга Чорнага, у лірычнай прозе Я. Брыля, М. Стральцова. Гэта апавяданні «Каценька-Кацюша», «Вецер». Або апавяданні, лірычны герой якіх блізкі аўтару і аўтабіяграфічна, і духоўна: «Еду я і плачу...», «Каліна ў жыце», «Бярозы над зямлёй»... Чыста эпічная проза, якой чужы лірычны сюжэт з галоўным героем у цэнтры, што яднае ўсё ў цэласны мастацкі свет, не заўсёды даецца А. Жуку. Вопытны аўтар, ён ратуе матэрыял пры дапамозе некаторых піратэхнічных эфектаў, якія, вядома, уражваюць, але, на жаль, вядуць не на глыбіню. Хранікальнасць, гэтак уласцівая нашай сацрэалістычнай прозе, ён свядома адмаўляе, памятаючы, мабыць, стральцоўскае — іранічнае: «А што калі трынаццаць серый зліюцца ў шэрую — адну...» Драматычны ж канфлікт, у якім сышліся б многія жыццёвыя плыні і памкненні жывых удзельнікаў гістарычнае трагікамедыі, звычайна не ляжыць навідавоку. Яго трэба здабыць напружанаю працаю розуму і таленту. Тады ў А. Жука нараджаюцца аповесці.

Аповесць «Праклятая любоў», якая дала назву кнізе, будуецца на калізіі, што стала, па сутнасці, галоўнаю ў нашым стагоддзі. Гэта калізія паміж людзьмі, якія з'яўляюцца соллю жыцця, на якіх трымаецца свет, — такіх, як вечны працаўнік і ваяр за нармальнае чалавечае жыццё, дзе мелі б належнае месца і любоў да роднай зямлі, і каханне да жанчыны, камбайнер Кулеш, і людзьмі, пра якіх звычайна кажуць: «Як такога зямля носіць!» Сімвалам таталітарнай сістэмы з яе нявер'ем у чалавека, падсочваннем, даносчыцтвам, здрадлівасцю і подласцю, своеасаблівай мішэнню, у якую ляцяць і ляцяць стрэлы аўтарскага гневу і пагарды, у аповесці з'яўляецца тыповы люмпен-гарлапан з прозвішчам Кіршчэня. Зорны час яго мінуў, але тым не менш ён яшчэ здольны псаваць людзям нервы. Ён і Кулешу не дае жыць і спакойна працаваць. Больш таго, умешваецца ў яго асабістае жыццё і спаганьвае святое пачуццё кахання да жанчыны, якое толькі-толькі нараджалася ў яго сэрцы. Кіршчэня сам памірае нялюдскаю смерцю, пішучы штоначы данос адразу на ўсіх, але ж і сумленным людзям важданіна з ім не мінулася дарма. Жыццё, папраўдзе, ужо развязала, развязвае гэты востры канфлікт нашае эпохі. Але пераламленне яго ў канкрэтным лёсе людзей усё роўна ўражвае і, думаецца, не хутка перастане цікавіць сучасніка.

Хрыстос і Юда, Авель і Каін, дабро і зло, любоў і нянавісць — ад гэтых спрадвечных антыномій жыцця мы не пазбавімся. Але мы павінны зрабіць свой выбар. А пакуль што зрабіць усё для таго, каб адрозніць Антыхрыста, які прыходзіць у свет у абліччы самога Ісуса, зло, якое прыкідваецца дабром, нянавісць, якая называе сябе любоўю. Каб не паверыць у лозунгі, якія Дж. Аруэл выставіў яшчэ калі на ўсеагульны агляд: «Свабода — гэта рабства», «Любоў — гэта нянавісць», «Наведанне — сіла». Для беларусаў жа, як даводзіць аповесць А. Жука, самым негатыўным вынікам 70-гадовага панавання таталітарызму было вось што. Любоў да роднай зямлі, да сумленнай працы на ёй у рэшце рэшт была, як і ўсё ў нашым грамадстве, дэфармавана, ператварылася ў абыякавасць, ленасць душы. Калі нават чарнобыльская катастрофа не ўзрушыла народ на ўчынак, роўны ягонаму подзвігу ў гады Айчыннай вайны... Маўклівае супраціўленне гвалту такіх адзіночак-праведнікаў, як той жа Кулеш (а мы можам прыгадаць і іншых: няма вёскі без такіх, як яны!), уратавала, ратуе нацыю ад канчатковага самазабыцця. Яны глядзяць на сваю зямлю вачыма любові, а таму так шмат бачаць.

Міхась ТЫЧЫНА.

А. Жук. Праклятая любоў. Аповесць, апавяданні. Мн., «Мастацкая літаратура», 1991.

Салаўі Рыгора Мурашкі...

Да 90-годдзя з дня нараджэння пісьменніка

Навука ўстанавіла, што нярэдка ў салаўёў у час спеваў разрываецца сэрца... Спявалі салаўі і ў вірлівы час Вялікай Айчыннай. Іх напеў быў мацнейшы за свіст варожых куль. І таксама, мусіць, у некаторых салаўёў-салістаў разрывалася сэрца.

Перастала біцца ў красавіку 1944 года і сэрца таленавітага сына беларускай зямлі Рыгора Мурашкі...

Нам, нашчадкам, засталіся «спяваць» яго кнігі «Стрэл начны ў лесе», «Прыгранічны манастыр», «Званкі», «Рузікі», «Мюдаўская ноч», «У іхнім доме», «Сын», «Салаўі святога Палікара».

Нарадзіўся будучы пісьменнік 16 лютага 1902 года ў вёсцы Бязверхавічы цяперашняга Слуцкага раёна. Вучыўся ў народнай школе, пасля скончыў валасную двухкласную школу. Два гады, бо пачалася польская інтэрвенцыя, правучыўся ў Нясвіжскай настаўніцкай семінарыі. Служыў у Чырвонай Арміі, узначальваў аддзел мастацкай літаратуры Дзяржаўнага выдавецтва Беларусі. У час Вялікай Айчыннай Р. Мурашка змагаўся з акупантамі ў партызанскім атрадзе на Лагойшчыне.

...Чытаю, перачытваю раман «Салаўі святога Палікара», напісаны ў 1933—1939 гадах. Гэты твор Р. Мурашкі першы раз быў надрукаваны ў 1940 годзе ў часопісе «Полымя рэвалюцыі». Чытаю і адразу акунаюся ў жыццё беларускай вёскі пасля калектывізацыі.

Сёння мы па-рознаму можам успрымаць гэтыя падзеі. Нярэдка бытуе думка, што пісьменнікі няправільна асэнсоўвалі гісторыю бацькаўшчыны. Але пры гэтым забываецца, што немагчымы строга каляндарны падыход да літаратуры. Тое, што было прымальным у грамадстве, літаратуры, крытыцы, напрыклад, у 30-я гады, магло страціць актуальнасць, гістарычную істотнасць у канцы XX стагоддзя. А мастацкія

Каб не заснуць навечна...

З Беластока прыйшоў у «ЛіМ» прыемны дарунак — зборнік успамінаў Георгія Валкавыцкага «Віры», што стаў пятай кніжкай у Бібліятэцы Беларускага літаратурнага аб'яднання «Белавежа», якая выходзіць пад рэдакцыяй Яна Чыквіна. Кніжка мае падзагаловак: «Нататкі рэдактара». Тыя з нас, што даўно ведаюць беластоцкую «Ніву», адразу здагадаюцца: гэта той самы спадар Валкавыцкі, які стаяў ля вытокаў газеты і больш чым трыццаць гадоў рэдагаваў яе.

Г. Валкавыцкі піша па сутнасці гісторыю «Нівы». Асобныя рэаліі ўласнага лёсу — толькі дапаўненне да таго галоўнага, чаму прысвяціў сябе, што стала і прызваннем, і грамадскім абавязкам як перад беларусамі, што жывуць на Беласточчыне, так і перад усёй Беларуссю.

У падобным сцвярджэнні няма перабольшання. Прыгадаем, што «Ніва» пачала выходзіць якраз тады, калі ў нашай рэспубліцы сама квітнелі ружы звышінтэрнацыяналізму, і прыклад беластоцкіх сяброў (як відаць з кнігі, ім было вельмі і вельмі нялёгка, як нялёгка і цяпер, у рыначнай Польшчы) падтрымліваў і абнадзейваў тых, хто і на сваёй гістарычнай Радзіме не хацеў мірыцца з нацыянальным нігілізмам, звужэннем ужывання беларускай мовы.

Г. Валкавыцкі — чалавек не пазбаўлены гумару. Гэта адчуваеш з першых радкоў успамінаў: «Журналістам я стаў па наіўнасці. Відаць, прыроднай, бо яна дагэтуль ставіць мяне часта ў клапатлівыя сітуацыі». Гэтае пачуццё гумару неаднойчы дапамагала спадару Валкавыцкаму.

Калі ж папраўдзе, Г. Валкавыцкі не адразу ступіў на журналісцкую сцяжыну. Як і ў многіх з яго пакалення, жыццёвыя планы скарэкціравала ліхалецце: «Вайна спляшчыла амбіцыі, вызначыла іншыя памеры і годнасці. Да пяра пацягнула з нуды. Дзякуючы гэтай няўтольнай валадарцы, я і напісаў усе свае беларускія вершы. А паколькі ў ніўскі час нудзіўся лічаныя хвіліны, напісаў іх мала».

Пасля вайны (у тыя падзеі ён вернецца, прыгадваючы сваё першае наведанне Беларусі ў якасці рэдактара «Нівы» (Г. Валкавыцкі вучыўся на універсітэцкіх курсах, крыху ва універсітэце і раптам — нечаканая прапанова паехаць у Савецкі Саюз. Пасля гэтага аўтар заўважае: «У 1954 годзе скончыў я Літаратурны інстытут (единственный в мире), і пытанне «што далей?», якое дагэтуль тайком скрабло па сэрцы, устала ў поўны рост». Пра вучобу ж — ні слова. Праўда, сёе-тое пра яе згадае пазней, пад час чарговага прыезду ў Савецкі Саюз і сустрэчы з колішнімі аднакашнікамі па Літаратурным інстытуце, даўшы адначасова сціплую, але вычарпальную характарыстыку Яўгенію Еўтушэнку і некаторым іншым цяперашнім паэтычным мэтрам. Але, паўтараю, згадае мімаходзь, бо кніга ж — не пра вучобу ў «единственном в мире», а «нататкі рэдактара». Рэдактара, якога на той час яшчэ не было, як і не было самой газеты, якую ён мусіў узначаліць.

Зрэшты, тады Г. Валкавыцкі наўрад ці дапускаў, што нешта накшталт «Нівы» можа з'явіцца. Ён, не ў прыклад іншым, не саромеецца прызнацца: «Маё ўяўленне аб тутэйшых беларусах пахла белавежскім засценкам. Усё, што ляжала за пушчай, заставалася загадкай, таямнічым і неабжытым архіпелагам. А ў той час беларусы Беласточчыны ўжо падавалі

творы — і ёсць адлюстраванне гісторыі пэўнага гістарычнага прамежку.

Рыгор Мурашка паказаў сябе ў гэтым рамане знаўцам сродкаў літаратурнай мовы. Хоць і сустракаюцца ў творы дыялектызмы, але не трэба забываць, што літаратурная мова пачынала толькі складвацца яшчэ. Прайшло шмат гадоў. А якасць айчыннай сувязі не на шмат змянілася. Чытаем у рамане: «Грушэўскі... выклікаў раён. З усіх бакоў чуцен быў мышыны піск, квактанне жаб, шапаценне, а голас з раёна не прыходзіў».

Раман Р. Мурашкі пэўным чынам пераклікаецца і з аповесцю З. Бядулі «Салавей». Сымон Бядулі не хоча быць панскім салаўём у прыдворнай трупе Вашамірскага. І ўцякае з замка ў лес — спяваць прыродзе: ён здольны быў імітаваць разнастайныя гукі прыроды. Васіль Гарбач Р. Мурашкі — камсамольскі актывіст. Характары Васіля і Сымона вельмі блізкія. Бо ў любым грамадстве былі і ёсць бедныя, таленавітыя салаўі і заможныя мокрыя курыцы.

Знаёміць нас Р. Мурашка з паэтычнай легендай.

Аднойчы, шукаючы ратунку, завітаў у лес стары Палікар. Упадабалася яму адно месца, непралазнае, дзікае, — за тое, што там не было людзей. І застаўся чалаек жыць сярод жывёл. Пабудаваў будку з галля, пакрыў карою, назбіраў на ложак сухога лісця. «Яшчэ сонца не ўзыдзе, а над будкай усчынаюць ужо сваю гаману птушкі, заводзіць песню салавей, а яму азываюцца з усіх канцоў лесу іншыя салаўі. Прачнецца чалавек, выйдзе з будкі, умыецца расою і ўдзячныя малітвы богу пракажа».

Збіраў Палікар ягады, грыбы, ядобныя карэньчыкі раслін. І толькі тыя яйкі, што пагублялі самі птушкі, бо новы лясны жыхар зарокся парушаць спакой, які нарадзіўся, як думаў Палікар, каб славіць Бога.

Толькі зімой было сумна Палікару — без салаўёў.

Пасля людзі сяліліся ўсё бліжэй да Палікара. І хутка вырасла цэлая вёска Палікараўка. І большасць прозвішчаў у вёсцы, безумоўна, Салаўі. Побач вёска Казіны Брод. І туды цягнуцца карані святога Палікара, карані Салаўёў. Пра гэтых Салаўёў, іх сваякоў, справы пасля калектывізацыі і распавядае Р. Мурашка.

Заможнік Сымон Салавей быў раскулачаны і высланы з вёскі. А гэта дзядзька цяперашняга Антося Салаўя — сакратара сельсавета: «У Салаўя твар лісіны павернуты да сцяны, але вокам глядзіць на іх (наведвальнікаў). Ён толькі што вельмі старанна пісаў нейкія спісы». Чытач адразу зразумее, якія спяваюць кіраўніцкія салаўі ў сельсавеце. Не салаўі— а абскубаныя вераб'і ў паўлінавым пер'і.

З сімпатыяй малюе пісьменнік Яніну — жонку Антося. Жанчына шчодрай душы не можа зжыцца з Антосем. «Якая гэта пара, калі ў яе жылах кроў гарыць, як агонь, а ў яго лёд на душы і на сэрцы».

Але, нягледзячы ні на што, Яніна адчувае сябе салаўіхай...

Сапраўдны «Салавей» у творы — і настаўнік, кіраўнік сямігодкі Васіль Гарбач. Ён кахае Яніну як чалавека, як асобу, а каханне яго да Зоі — самае сур'ёзнае. Менавіта Зоі ён аднойчы прыносіць цэлы букет рамонкаў.

«Спявае» па-казлінаму ў творы і Салавей-крамнік, які пры дапамозе гарэлкі камандуе аднавяскоўцамі.

Сябруюць у Р. Мурашкі Салавей-сакратар і Салавей-крамнік. Толькі агіднае і крывое гэтае сяброўства. Злосна спявалі, сцвярджае пісьменнік, вярхоўна-гегемонныя салаўі ў беларускіх вёсках пасля калектывізацыі.

«Мне самотна, мой невядомы продак», — так назваў Р. Мурашка адзін з раздзелаў рамана. Мне як чытачу таксама самотна, чытаючы пра сумныя старонкі з гісторыі бацькаўшчыны, пра час, калі спявалі дрэнныя птушкі ў салаўіным пер'і.

І апошні салаўіны крык рамана — Яніна ў горад уцякае ад ненавіснага мужа. А Зоя з горада, наадварот, вяртаецца ў вёску. Да калекі Васіля. Свайго любага Васілёчка, як яна яго ласкава называе, хто калісьці ёй дарыў рамонкі.

Перачытана апошняя старонка. Яшчэ доўга чытачам будуць спяваць салаўі. Салаўі нашчадкаў святога Палікара. Салаўі вечна-святога кахання.

Салаўі таленавітага пісьменніка Рыгора Мурашкі.

Кастусь КАРНЯЛЮК,
аспірант Інстытута літаратуры імя Янкі Купалы.

свой голас. У тутэйшых школах беларускія дзеці навучаліся роднай мове. Гарадок беларускай песняй палоніў Варшаву. Пакарыў і мяне, ды сталася гэта пазней». І яшчэ адно такое ж прызнанне: «Наш паходны лозунг «Не саромецца беларускасці!» і на Беласточчыне папахваў утапічнасцю. Людзі не луналі ў аблоках. Мая маці, даведаўшыся, што я стаў беларускім рэдактарам, не падзяліла маёй радасці, засмуцілася і сказала:

— На беларускай справе яшчэ ніхто добра не выйшаў.

Можна, канечне б, у гаворцы пра кнігу гэтыя мясціны апусціць, кіруючыся тым, што сам чытач здагадаецца пра ўсё. Аднак, як на маю думку, яны якраз да месца. Бо разважае гэта не толькі сам Г. Валкавыцкі і не адно блізкія яму людзі. За словамі гэтымі — роздум многіх і многіх сённяшніх беларусаў, хто перастаў лічыць сябе беларусам, цураецца сваёй мовы. Не верыць, як не страшна, што нечага можна дасягнуць у справе адраджэння беларускасці. Г. Валкавыцкі ж здолеў узняцца над тым сабой **ранейшым**, ён стаў **цяперашнім**, які праграмай жыцця свайго, рэдактарскай дзейнасці зрабіў лозунг: «Каб не заснуць навечна».

Г. Валкавыцкаму, праўда, пашанцавала: на самым пачатку журналісцкай работы ён сустрэў неабыякавага чалавека. У Польшчы, як і ў нас, тады ўсімі справамі займалася партыя. Сакратар па прапагандзе Беластоцкага ВК ПАРП Мар'ян Ксёнджа аказаўся, на шчасце, не апаратчыкам. Скажам, сакратар польскага Саюза пісьменнікаў Ян Марыя Гісгес, пабываўшы ў Беластоку, «здзіўляўся, што ўпершыню сустрэў камітэт, які цікавіцца літаратурным рухам». Менавіта М. Ксёнджа пры першай жа сустрэчы сказаў Г. Валкавыцкаму пра «нейкія «беларускія» выданні, з якімі, магчыма, буду мець дачыненне».

У кнізе падрабязна ўзнаўляюцца ўсе рэаліі падрыхтоўкі будучай газеты. Пачынаць даводзілася, як кажуць, з нуля. З выбару назвы: «Адкінуў двухчленныя назвы. Яны ад бяссілля выказаць думку коратка. А імя часопіса — сціслая думка... Не ўсе ведаюць беларускую мову, а нам неабыякавы асацыяцыі, якія выкліча ў людзей тыднёвік. Вельмі хацеў уплесці гістарычнае карэнне». Спыніўся на «Ніве», невыпадкова: «Беласточчыне, аднак, не пашанцавала з беларускімі выданнямі. Паспрабуйце, напрыклад, адаптаваць «Мужыцкую праўду». «Сялянская праўда»? «Вясковая праўда»? Вузка... Гэта наша адзіная газета на беларускай мове».

Калі ж пачалася беластоцкая «Ніва»? Ды, бадай, 1 лютага 1956 года, калі Г. Валкавыцкі быў прызначаны на пасаду галоўнага рэдактара. А днём нараджэння стала 4 сакавіка. Дагэтуль пабачылі свет два пробныя нумары, але менавіта з сакавіка выданне газеты стала рэгулярным. Гэта падзея мела шырокі водгук як у самой Польшчы, так і за яе межамі. Водгукі былі самыя прыязныя. У тым ліку і на Беларусі. «У «Звяздзе», а затым і ў «Советской Белоруссии» з'явіліся артыкулы, у якіх цэнтральныя беларускія газеты высока ацанілі напрамкі нашай дзейнасці, — піша Г. Валкавыцкі. — Прыслалі прыветлівыя лісты беларускія пісьменнікі, а малады паэт Ніл Гілевіч пераклікаўся вершам «На прадвесні». У красавіку рэдакцыю наведаў Пятро Глебка».

У кнізе згадваюцца абставіны беластоцкага літаратурнага і культурнага жыцця, узнаўляецца атмасфера, што панавала ў краі. Тут аповяд аб тым, як парасткі «Нівы» мацнелі, квітнелі, буялі на глебе паразумення, і аб тым, хто і што перашкаджала папулярнасці газеты, не давала ёй магчымасці выходзіць за межы Беласточчыны, забаранялі падпіску на Беларусі, паціху «апрацоўвалі» пісьменнікаў, якія падтрымлівалі з «Нівай» цесную сувязь. «Выйгравалі артадоксы, прайгравала дружба» — сведчыць наконт гэтага Г. Валкавыцкі.

На жаль, Г. Валкавыцкі часам піша занадта сцісла. Скажам, зазначае: «...адкрылі рубрыку «Сустрэчы з землякамі». А гэта ж было выдатнае пачынанне. Нешта накшталт нашай, лімаўскай «Беларусы ў свеце». Неабходнасць рубрыкі Г. Валкавыцкі абгрунтоўвае так: «Кожная меншасць, у тым ліку і нацыянальная, як правіла, хварэе на комплекс непаўнацэннасці. Наша грамада таксама падверглася нападу гэтай немачы. Раслі шэрагі нацыянальных параноікаў, разбітых беларускім паралічам індывідуумаў «з ніадкуль», а антывірусаў страшэннай хваробы мы не выгадавалі. Нашы дзяжурныя лозунгі, што пачыналіся заклінальным словам «любі», народ сур'ёзна не ўспрымаў (прыгожыя лозунгі людзям прыеліся), на больш арыгінальныя, накшталт Багушэвічавага «Не пакідайце ж мовы нашай беларускай, каб не ўмёрлі!», налажыў вета пільны цэнзар. Будзем тады карчаваць паразіта жыццём і справамі тых падляшукоў, што, нягледзячы на «трэфнае» паходжанне, дабіліся выдатных поспехаў. Словам, даказваць: наша «горшасць» не прыродная!».

За ўсім гэтым стаяў найперш галоўны рэдактар газеты Г. Валкавыцкі, хоць нідзе не гаворыць у гэтым сэнсе пра сябе. Найчасцей прамаўляе пра іншых, хто разумеў яго і імкнуўся па меры магчымасці памагчы. Не абмінае і тых, хто ўстаўляў палкі ў колы добрай справы. І чым далей чытаеш «нататкі рэдактара», тым болей пераконваешся: гэта ж проста-такі пашанцавала беласточцам, што знайшоўся такі чалавек, як Г. Валкавыцкі, які з'яднаў вакол сябе аднадумцаў, заклапочаных беларускай справай.

А ім жа было вельмі нялёгка: «Сярод журналістаў ніўцы былі галышамі. Грэліся абяцанкамі». Самому рэдактару яшчэ цяжэй. «Пройдзе крыху часу,— гэта ўжо запіс 1967 года, — і я пачую небывалую вестку: у «органах»... ставілі пытанне «што рабіць з «Валкавыцкім»? Ад рогату пакоцішся. Сакратар адказаў, што я не такі чорт, якім мяне малююць. Сур'ёзна, вестка ўзняла дух: мяне яшчэ нехта баіцца...» Інакш і не магло быць, калі многія жылі адным: зрабіць усё магчымае, каб беластоцкія беларусы па-ранейшаму «спалі». А тут лозунг — «каб не заснуць навечна». З 1983 года ён знайшоў і канкрэтнае ўвасабленне. Ніва завяла пастаянную рубрыку «Шляхам гадоў»: «Якраз асядлаў яе Мікалай Гайдук. Заездзіў кабылу гісторыі!». З тых гістарычных эсэ нарадзілася кніга «Паратунак», ажно дваццаць аркушаў, на старонках якой ажываюць неўміручыя воблікі Міндоўга, Усевалада Гарадзенскага, Давыда Гарадзенскага, Усяслава Полацкага і іншых. Кнігу гэтую плануе выпусціць сёлета наша выдавецтва «Юнацтва». Калі гаворка зайшла пра кнігі, дык і іншыя аўтары, якія пачыналі свой літаратурны шлях у «Ніве», выдаваліся ў Мінску: Алесь Барскі, Сакрат Яновіч, Ян Чыквін...

Апошні запіс у нататках датуецца 1987 годам. З адыходам Г. Валкавыцкага на пенсію завяршыўся адзін з самых важных перыядаў у гісторыі беластоцкай «Нівы», звязаны з яе станаўленнем, набыццём твару, і пачаўся другі.

Кніга Г. Валкавыцкага — дакумент часу. А да дакументаў трэба ставіцца з павагай.

В. АСТАПЧУК.

Года добры пачатак...

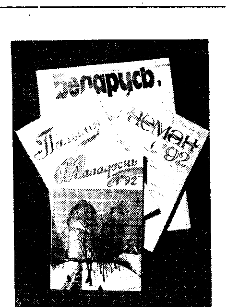

СТУДЗЕНЬ

Першыя нумары часопісаў — своеасаблівыя заяўкі на цэлы год? Бадай што так. Прынамсі, чытаць (а часам і перачытваць) ёсць што.

З паэзіі вылучыў бы вялікую падборку вершаў У. Паўлава ў «Маладосці». Асабліва «Паласа адчужэння». Здавалася б, прыватны факт: паўсюдна ля дарог па загадзе гора - начальнікаў пазнішчалі так званыя палосы адчужэння, забываючы, што пасевы ўздоўж дарог паглынаюць з выхлапных газаў усю атруту, даў магчымасць аўтару перайсці да абагульнення, зірнуць на жыццё грамадства, пазбаўленага перспектывы:

Раскулачвалі. Морам
душылі народ.
На этапах стралялі і ў
сутарэннях.
Вінаватых няма за ўсе
семдзесят год,
І не бачны ўжо краі палосы
адчужэння.

Усцешваюць высокім паэтычным майстэрствам падборкі М. Аўрамчыка і П. Макаля («Полымя»). У тым жа «Полымі» — чарговая сустрэча з М. Сяднёвым. Ды і цяперашняе сярэдняе пакаленне, як сведчаць вершы М. Дуксы і А. Салтука («Маладосць»), адыходзіць ад «ціхай лірыкі», да праблем сучаснасці, з болем успрымае беды народныя, з гневам гаворыць пра тых, хто гэтым бедам спрыяе сваёй дзейнасцю, а калі правільней — бяздзейнасцю.

Першую частку новага рамана «Вяртанне да віны» І. Чыгрынава прапануе «Полымя». Вядома, знойдуцца і ахвотнікі пакпіць, што ўсё доўжыцца і доўжыцца «серыял», аднак жа гэта не проста працяг знакамітага верамейкаўскага цыкла. І. Чыгрынаў, які і дагэтуль у асэнсаванні падзей мінулай вайны выступаў у многім першаадкрывальнікам, не збіраецца апускацца ніжэй мастакоўскай планкі, ім жа самім пастаўленай. Далейшае развіццё атрымалі вобразы Зазыбы, Чубара, але адначасова новае напаўненне набыў і вобраз Масея Зазыбы. Гэтаму паспрыялі дзве акалічнасці. Па-першае, дэмакратычныя працэсы ў грамадстве, якія далі магчымасць гаварыць усю праўду пра сталінізм і пра тое, як ён знішчаў, калечыў людзей. Па-другое, І. Чыгрынаў пазалеташнім годам сустракаўся з прататыпам літаратурнага персанажа, ужо згаданым Масеем Сяднёвым. Таму ў мастацкую плынь арганічна ўваходзіць тое, што тычыцца знаходжання Масея Зазыбы ў сталінскіх лагерах, дапамагаючы лепш спасцігнуць усю складанасць яго характару. У дадатак і сюжэтная спружына новага чыгрынаўскага рамана сціснута вельмі моцна.

Апошнім часам паменшала ў часопісах апавяданняў — найперш лаканічных, глыбока - псіхалагічных твораў, якія могуць сказаць і пра наш час, і пра людзей. І таму асаблівую ўвагу прыцягваюць апавяданні Б. Сачанкі («Полымя»). «Гарадок на Палессі» — пра чарнобыльскі боль, які аўтару асабліва пакутліва ўспрымаць, бо сам ён родам з мясцін, дзе найбольш пякельнае ўздзеянне радыяцыі. Напісана пранікнёна, з вялікім адчуваннем далучанасці да страшнай бяды. У рэшце рэшт, апавяданне Б. Сачанкі лучыцца і з папярэднімі чарнобыльскімі творамі — і яго самога, і з раманам «Злая зорка» І. Шамякіна, і з апавяданнем «Львы» І. Пташнікава, і з кнігай М. Мятліцкага «Палескі смутак»... І іншыя апавяданні Б. Сачанкі пераконваюць, што аўтар іх па-ранейшаму застаецца адным з майстроў малога жанру. Апавяданне ж «Чорт з Суматры» — яшчэ і ўклад у пакуль што кволую беларускую фантастычную навелістыку.

«Прытчы і метафары» Я. Сіпакова («Маладосць») — «Аб'ява ў газеце», «Перад гільяцінай», «Зона», «Перавернуты» і іншыя, відаць, частка новай празаічнай кнігі — буйства фантазіі і самыя што ні ёсць зямныя праблемы. Я. Сіпакоў, дзякуючы магчымасцям самога жанру, удала выкарыстоўвае ўмоўнасць, гратэск, і выходзіць да таго вечнага, набалелага, што хвалявала людзей заўсёды і хвалюе сёння. Хто мы ў гэтым складаным, супярэчлівым свеце, куды ідзём, дзеля чаго жывём на грэшнай зямлі? Кожнае новае пакаленне ставіць гэтыя пытанні, асэнсоўвае іх на новым вітку. Надараецца, што да адказу не набліжаецца, а яшчэ болей ускладняе яго. Ды хіба літаратура можа супыніцца на паўдарозе?

З твораў маладзейшых аўтараў адзначу аповесць М. Сердзюкова «Страчаны рай» (у «Маладосці» змешчаны яе пачатак) апавяданні А. Шагуна («Полымя»), А той, хто не чытаў «Споведзі» Л. Геніюш (зваротак да вас, рускамоўнае спадарства), бярыце ў рукі «Нёман», дзе яна змешчана ў перакладзе В. Тараса. Тут жа М. Валошка пераўвасобіў па-руску «неверагодную, але праўдзівую гісторыю ў дакументах і фактах» В. Гігевіча «Палтэргейст». У гэтым жа нумары не праміне артыкул В. Быкава «Мёртвым — не баліць, балюча — жывым». Гэта аўтарская прадмова да аповесці «Мёртвым не баліць», якая выходзіць у заходнеберлінскім выдавецтве «Праплілеі». Другі раз выходзіць — упершыню яна там пабачыла свет яшчэ ў 1966 годзе, калі ў нас гэты твор замоўчвалі. Была толькі публікацыя ў часопісе «Маладосць», а рускамоўны пераклад — у «Новом мире». І гнеў аглабельшчыкаў ад літаратуры, а таксама пільных ідэалагічных работнікаў, што ўбачылі ў творы ачарненне вайны з фашызмам. Чаго каштавала яму гэтая аповесць, і расказвае Васіль Уладзіміравіч у згаданым артыкуле.

Таксама ў «Нёмане» — унікальны помнік беларускай філасофскай думкі «Гэтым пераможаш!..» (прадмова «Прарок у сваёй Айчыне» і пераклад У. Конана). Аўтарам гэтага артыкула, альбо, як вызначае жанр У. Конан, «прарочых эсэ» з'яўляецца публіцыст, літаратурны крытык У. Самойла. Эсэ было апублікавана ў 1924 годзе пад псеўданімам Суліма ў «Зборніку грамадзянскай мыслі, навукі, літаратуры, мастацтва Заходняй Беларусі». Думкі Сулімы гучаць сёння гэтак жа актуальна, як, скажам, і выказванні Ігната Абдзіраловіча ў яго філасофска - публіцыстычным нарысе «Адвечным шляхам», што публікаваўся ў зборніку «Вобраз-90».

А цяпер зноў вернемся да «Полымя». Пад рубрыкай «Вяртанне» — нарыс жыцця і творчасці Я. Лёсіка «Жывіце без мяне...», напісаны А. Мясніковым. Малавядомыя факты і тыя, якія аўтар уводзіць ва ўжытак упершыню, узнаўляюць воблік аднаго з самых выдатных нашых адраджэнцаў.

У кантэксце часу глядзіць У. Арлоў («Прысуд выканаў невядомы») на постаць і рэвалюцыйную дзейнасць Ігната Грынявіцкага. Асоба складаная, супярэчлівая, але ж гэта — таксама наша гісторыя. Як і гісторыя — жыццё Л. Геніюш, пра якую піша М. Арочка («Слаўданне беларускай ідэі»).

Моцная ў першых нумарах і публіцыстыка дня: пасьлячарнобыльскі маналог А. Казлова «...І птушкі не спяваюць» («Полымя») і «Невядомыя» вайны» В. Зданюка («Маладосць»). А яшчэ ў «Маладосці» — пачатак «Гісторыі Беларусі ў ілюстрацыях» М. Чарняўскага. Варта, пэўна, паклапаціцца падпісацца на часопіс, бо пакуль гэтая гісторыя выйдзе асобным выданнем, а яна ж спатрэбіцца кожнаму школьніку і студэнту.

Толькі што лёг на мой стол першы нумар «Беларусі». Прыпазніўся. Дарэчы, і значна падаражаў (у розніцу) — ажно два рублі за нумар. Так што таксама лепей падпісацца. Тым больш, «Беларусь» годна трымае сваю творчую марку — паверце пакуль што на слова.

А. АН-ЕВІЧ.

Віктар ЯРАЦ

Васількі Багдановіча

Дзе вышыня нябёсаў, нібы храм, —
там продкаў душы птушкамі гамоняць.
І на зямлі тут люба ўсё вачам.
Тут васількі—ці нечы спеў, ці споведзь!
Ад волжскіх плёсаў,
ад высокіх стром
душа, як пілігрым, і днём і ноччу
спяшала, каб пачуць, як спее гром
і цёплы дождж з калоссямі шапоча.
Адкуль у гэтай сціплай старане
такая чысціня жывой сінечы,
што сэрца ў цішыні, нібы струну, кране
і запалоніць музыкай навечна!
Які на свеце чарадзей, калі
сюды насенне дзіўнага блакіту
занёс аднойчы, небам каб цвілі
у полі кветкі і дружылі з жытам!
Над вамі промень ціўкне птушанём
і, радасны, да самага змяркання,
напоўнены святлом, адным святлом,
пялёсткаў лёгкіх слухае дыханне.
Як аганькі, свяціце, васількі,
і мне шапніце ў далях-далячынях
пра родны край, дзе ў курганах вякі
заснулі сном між кветак — сініх-сініх...

Грузінскі матыў

Грузія!
Я слухаў твае песні,
хлеб твой еў і піў тваё віно.
Голас твой — арліны, паднябесны
у маёй душы жыве даўно.
Воблік твой, прызнаюся, прыгадваў
на дарогах іншай стараны,
воч тваіх прыгожых пагляды —
таямніц чароўныя агні.
Хоць марнеў ад службы ў Марнеулі,
ды аблашчан морам быў тваім
у Батумі. (Жорстка сёння кулі
вырашаюць спрэчкі між грузін).
Па праспекце Руставелі слынным
у Тбілісі пахадзіў не раз.
Я спазнаў характар твой гасцінны,
шчодрасць, што жыве не напаказ.
А сягоння — кроў, як недарэчнасць,
на шляхах маршчыністай зямлі,
злосць агнём плюе на чалавечнасць,
сее слёзы, боль, журбу магіл...
Там, дзе слухаў рэчкі, як напевы,
сёння дрэвы моляцца за ўсіх.
Горды край — краіна Сакартвэла.
Стынуць горы з горыччу жывых.

●

...і я спусціўся з воблакаў аднойчы
на гэтую зямлю, дзе мне цяпер
усё часцей у сны прыходзіць ноччу
то дзікі чалавек, то дзікі звер.
Іх галасы — дрымотныя, як пушча,
хачу спасцігнуць, разгадаць — чаму
у іх паглядах цёмна, невідушча,
як быццам дым густы іх агарнуў.

Але яны мяне наскрозь свідруюць,
нібыта патрабуюць — з намі будзь,
забудзь свой род, імя сваё забудзь,
сваю душу — і ў нашай будзеш скуры.
Мы ўмеем спрытна за сваёй здабычай
сачыць — і ты навучышся.
Ну што,
ты згодзен быць такім жа паляўнічым,
якога не расчуляць боль ці стогн!
...Сон скончыцца, а горыч застанецца,
не выплюнуць якую, а насіць,
як стрэмку ў воку, як рубец ля сэрца,
як чорны след, якога не адмыць.

Ранак маладога сонца

На золку прачнуцца. Умыцца
калодзежнай свежай вадой,
з якой гаманілі зарніцы,
як голле, начною парой.

Грымоты схаваліся ў лісці.
Дажджынкі, як гукі тых слоў,
што выдыхнуў бор смалісты,
вітаючы завязь садоў.

Пачатак пчалінага лета
і ластаўчыных турбот.
А промень, што гляне над светам,
яшчэ, як і ты, без журбот.

Яшчэ — і жыццё на пачатку,
як летні разбуджаны дзень.
І сонца даверу пячатку
на круглы калодзеж кладзе.

●

Адвыканне ад ласкавых слоў —
замыканне сэрцаў на завесы,
І таўсцее адчужэння слой
між людзьмі, занятымі прагрэсам.

Паўзабытым рэхам — той дакор,
што калісьці апякаў за чэрствасць.
І маўчыць душа, як голы бор,
у якім больш ягадак не чэрпаць.

●

Пачатак лета. І траву ўжо косяць
на гарадскіх газонах, у дварах
мікрараёнаў — ім гукаць пад восень
дзяцей, што ў дальніх зараз лагерах.
Май паспрыяў і на дажджы, і росы —
і рана сёлета падскочыла трава.
Дазіметрыст зноў ходзіць па дварах,
што без дзяцей — пустынна-безгалосыя.

●

Між апор — металічных, бетонных,
што у нагу са стагоддзем ідуць,
мне—цымбалы, як рэкі, зазвоняць,
гуслі продкаў між зор загудуць.
Хай шапочуць цыганкамі ночы:
— Не шукай больш дарогі назад...
Зоркі ростань няхай прарочаць.
Пра сустрэчу шуміць лістапад!
Ліст халодны пад ногі кладзецца.
Дзікай птушкі залее пяро.
І ля самага грэецца сэрца
кожны гук, што глыбей, чым Дняпро.

●

Снягі высокія зімы.
Крамяны захад ад марозу.
Плывуць духмяныя дымы;
з іх кожны — з воблікам бярозы.

І на вачах расце пад небам
зямля, здзіўлёная сабой.
Тут — прычашчаўся чыстым снегам,
тут — ачышчаўся цішынёй.

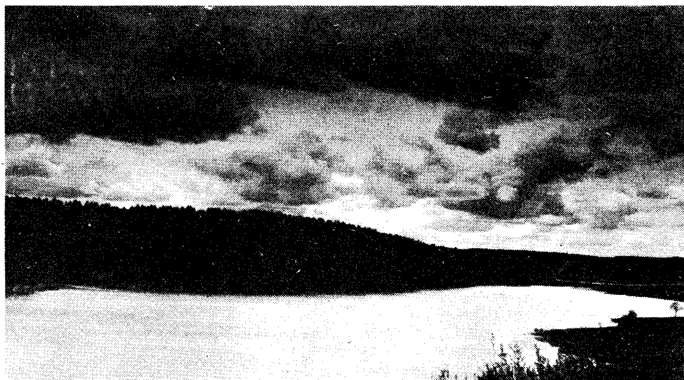

Фота А. МАЦЮША.

ВІНШУЕМ!

ЯЖОЎСКАЙ РУКАВІЦЫ ЦЕНЬ...

Алесю ЗВОНАКУ — 85 гадоў

«Дваццаць з архіпелага ГУЛАГ» — так называецца мая кніга нарысаў, эсэ, прысвечаная сталінскім ахвярам — жывым і мёртвым. У ёй прасочваюцца лёсы Мася Сяднёва, Станіслава Шушкевіча, Барыса Мікуліча, Сяргея Грахоўскага, Андрэя Мрыя і іншых пісьменнікаў. Адзін з іх—Алесь Звонак.

АЎТАР.

Што гэта з ім? Галава цяжкая, быццам ватная, а ў патыліцы смыліць, як бы хтосьці набіў туды цвікоў.

Нейкая сіла прымусіла расплюшчыць вочы. Спачатку не мог дацяміць, што гэта з ім, хто гэта горача дыхае яму ў самы твар.

Праз нейкае імгненне здагадаўся, што гэта — аўчарка стаіць над ім, гатовая ўпіцца вострымі зубамі ў горла. Здагадаўся, але не спалохаўся чамусьці. Страху не было. Была адно смага, хоць мароз, ведаў, стаяў пад сорак...

З-за марозу ён і знясілеў. Ішлі хутка, канваіры не давалі спыняцца, падганялі, пагражалі расстрэлам. 78 кіламетраў — гэта табе не шпацыр. А мароз дастае усё роўна. Добра, што перад адпраўкай пазнаёміўся з ветэрынарным урачом, Дзянісаў, здаецца, яго прозвішча, той даў яму гэты шынель, узяўшы сабе ягоны плашчык. У шынелі куды цяплей было. Не екалеў, пакуль везлі спачатку цягніком, па Транссібірскай магістралі, а потым пехам у Марыінскі лагер, што пад Краснаярскам...

Усё яшчэ як праз сон пачуў:

— Канчай яго, чаго цырымонішча!

Нехта другі запярэчыў:

— Кончыць заўсёды паспеем... Чалавек, як-ніяк...

— Чалавек?! Недабіты контрык ён!..

— Кінь ты! Лепш пытайся ў дахадзягі: можа, сябры ёсць, хай бяруць пад рукі і валакуць... Усё адно не жылец. Навошта ж страляць!..

Ён не паспеў усвядоміць, што гэтыя словы і ёсць дараванне яму жыцця. Раптоўна яго падхапілі з абодвух бакоў пад рукі:

— Пятро, трымайся, Пятро...

Па голасе пазнаў аднаго — Барыса Мікуліча. А другі? Другі, здаецца, Ілары Дуброўскі, з рэдакцыі газеты «Чырвоная змена». Ілары таксама абнадзеіў:

— Давядзём цябе, на хвалюйся! Толькі — трымайся!

Многія з калоны так і засталіся ляжаць пад сібірскім небам, а яны дайшлі, на той час уратаваліся. Але ці да радасці было? Давялося яму, Пятру Звонаку, у розных лагерах пабываць, хапіла ліха — ворагу не пажадаеш, але Марыінскі — самае жудаснае, што давялося перажыць. Спачатку, калі прыйшлі на месца, здзівіліся. Баракаў не відаць, толькі некалькі вышак, ля якіх праходжваюцца вартавыя. Праўда, з-пад зямлі сям-там клубяцца дымкі. Здагадаліся: вязні ў зямлянках жывуць. А гэта ж халадэча, сырасць, хваробы розныя...

Мерлі людзі, як мухі. Але не толькі хваробы касілі зняволеных. Дзве спе-

Скарочаны варыянт.

З ПАЭТЫЧНАЙ ПОШТЫ

Вольга РУСІЛКА

Васьмірадкоўі

●

І ад нязнанае тугі
Раптоўна сэрца страпянецца.
І не пачуюць берагі,
Што ў іх жывая хваля б'ецца.
І больш не забаліць лісцё
Сухой і стомленай галінцы.
І нема закрычыць усё,
Што ў свет не здолела прабіцца.

●

Як мяне мама ратавала
Ад самай дробязнай бяды!
І — аддала мяне вакзалам
На незлічоныя гады.
Яны ляцяць паражнякамі,
Ніякай сіле не стрымаць.
І цяжка думаю начамі:
Як жа мне маму ўратаваць!

●

Маё жыццё прыснілася другому,
І апякло, і шчасцем узнясло.
А ад мяне нібыта уцякло
Мае жыццё — прыснілася другому.
І дом, і цень, і шэпат незнаёмы...
І собіла ж камусьці урачы!
Маё жыццё прыснілася другому,
І ён заплакаў раптам уначы.

г. Віцебск.

Галіна ДАШКЕВІЧ

Жанчына ў чорным

У маім найласкавейшым краі,
Жытнёвым і зорным,
Часцей і часцей сустракаю
Жанчыну ў чорным.

Чарнобыльскай даўняй тугою
Зажураны вочы.
Вядзьмарка-нядоля над ёю
Скуголіць-рагоча.

Мне стронцыю лютая сцюжа
Рве сэрца на часткі.
Каго пахавала ты? Мужа?
А можа, дзіцятка?

Спляліся бяда і праклянцце
У сумесным хаўрусе.
У чым вінаватыя маці
Маёй Беларусі?

Прырода зямлю аздабляе
Красой бездакорнай,
І ўсё ж як дакор выступае
Жанчына ў чорным...

г. Мазыр.

Марыя БАРАВІК

24 жніўня 1991 года

Спыніся, мітусня і шум, —
Свабода на Манежнай плошчы,
Крывёй сыноў адвеўшы глум,
Свой голас у тузе палошча!

Ды згіне доўгі наш атлум
Ва ўсіх кутках усёй краіны!
Гармонію жалобных дум
Адчуйма ў гэтыя хвіліны!

Гармонію вачэй і душ.
Бяда, ты нас адратавала!..
Злачынцы браліся за гуж...
Ім дужасці не бракавала.

Ім бракавала пачуцця,
Якім жыве душа народа.
Вядзе да іншага жыцця
Трагічная падзея года.

Ды сёння вуліца вядзе
Жалобу па зямлі пакутнай.
Балючы дзень.
Духоўны дзень,
У думнай постаці магутны.

Гармонія жалобных струн —
На могілках ля вашых трун.
Зямля вам пухам, абаронцы!
Але па вас сумуе сонца.

●

Недасканаласць уяўлення,
Недасканаласць думак, спраў,
Недасканалае сумленне, —
І гэта ўсё не Бог паслаў.

Той клін мы выбіваем клінам!
А ці не Новы чалавек
Душу, як тонкую рабіну,
Ламаў і рэзаў, гнуў і сек!..

Смяяўся, як яна канала,
Як светлы промень гас у ёй.
Замацаваў недасканаласць
У новай сутнасці сваёй.

Мой Бог

Не да аблок раслі — да столі.
Ды й тут нам росту не стае.
Гуляе толькі сум на волі,
Калі наўзрыд душа пяе.

І ў сон, і ў боль прыходзіць мама
І дараванне мне дае.

цыяльныя брыгады магільшчыкаў былі ў лагеры, бо яшчэ і расстрэльвалі вязняў рэгулярна без суда-следства. Ворагі народа — значыць, кожны над табой і суддзя, і начальнік.

Над ім, Звонакам, таксама ўвесь час вісеў гэты меч беззаконня. Часам апускаўся над галавой так нізка, што, здавалася, прыйшоў канец, ўратавання няма. Але, пэўна, пад асаблівай зоркай нарадзіўся ён, бо адступала смерць, праходзіла міма...

Нарадзіўся ў 1907 годзе ў сям'і мінскага рабочага муляра Барыса Звонака. Давялося выхоўвацца ў дзіцячым доме. У пятнаццацігадовым узросце ўладкаваўся ў акцыянернае таварыства «Кніга — вёсцы». Адначасова заканчваў двухгадовыя агульнаадукацыйныя курсы, каб паступіць ва універсітэт. Пазнаёміўся з некаторымі маладымі паэтамі, і сам з першымі вершамі паспеў выступіць у друку. Анатоль Вольны і Алесь Дудар параілі яму паехаць працаваць у рэдакцыю газеты «Чырвоная Полаччына». Быў адказным сакратаром, узначальваў полацкую філію «Маладняка».

У 1926 годзе разам з Янкам Бобрыкам і Янкам Туміловічам выдаў кнігу вершаў «Пунсовае ранне». Прадмову да зборніка напісаў Уладзімір Дубоўка, на той час ужо вядомы паэт.

З утварэннем Саюза пісьменнікаў СССР А. Звонак (у якасці літаратурнага імя ён узяў не сапраўднае Пятро, а Алесь) адным з першых у рэспубліцы атрымаў членскі білет за подпісам самога Максіма Горкага. Білет гэты разам з іншымі дакументамі забралі ў 1936 годзе, калі арыштоўвалі.

Але да арышту заставалася яшчэ некалькі гадоў, і А. Звонак спяшаўся жыць. Хацелася ўдзельнічаць у будаўніцтве новага жыцця. Працаваў на Беларускім радыё, у рэдакцыі часопіса «Маладняк», закончыў літаратурналінгвістычнае аддзяленне педфака БДУ, аспірантуру Акадэміі мастацтвазнаўства ў Ленінградзе. Работа ў Акадэміі навук БССР, у газеце «Літаратура і мастацтва»...

Арыштавалі нечакана. Следчы Уласаў сказаў: «Я і сам перакананы, што вы ні ў чым не вінаваты». Ён узрадаваўся: «Ёсць жа і тут чалавек, які разумее, што не вінаваты». Але далей Уласаў прапанаваў: «Хочаце, напішу пратакол допыту і адпаведным чынам зраблю, што атрымаеце ўсяго пяць гадоў лагеру?» І дадаў: «Зразумейце, пяць гадоў — нямнога. Жыць застанецеся».

Ён адмовіўся прызнаць віну і тым самым купіць жыццё. Уласаў узвіўся: «Усё, з мяне хопіць. Перадаю Кулакову, там адмаўляйцеся, колькі хочаце!»

Што Кулакоў не Уласаў, А. Звонак зразумеў адразу, ледзь трапіў да яго на першы допыт. Следчы не гуляў у лібералънасць. Пяць ці шэсць сутак без перапынку дапытвалі.

У лютай злосці, што прызнанняў так і не ўдаецца выбіць, інсцэніравалі расстрэл. Пасадзілі ў машыну, ноччу павезлі на могілкі. Загадалі выходзіць. Ствалом пісталета таўкнулі ў спіну. Маланкава мільганула думка: «Ну, яшчэ крок-другі і крок гэты стане апошнім». Не, чамусьці марудзяць, падводзяць назад да машыны. На капоце ўбачыў штосьці белае: «Лісток паперы, навошта ён тут?» Кулакоў сыкнуў: «Стаў подпіс, што ва ўсім прызнаешся, і ўсё. Жывым застанешся». Сам не ведае, адкуль з'явілася тая цвёрдасць — адмоўна паківаў галавой. Следчыя гэтага і чакалі, загадалі: «Становіся, спіной да нас!»

Ён стаяў, узіраўся ў маўклівыя крыжы на магілках. Апошнія хвіліны яго жыцця, дваццаць дзевяць усяго пражыта.

Пра гэта — яго верш «Успамін». Нядаўна напісаны, у 1989-ым:

Плакала наўзрыд дажджамі восень,
Вецер варушыў салому стрэх.
Між магіл сцяжынкай вузкай, косай
Цёмнай ноччу йшоў я на расстрэл.

Усё чакаў, што грымне раптам ззаду
Стрэл праклятЫ. Згасне воч агонь:
У каго маліць-прасіць спагады?
Тут злачынства правіць свой закон!

Са здранцвення вывеў голас Кулакова:

— У машыну, сволач!

Вярнуўся ў адзіночку. Здзіўляўся зноў і зноў бязглуздасці абвінавачванняў. Выдумалі неіснуючую контррэвалюцыйную арганізацыю на чале з былым літоўскім падпольшчыкам, начальнікам галоўліту Якшавічусам. Калі верыць следчым, з нацыяналістычнымі мэтамі аб'ядналіся дырэктар Дома пісьменніка Васіль Залуцкі, пісьменнікі Барыс Мікуліч, Уладзімір Хадыка, Сяргей Знаёмы, Алесь Астапенка, Ян Скрыган, Станіслаў Шушкевіч, Сяргей Ракіта, Міхась Багун. Канечне ж, у гэтай контррэвалюцыйнай хеўры, як настойліва даводзяць Кулакоў і іншыя, знайшлося адпаведнае месца і яму, Алесю Звонаку.

Дванаццаць месяцаў правёў А. Звонак пад арыштам, з іх чатыры ў адзіночнай камеры. Нарэшце, папярэдзілі: «Падрыхтавацца, хутка будзе суд».

Суд доўжыўся два дні, 4 і 5 кастрычніка 1937 года. Тыя ж самыя надуманыя абвінавачанні. Прысуд: дзесяць гадоў.

Так і прывяла турэмная дарога А. Звонака ў Марыінскі лагер пад Краснаярскам. Давялося яму, як і іншым вязням, нямала перажываць, авалодваць новымі прафесіямі. Стаў геолагам. І ў Сібіры працаваў, і пад Нарыльскам. Нават падзякі за ўдарную працу атрымліваў. Адну з іх — як пераможца на працоўным фронце ў гонар 70-годдзя з дня нараджэння Сталіна.

А кожны дзень які-небудзь оперупаўнаважаны, мясцовы «прыдурак» ці канваір мог яго ні за што забіць. Да ўсяго ў яго справе значылася: «Каляндарна». Гэта значыць: як бы ні працаваў, а пакаранне мусіць адбываць цалкам. Дзесяць гадоў і не меней! Каралі нават за жаданне ісці на фронт. Загадзя аб'яўлялі, што хто будзе працаваць лепш, пойдзе на фронт. Людзі стараліся. Прыходзіў час, аб'яўлялі чарговых ударнікаў. Шчаслівыя зэкі развіталіся з сябрамі, упэўненыя, што праз некаторы час возьмуць у рукі зброю, а іх выводзілі ў сопкі і расстрэльвалі.

Алесь Звонак і ў гэтых нечалавечных умовах знаходзіў час, каб нешта пісаць. Для сябе, вядома. Пакутліва, але вершы нараджаліся. І на рускай мове, але і на беларускай, што было ўдвая небяспечней. Тым не менш пісаў. І шкада, да болю шкада, што не зберагліся тыя вершы. Не змог зберагчы. Нават і з дапамогаю сяброў...

У Мінск назаўсёды прыехаў толькі ў 1955 годзе. Ім, вязням сталінскіх турмаў і лагераў, творчае жыццё давялося па сутнасці пачынаць нанава. Трэба было пісаць і пісаць, каб даказаць, што яшчэ ёсць «порах у парахаўніцах», што душа, здарожаная на трывожных ростанях, умее радавацца хараству паўсядзённасці.

Выходзілі кнігі «Табе адной», «Запаветнае», «Россып», «Прадчуванне» і іншыя, выступаў у жанры крытыкі, драматургіі, пісаў успаміны, частка якіх увайшла ў зборнік «Неспакойныя сэрцы». Закранаў у вершах і гады сталінізму. Гаварыць праўду пра гэты цяжкі час лічыў сваім і маральным, і грамадзянскім абавязкам. Аднак, як вядома, даводзілася пра многае пісаць іншасказальна, а то і проста маўчаць.

Да гадоў рэпрэсіраванага юнацтва змог па-сапраўднаму звярнуцца нядаўна. Шырокі грамадскі рэзананс мела яго падборка ў часопісе «Полымя» пад назвай «З таго берага». Паэт павёў свой рэпартаж адтуль, дзе была няўпэўненасць у яго заўтрашнім дні і дзе прайшлі ажно дваццаць гадоў яго жыцця. Пад творамі стаялі дзве даты: «1939—1987». Перажытае і зберажонае памяццю легла ў паэтычныя радкі, прыйшло да сучасніка як споведзь чалавечай душы, збалелай па даверы, адкрытасці, узаемаразуменні і звычайнай чалавечнасці.

Дарэчы, адзін з твораў А. Звонака так і называецца «Спавядальнае». Балюча яго чытаць, хоць бы гэтае прызнанне: «...Ах, як добра, што вышку не схапіў я тады»! Праз колькі старонак гэты боль падвойваецца, патройваецца, бо гаворыцца пра тое, пра што і думаць было страшна: «Сага аб каханні», «Лёшка Пеплаў», «Тэрарыст». Каб пад кожным з гэтых вершаў не стаялі падзагалоўкі — «Сіблагаўская быль», «Калымская быль» — не ва ўсё паверыў бы.

У «Сазе аб каханні» ахоўнікі дазваляюць вязням памілавацца, але пры адной умове, што гэта будзе адбывацца на людзях:

...Калігулавым нашчадкам
Не сасніць гульні такой:
Дзве брыгады білі ў ладкі,
Сыта рагатаў канвой..

Лагерныя будні ва ўсёй іх непрыхаванай змрочнасці, трагічнасці паказаў А. Звонак у вершах, якія друкаваў у штотыднёвіку «Літаратура і мастацтва», часопісе «Маладосць». І зноў у «Полымі» выступіў, цяпер з падборкай «Пад сярпом беззаконня». У ёй і ўжо згаданы верш «Успамін», пра тое, як «цёмнай ноччу йшоў я на расстрэл».

У творах гэтых — праўда сталінізму, праўда эпохі, з якой мы паступова развітваемся і з якой нам развітвацца яшчэ доўга. Прынамсі, тым, хто адчуў яе на ўласным лёсе:

...Даўно стаў памяці здабыткам
Той час кашмарны, чорны дзень,
А ўсё жыве ў вачах адбіткам
Яжоўскай рукавіцы цень!..

Так сказаў А. Звонак не толькі ад свайго імя, а і ад імя тысяч і тысяч сталінскіх ахвяр.

Алесь МАРЦІНОВІЧ.

І, як раней, вядзе да храма
Бог светапогляду яе.

І татаў дух мяне вітае,
Калі сумленнем я — святая.
Пасля дарог у Дзень трывог
Перада мной — ягоны бог.

Мне — быць сабой.
Мне — жыць не ў ролі —
Стамілася ад усяго...
Не пакідай мяне ніколі,
Бог светапогляду майго!

г. п. Падсвілле.

Мікола МЕЛЬНІКАЎ

Перасяленец

1.
Душу мне песціла рунь жыта
І сада веснавая квецць —
Сагнала прэч з зямлі абжытай,
Што цэзіем завецца, смерць.

Мне наўздагон крычаў аб нечым
Бацькоўскі дом, пакуль з воч знік,
Вёз назаўжды мяне і рэчы
У невядомасць грузавік.

Журба на твар маршчынкай легла,
Як гэты шлях — за небасхіл,
Ім следам за машынай бегла
Маё дзяцінства, колькі сіл.
2.
У дзяцінстве я вельмі любіў саджаць
Дрэўцы,
Але адны з іх
Не прыжыліся,
А іншыя былі зламаны злой
Рукою.
З жахам думаю аб тым,
Што і я не змагу
Прыжыцца
На новым месцы
Ці злы рок паламае
Жыццё,
Бо я — перасяленец
З зоны жорсткага
Кантролю —
Зоны радыяцыйнага
Забруджання.
3.
Родны кут мой, мілы —
Боль мой і самота,
Атамнаю сілай
Згублены ты ўпотай.

Час навек спыніўся
На тваіх прасторах,
У дварах стаіўся
Немы крык дакору.

Не гучаць мянушкі
Вуліцаю ціхай —
След нясвойскай птушкі
След жывёлы дзікай.

Пеўню б звонка крыкнуць —
Неўцям жмурыцца вока,
Веснічкі дзесь рыпнуць,
Ды не чутна крокаў.

Болей шматгалосы
Кут не загамоніць,
Не спявае вёска
І знямеў гармонік.

г. Бабруйск.

Уладзімір РУДЗІНСКІ

Што гавораць у чэргах

Віюцца чэргі, быццам змеі,
Ля магазінаў з дня ў дзень.
Не толькі ногі тут нямеюць —
Нямеюць душы у людзей.
І што ў тых чэргах ні гавораць...
Чаго ў іх толькі ні пачуць!..
Накшталт таго:
«А ТАМ,
за морам,
Хіба ўжо людзі ТАК жывуць!!»
«Талоны...
Картачкі...
Візіткі...»
«...Ад тых — падачкі,
што «гнілі»...
«Вось да якой нас сёння жыткі
(Не пазайздросціш)
давялі...»
«І што цікава —
вінаватых
І днём з агнём не адшукаць...»
«То ж гандляры
ды партакраты
Такое здольны вычвараць...»
«Куды ж начальства паглядае!..
Мясцовыя кіраўнікі!..»
«А што:
начальства —
галадае!..»
«Жарэ ж не косткі —
кумпякі...»
«Ды розныя там сервелаты...»
«Ікру ўмінае ды балык...»
«А мы і ліверцы, вунь, рады...»
«Народ наш да ўсяго прывык...»
«А гляньце вось —
яны ў чым ходзяць—
Усё ж з іголачкі на іх...»
«Усюды — мафія, дый годзе!..»
«Надзея ж...
на сябе саміх...»
«І чым угнявілі мы Бога —
Святога духа і айца!..»
...Тут маналогі й дыялогі,
Як самі чэргі —
без канца...
Купіць людскі ў тых чэргах розум...
Ды на ЯКІ ж наводзіць роздум!..

г. Бабруйск.

Іван МІЦЬКО, святар

Страх

Шмат бывае розных праяў
У свеце жывых істот.
І вось адна з гэтых з'яў
Што існуе для ўсіх парод.

Хтосьці назваў яе Страх.
І сумная назва гэта
На чорных сваіх крылах
Лятае над грэшным светам.

Мышы баяцца катоў,
Каты баяцца сабак,
Сабакі баяцца звяроў,
Звяры — паляўнічых ваяк.

Вецер стукае ў дах —
Малое дзіця крычыць:
Ім адольвае страх;
Сціхне вецер — маўчыць.

Страх для дарослых людзей
У цёмных, глухіх начах,
Ад розных трывожных падзей
І ў злых чалавечых вачах.

Мноства прычын для страха,
Драпежная гэта птаха.

Аднойчы (у добры час)
Алесь Адамовіч сказаў,
Каб кожны (рашуча) з нас
Свой страх, як каня, закілзаў.

«Не бойся! — сказаў Алесь, —
І ў гразь без прычыны не лезь».

І ўсё ж мы павінны баяцца
Душой сваёй выкрыўляцца,
Людзей разглядаць як смяццё,
Атручваць людское жыццё,
Рабіць такія памылкі,
Якія вядуць да магілкі.

Бойцеся быць мышамі,
Бойцеся быць катамі,

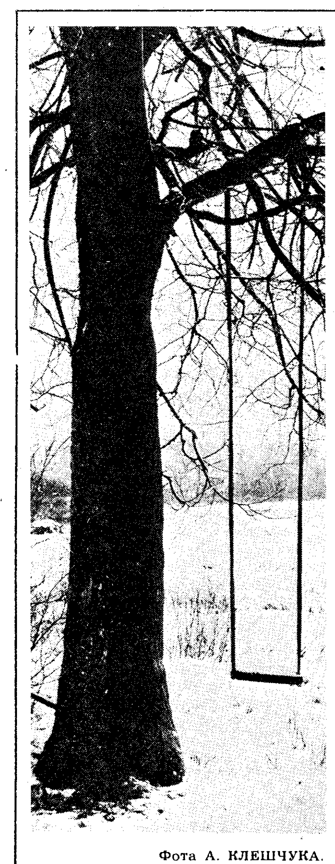

Фота А. КЛЕШЧУКА.

Бойцеся быць сабакамі,
Бойцеся быць звярамі
І... забіякамі, —
Тымі, што вельмі імкнуцца
Да сэрца нажом дакрануцца.

І, што так прыемна спрадвеку,
Не бойцеся быць Чалавекам.

г. Маладзечна.

«Робім нацыянальны прадукт...»

«Арцель-Ф: паміж элітарным і камерцыйным кіно

Гутарка з Алегам Буйніцкім адбылася ў невялічкім пакоі невялічкага будынка на вуліцы Карла Маркса. У гэты будынак пераехала кіраўніцтва Саюза кінематаграфістаў Беларусі пасля таго, як яго «папрасілі» з Чырвонага касцёла. Незалежная кінастудыя «Арцель-Ф», штат якой складаецца ўсяго з дзевяці чалавек, займае ў ім некалькі пакояў. Алег Васільевіч, адзін з заснавальнікаў «Арцелі» і яе дырэктар, расказваў мне пра студыйныя справы, курачы цыгарэту за цыгарэтай.

— За час, які мінуў з 9 студзеня 1990 года, дня заснавання «Арцелі-Ф», студыяй зроблены тры дакументальныя і шэсць мастацкіх фільмаў. *Пракатны лёс іх складваецца* няблага. «Грэх ліцадзейства» рэжысёра А. Карпава-малодшага купіла ЦТ. «Мона Ліза» М. Студнева выклікала зацікаўленасць кінапракатчыкаў. Дакументальную стужку «Гуд бай, СССР» рэжысёра А. Рудэрмана набыла *Бі-бі-сі для свайго* серыяла «Другая руская рэвалюцыя». Сёння на Беларусі трынаццаць кінастудый, якія не залежаць ад дзяржаўных структур. Некаторыя з іх ужо падзяліліся (так, «НС» распалася на тры студыі, а «Грамада» *на дзве*). *І трэба* адзначыць, што з усіх самастойных студый фільмы бесперапынна выпускаем толькі мы.

— Над якімі фільмамі працуе «Арцель» цяпер!

— Рэжысёр М. Браўдэ здымае фільм «Памерці, каб пакуталі іншыя» паводле Леаніда Андрэева. Цяпер, каб выжыць, акрамя элітарнага трэба рабіць і камерцыйнае кіно. Ёсць цікавая прапанова ад французскага тэлебачання зняць супольна серыю дакументальных фільмаў пра нашых народных майстроў.

— А як вы ставіцеся да тых працэсаў, якія адбываюцца ў беларускім дзяржаўным кіно!

— Даволі скептычна. Чыста нацыянальнае кіно зараз існаваць не можа, пракат гэтаму ніяк не спрыяе. Я лічу, што, па-першае, трэба цвёрда вырашыць — павінна Беларусь мець сваю кінематаграфію ці не? Калі вырашылі, што сваё кіно нам патрэбна, дык павінны стварыць ільготныя ўмовы як для дзяржаўнага кіно, так і для тых, хто робіць кіно незалежна. Паводле сучаснага заканадаўства наша студыя прыраўніваецца да пасрэдніка, таму што не мае сваёй базы. Але ж мы арандуем кінамагутнасці! З боку ж «Беларусьфільма» ў адносінах да нас ідзе сапраўдны генацыд, за арэнду трэба плаціць сотні тысяч. Навошта так душыць самастойныя студыі? Мы не просім датацый у Міністэрства культуры, мы просім толькі пазбавіць такіх жахлівых падаткаў, каб, набыўшы нейкі прыбытак, пусціць яго ў вытворчасць, у новы фільм. А недзе праз пяць гадоў, калі мы цвёрда станем на ногі, можна браць з нас сённяшнія падаткі.

— Прадукцыя вашай кінастудыі адносіцца да беларускага кіно. Але якое месца займае нацыянальная тэматыка ў фільмах «Арцелі»! Не кажу ўжо пра тое, што нацыянальная мова ў іх амаль не гучыць.

— Мы не падрыхтаваны яшчэ да таго, каб рабіць фільмы *на беларускай мове*. Усесаюзны глядач не пойдзе глядзець, а пракатваць фільмы толькі ў Беларусі справа бесперспектыўная— затраты ніколі не акупяцца. Акрамя таго, Беларусь не Украіна, дзе мова захавалася ў народзе лепш. І знешнія *прыкметы нацыянальнага* каларыту яшчэ не гарантуюць высокага мастацкага ўзроўню фільма. Прыкладаў таму ў кінематографе безліч. Я лічу, што набываць адценне кіно нацыянальнага трэба паступова. У фільмах «Арцелі-Ф» гэта — беларускія краявіды, на фоне якіх адбываецца дзеянне, уштукоўванне беларускіх слоў у мову персанажаў. Тыпова беларускай па тэматыцы з'яўляецца фантасмагорыя «Уносим ноги» рэжысёра Мядзведзева з прысвячэннем «усім зажыва пахаваным беларусам». У нашых фільмах задзейнічана шмат акцёраў народных тэатраў. Ды і увогуле «Арцель» мае права на эксперымент, які не могуць сабе дазволіць ніякія кінаструктуры дзяржкіно. Мы даём магчымасць рэалізавацца многім рэжысёрам-пачаткоўцам. Зразумела, нам патрэбна падтрымка, як патрэбна яна зараз усім, хто займаецца вытворчасцю, бо мы робім нацыянальны прадукт. Да таго ж, прыкладам звяртання «Арцелі-Ф» да нацыянальных праблем — дакументальная стужка рэжысёра Івана Белавуса «Час перамен». Фільм пра падзеі, якія адбываліся ў нас на вачах...

— Можа, у перспектыве вы прычакаеце паляпшэння ўмоў!

— Так. У хуткім часе ствараецца асацыяцыя незалежных студый з мэтай падштурхнуць беларускую заканатворчасць да стварэння льготных умоў для незалежнага кіно. Спадзяюся, што гэта будзе сіла, з якой мусяць лічыцца. Мы лічым, што трэба больш настойліва весці гаворку пра тое, што самастойнаму кіно не трэба замінаць — ім трэба апекавацца. Вось вам прыклад: сёння незалежныя студыі ў рэспубліцы выпускаюць 10—12 фільмаў у год, у той час як «нацыянальны» «Беларусьфільм» — адзін. Нават гэтыя лічбы кажуць, што суб'ектам нацыянальнай культуры кінематографа ўжо з'яўляюцца незалежныя студыі. *І гэта* — факт!

Гутарыў Ягор КОНЕЎ,
студэнт факультэта журналістыкі БДУ імя У. І. Леніна.

ЗАМЕСТ КАМЕНТАРЫЯ

Скажу шчыра,— не ведаю, што такое «чыста нацыянальны прадукт»» і «не чыста (нячысты!) нацыянальны прадукт», дый што менавіта (скажам, які канкрэтны тутэйшы краявід ці слоўца) вызначае *прадукт «Арцелі-Ф» як нацыянальны*; не ведаю, як «супольна з французскім тэлебачаннем «зняць серыю дакументальных фільмаў пра нашых народых майстроў», калі «мы не падрыхтаваны яшчэ да таго, каб рабіць фільмы на беларускай мове»; не ведаю таксама, ад каго ці чаго студыйцы лічаць сябе незалежнымі... Праўда, пераканалася ў тым, што арцельны прадукт вымагае гутаркі не аднабаковай: слова арцельцаў (прынамсі, іхняга кіраўніка) мусіць ураўнаважыць слова больш аналітычнае, — кіназнаўцы, кінакрытыкі, ваша слова!..

Рэдактар аддзела тэатра, кіно і тэлебачання Жана ЛАШКЕВІЧ.

НОВЫЯ ВЫДАННІ

ЗАПРАШЭННЕ ДА ДЫЯЛОГА

У адным са сваіх леташніх нумароў «ЛіМ» паведамляў ужо, што Міністэрства культуры і Саюз тэатральных дзеячаў Рэспублікі Беларусь заснавалі новае перыядычнае выданне — часопіс драматургіі і тэатральнага мастацтва «Тэатральная Беларусь». І вось першы нумар прыйшоў да тых, хто любіць тэатр, каго хвалююць яго праблемы, каму хочацца пабольш ведаць пра спецыфіку гэтага віду мастацтва, адчуваць сябе далучаным да нацыянальнай культуры. Менавіта гэтыя задачы, як бачна са звароту да чытача галоўнага рэдактара, доктара мастацтвазнаўства А. Сабалеўскага, і ставіць перад сабой «Тэатральная Беларусь»: *«Захоўваючы неабходны навуковы ўзровень, мы бяром кірунак на агульнадаступнасць выдання».*

Што ж прапануе часопіс сваім чытачам?

Друкуецца драма М. Арахоўскага «Ку-ку». У слове пра аўтара Т. Сабалеўская гаворыць пра жыццёвы шлях маладога пісьменніка (М. Арахоўскі нядаўна прыняты ў Саюз пісьменнікаў Беларусі) і пра яго творчасць. Пра п'есу «Ку-ку» Т. Сабалеўская кажа, што яе «можна аднесці да абсурдысцкай плыні ў драматургіі. У творы як бы існуе нябачная рыса, што падзяляе рэальнае ад уяўнага: сапраўдны свет, у якім жыве Вадзім і ўсе жывыя асобы, як выдуманага, які сам стварыў і існуе з уласнымі развагамі і прыдуманымі істотамі. Герой жыве як бы ў двух вымярэннях: у звычайным побыце і ў свеце фантазіі».

Нечакана было сустрэць у часопісе імя грэка-каталіцкага святара Я. Матусевіча. Тым не менш, яго выступленне «Рэлігія і тэатр» тут вельмі дарэчы: «...і тэатр і рэлігія садзейнічаюць паляпшэнню маральнага аблічча чалавека: добрая драматургія, таленавіты састаў акцёрскай трупы, арыгінальная рэжысёрская трактоўка п'есы, выдатна зробленыя касцюмы і дэкарацыі, умела падабранае музычнае і гукавое афармленне спектакля — усё гэта спрыяе таму, што заўзяты тэатрал не прапускае ніводнай пастаноўкі ў любімым калектыве, вырастае ў высокаадукаванага, шляхетнага інтэлігента, у чалавека, які ніколі не пакрыўдзіць слабейшага за сябе, ніколі не ашукае, не зробіць шкоды свайму блізкаму. У храме аматар тэатра будзе таксама шукаць для сябе элементы тэатральнасці: у арганнай музыцы, у харавым і сольным спеве, у пропаведзі (*казанні*) святара...» Айцец Ян ад душы зычыць новаму выданню «Памагай вам Бог!».

Пра тэатр і час, сапраўднае мастацтва і кан'юнктурную аднадзёнку разважае ў нататках «Прымушаючы нас плакаць і смяяцца» Б. Бур'ян.

Пра тое, якім быць тэатру сёння, — дыялог крытыка С. Берасцень і дырэктара ДАВТа оперы і балета С. Картэса «Нас будуць паважаць за якасць». У мінулагодні тэатральны сезон вяртаюць чытача (гледача) М. Гарэцкая («Ці заўсёды «першы» *блін комам?*»), *Т. Ратабыльская* («З тых незабыўных майскіх дзён») піша пра беларускі фестываль тэатраў лялек, А. Савіцкая («Спадзяваннні на казку») — пра спектакль па казцы З. Дудзюк у брэстаўчан, Т. Гаробчанка («Вешчае слова паэта») — *пра* «Тутэйшых» Я. Купалы...

Т. Гаробчанка падрыхтавала да друку і фрагмент успамінаў колішняй купалаўкі Т. Бандарчык «Так мы пачыналі». Гісторыя беларускага тэатра ажывае і ў інтэрв'ю Г. Саўковіч з І. Ждановіч «Партрэт у неюбілейным інтэр'еры».

СПРЭЧКІ, ПАЛЕМІКА

Ступень сталасці

Пра творцаў, вытворцаў і тэлеброкераў

Хоць час наш з яго штодзённымі нечаканасцямі амаль што адвучыў здзіўляцца, аднак, чытаючы прэсу, зрэдку адчуваеш, як брыво міжволі так і папаўзло ўгору...

Нядаўна вычытала, што стваральнікаў тэлевізійных перадач цяпер называюць «вытворцамі тэлепрадукта». А само тэлебачанне — «суб'ектам ідэалагічнага і культурнага працэсу, прызначаным выконваць як традыцыйны комплекс сацыяльных функцый, так і для абслугоўвання грамадства ў эканамічнай, дзелавой, камерцыйнай і фінансавай сферах». А ў будучым (пры пэўных умовах) мы зможам нацешыцца «наданнем гэтай дзейнасці культурнага аблічча». (!!!) Надрукавана гэта ў «ЛіМе» № 2, 1992 г.

Прызнацца, выклікаўшы спачатку невялічкі шок, гэтая навамодная лексіка нагадала старую незабыўную інтанацыю прыснапамятных заклікаў накшталт: «Вытворцы відэапрадукта! Выканаем і перавыканаем увесь комплекс культурна-сацыяльных функцый!..»

А калі без лішніх эмоцый, дык, каб не распісвацца ў сваёй «малакультурнасці», адзначым, што да некаторых высноў аўтара лімаўскага артыкула «Эфект адсутнасці» варта прыслухацца. Напісаны ён кандыдатам навук, выкладчыкам БДУ, крытыкам Н. Фральцовай. Каму ж як не выхавацелям будучых тэлежурналістаў ведаць, як іх цяпер называць!

Можна пагадзіцца з тым, што з тэлеэкранаў і сапраўды знік аналітычны рэпартаж, не вабіць гледача «кампетэнтны каментарый», што няма на Беларускім тэлебачанні «вялікіх тэм» і глыбокай праблематыкі, зніклі «спаборніцтвы эрудытаў», бракуе публіцыстыкі і драматургіі. Аднак удакладнім, што ўсяго гэтага няма ці бракуе ва ўласнай творчасці тэлежурналістаў, бо ў прамых рэпартажах з месца розных падзей, мерапрыемстваў, пасяджэнняў — усяго гэтага хапае. Напрыклад, калі транслююцца пасяджэнні Вярхоўных Саветаў, дык тут табе і конкурсы эрудытаў, і аратарскія спаборніцтвы сучасных цыцэронаў з іх «палымянай» публіцыстыкай. А якая драматургія! Якое яркае відовішча! І ніякі аналітычны каментарый непатрэбны, каб зразумець, што адбываецца на экране. Увесь гэты «відэапрадукт» пастаўляе само жыццё. І каб паказаць яго, няма патрэбы ў асаблівых творчых намаганнях. А што да затрат матэрыяльных, дык апошнім часам сам, так бы мовіць, «аб'ект трансляцыі» гатовы плаціць. Напрыклад, аплаціць трансляцыю браліся ўдзельнікі агульнаармейскага афіцэрскага сходу ў Крамлі, абы толькі гэты сход ва ўсіх падрабязнасцях быў паказаны па першым канале тэлебачання. Дарэчы, такога захапляючага спектакля, якім быў сход, самому тэлебачанню стварыць не па сілах. Што і казаць, жыццё ў яго, як сказаў паэт, «мінуты ракавыя» цікавей за мастацтва. Так што тэлебачанню трэба толькі паспяваць адлюстроўваць яго ва ўсёй паўнаце, выходзячы са сваімі камерамі на вуліцы і плошчы, размяшчаючы іх у залах пасяджэнняў, сходаў і г. д. Думаю, дарэмна папракала крытык: маўляў, гэта самае лёгкае — правесці рэпартаж з вуліцы. Адкуль жа яшчэ, калі наша грамадскае жыццё на вуліцах ды на плошчах якраз і вірує! Няўжо цікавей весці «заарганізаваны» рэпартаж з заводскіх цэхаў ды з фермаў, з урачыстых сходаў у гонар афіцыйных святаў, што яшчэ зусім нядаўна запаўняла тэлеэкран сваёй «ідэйна-вытворчай» нудотай?

Так, сапраўднае, надзённае тэлебачанне сёння нагадвае люстэрка, у якое часам бывае страшна зірнуць. Страшна, а часам і агідна. Асабліва тады, калі на экране — як у жыцці — *«можна ўсё, што не забаронена»*. Ну як паставіцца да паважаных акцёраў, якія выходзяць на сцэну без штаноў? Менавіта такой «вясёлай карцінкай» пачаставаў нядаўна гледачоў маскоўскі дом кінематаграфістаў. А тэлекамеры «беспристрастно» адлюстравалі гэта. Вядома, выхад акцёраў — Дзяржавіна і Шырвіндта — на сцэну без штаноў — метафара. Падалося, што тут выявіўся дэфіцыт густу, дэфіцыт выхаванасці, але тэлекамера за гэта адказнасці не нясе. Бо яна паказвае ўсе дэфіцыты.

Ды сярод усіх дэфіцытаў — ад штаноў да культуры — самы галоўны, на маю думку, дэфіцыт — чалавечых зносін, сустрэч з разумным, спакойным і пажадана хоць крыху вясёлым чалавекам. На жаль, мы развучыліся ўсміхацца, развучыліся гаварыць адзін аднаму самыя звычайныя ветлівыя словы. Мне запярэчаць: маўляў, ад добразычлівай усмешкі каўбасы не прыбавіцца. Але ж тэлевізар — не халадзільнік, і тэлебачанне — не «вытворца матэрыяльнага прадукта», яно павінна несці «ежу духоўную». Ды, зрэшты, хто сказаў, што матэрыяльныя каштоўнасці больш важкія за духоўныя? Ці не тыя марксісты, якраз сваім татальным матэрыялізмам і справакавалі суцэльную нашу галечу?

А так хочацца, каб чалавек з экрана хоць зрэдку нагадваў: «Азірніцеся, людзі! Усё міне, усё пройдзе, як і само жыццё — *ваша жыццё!..* Даражыце ім самім, даражыце вечным, агульначалавечым, бо колькі б не мянялася палітычная сітуацыя, вечнае — каханне, сяброўства, зямля, неба, зоры і сонейка — застаецца». Думаецца, што і глядач чакае *такога слова* ад тэлебачання, якое павінна дапамагчы чалавеку выстаяць, прыўзняць яго над будзённасцю, над жорсткім матэрыяльным клопатам дня, дапамагчы супрацьстаяць маральнай дэградацыі, якая, як чума, распаўсюджваецца ў грамадстве. Але замест таго, каб зрабіцца амбонам духоўнасці, тэлебачанне на вачах ператвараецца ў нейкі гандлёвы цэнтр.

РУХАВІК ПРАГРЭСУ,

альбо Навошта нам патрэбны фестываль

Чаканая, але надта ўжо прыкрая звестка абляцела лялечныя тэатры Беларусі: фестываль лялечных тэатраў, які меўся быць сёлета напрыканцы вясны, не адбудзецца, — няма сродкаў, дакладней, не стае іх пасля чарговага скачка цэнаў. Дарэмна, значыць, адмянялі свае тамтэйшыя справы лялечнікі Францыі ды Польшчы, а пра расчараванні тутэйшыя, не кажу ўжо... Між тым фестываль — гэта не толькі шанц паказацца самому ды паглядзець на іншых. Чалавечныя і прафесійныя дачыненні й зносіны ў нашай тэатральнай справе часцяком пераважаюць самыя аўтарытэтныя рэкамендацыі ды парады, — тэарэтычныя, так бы мовіць. Інфармацыю, агляд работ калегаў, дамоўленне пра абмен пастаноўкамі ці простае супрацоўніцтва таксама нельга скідаць з рахунку. Дый вока крытыка мусіць хоць раз на два гады пільна ўглядзецца ў нашы спектаклі, параўнаць іх, ацаніць, прааналізаваць. Толькі на падобных фестывалях-агледзінах крытыкі, на маю думку, могуць вызначыць агульныя тэндэнцыі развіцця мастацтва (як станоўчыя, так і адмоўныя), заўважыць ды асэнсаваць тое, пра што самі тэатры (рэжысёры ды акцёры ў прыватнасці) яшчэ і не падазраюць!

Заўважу з прыкрасцю, што на апошнім беларускім фестывалі тэатраў лялек два гады назад (нягледзячы на ягоны высокі ўзровень) мы, лялечнікі, небагата мелі размоў ды прафесійных кантактаў, — не ведаю, чыя ўжо тут віна... Праўда, рэдкай магчымасці ўбачыць столькі разнастайных тэатральных прапаноў сёлета мы можам пазбавіцца зусім! Як тут быць? Старшыня віцебскага аддзялення Саюза тэатральных дзеячаў Ігар Баярынцаў прапануе выйсце: горад Віцебск ды мясцовае аддзяленне СТД можа знайсці сродкі для правядзення няхай не міжнароднага і не рэспубліканскага фестывалю, а, так бы мовіць, доўгачаканай сустрэчы лялечнікаў Беларусі. Брэсцкі тэатр лялек сёння ўжо гатовы везці туды два спектаклі: «Плыт мерцвякоў» Х. Мюлера і «Зязюльку» У. Граўцова, — як бачыце, нацыянальную драматургію і першую пастаноўку ў рэспубліцы (на тэрыторыі былога Саюза) таксама п'есы нямецкага драматурга.

Варта зважыць і на тое, што мастацтва апошнім часам заціснута рэчаіснасцю ў кут. Разам з эканамічнай, палітычнай і г. д. сістэмамі распадаецца і сістэма тэатральных кантактаў-дачыненняў. Тое, што магчыма яшчэ сёння (хоць бы сабе і сустрэча ў Віцебску), можа зрабіцца немагчымым заўтра. Дадайце сюды нашы ўнутрытэатральныя праблемы: лішнія людзі ў трупах, немагчымасць і нерэнтабельнасць гастроляў, нястача сродкаў на абнаўленне рэпертуару і на дасканаленне таго, што ўжо эксплуатуецца... Больш за тое: тэатры самі пачынаюць пакрысе... развальвацца. Прынамсі, тэндэнцыі развалу відавочныя. Можна займець самага цудоўнага дырэктара ды самага спрытнага загадчыка пастановачнай часткі, але сення нішто не дапаможа ўжо ўратавацца паасобку.

Падзялюся і сваёю даўняю ідэяй, якая з цягам часу здаецца мне ўсё больш і больш актуальнай: трэба наладзіць фестываль не лялечных тэатраў, а ЛЯЛЕЧНІКАЎ. Лялечнікаў з іхнімі самастойнымі і эксперыментальнымі работамі, з выступленнямі-сола і з «поўнаметражнымі» спектаклямі... Хто ведае, акрамя берасцейцаў, натуральна, пра работу нашага тэатра паводле Максіма Багдановіча, — мы проста наладзілі паэтычную вечарыну і паўтарылі яе для зацікаўленай публікі... Фестываль лялечнікаў — гэта перадусім прафесійныя зносіны. Бо мы, лялечнікі, паступова губляем рамяство...

Зрэшты, як яшчэ згадаць людзям, якія працуюць з лялькамі, што яны — перадусім артысты? І адзіны рухавік прагрэсу ў іхнім майстэрстве ды рамястве — у нашых, натуральна, умовах, — гэта спатканні, параўнанні ды творчая нездаволенасць сабою, нягледзячы на чарговае падвышэнне цэнаў ці што там яшчэ?..

Алег ЖУГЖДА,
галоўны рэжысёр Брэсцкага абласнога тэатра лялек.

Безумоўна, рынкавыя дачыненні становяцца сёння пануючымі, і тэлебачанне не можа ім не падпарадкавацца. Аднак нельга, каб тэлежурналісты пераўтвараліся не толькі ў бязлікіх «вытворцаў тэлепрадукта», але і ў звычайных **брокераў**! На жаль, пасрэдніцтва паміж пакупніком і прадаўцом становіцца іх асноўным заняткам. Тэлебіржы, тэлеаўкцыёны і тэлетаргі запаланілі экран. Усе кінуліся зарабляць грошы. Аб якой творчасці можа ісці гаворка? Няма часу тварыць! Адсюль і дэфіцыт уласна тэлевізійнага мастацтва. На экране ж Беларускага тэлебачання бясконца дэманструюцца старыя, і далёка не лепшыя, кінафільмы розных студый, якімі запаўняецца дарагі тэлевізійны час, ды ледзьве «цягнуць ногі» традыцыйныя перадачы з надакучыўшых рубрык. Напрыклад, цягамотны «Наш каментарый», невыразная «Ліра»... ды і гэта нібы на задворках, а ў асноўным «Бізнес-біржа», «Біржавыя навіны»... Паціху прыстасоўваецца да гэтага суцэльнага бізнесу і «Крок».

Бадай самая сталая і пастаянная з праграм БТ «Панарама» апошнім часам пачала мяняцца. Ці то пад уплывам крытыкі, ці то самі «вытворцы» гэтага «відэапрадукта» зразумелі, што дрэнна дапасоўваюцца да плыні часу, але навацыі ў іх з'явіліся. Стваральнікі «Панарамы» перш-наперш адмовіліся ад нязграбнай «кінашапкі» (своеасаблівага «вінегрэту» з несумяшчальных «прадуктаў» — ад ганчарнага круга да сланечніка і балетнага па-дэ-дэ), адмовіліся ад дыктараў, дазволілі сабе менш казённую вёрстку. Але ж праграма па-ранейшаму засталася «тагачаснай», «застойнай», аб чым сведчыць і падбор інфармацыі, і казённая інтанацыя. Ды і вярстаецца праграма ў большасці выпадкаў на манер колішніх комплексных абедаў у сталоўцы: на першае — афіцыйны «боршч», на гарнір — свецкія навіны (апошнім часам яны чаргуюцца з рэпартажамі з богаслужэння), і на салодкае — абавязковы рэпартаж з мастацкай выставы. Ну, і, натуральна, «хлеб» сённяшняга тэлебачання — навіны бізнесу і рэклама.

Зрэшты, усё пазнаецца ў параўнанні. Мо можна было б і надалей цярпець надакучлівую «Панараму», «СІБ», як яна цяпер пазначана, калі б не з'явіліся альтэрнатыўная інфармацыйная праграма, праўда, пад не вельмі арыгінальнай назвай «НІКа» (навіны, інфармацыя, каментарыі). Маладая, дзёрзкая саперніца адразу адбіла гледача ў старой «Панарамы». І ўжо не спяшаецца ўключаць тэлевізар у 19 гадзін, калі пачынаецца «СІБ», а цярпліва чакаеш «НІКу», якую, дарэчы хуценька заштурхнулі ў самы позні эфір. (Значыць, некаму яна перашкаджае жыць?) Так, сапраўды чакаеш. І не важна, што ў «НІКі» мала відавых сюжэтаў (відаць, бракуе кінастужкі і тэхнікі). Вабяць перш за ўсё свежая, лаканічная інфармацыя, добрая мова, натуральная, без усялякай напышлівасці, інтанацыя. Да таго ж, у параўнанні з «СІБам», на адзінку тэлевізійнага часу «НІКа» дае значна больш інфармацыі, яе, так бы мовіць, «каларыйнасць» вышэйшая, чым у традыцыйнай «Панарамы». Не гаворачы ўжо пра больш цікавы, больш надзённы змест. Нават і тады, калі і тая і другая праграма расказваюць пра адны і тыя ж падзеі. Уражанне такое, што «СІБ» знаходзіцца не ў сённяшнім дні, а недзе ў сямідзесятых гадах... Ну і, акрамя ўсяго іншага, «НІКа» больш прафесійная перадача, і калі Н. Фральцова разважае аб «крушэнні прафесіі», я б сказала, што, наадварот, мы назіраем станаўленне прафесіі тэлежурналіста — хоць бы на прыкладзе менавіта «НІКі». Аказваецца, у рамках нават адной рэдакцыі можа быць наладжана канкурэнцыя, у рамках адной студыі можна спакусіцца на манапалізм. Таму што манапалізм гэта не «тып тэлевізійнага вяшчання», як заўважае Н. Фральцова, а спосаб мыслення — мыслення старога, стандартнага, заштампаванага.

І яшчэ. Значна папоўніць інфармацыю аб жыцці рэспублікі, пашырыць кругагляд гледача могуць інфармацыйныя праграмы абласных тэлестудый, якім Беларускае тэлебачанне дало магчымасць выходзіць на свой канал штодзённа. За тыдзень, бадай, самай насычанай і прафесійнай была праграма Гомельскай студыі. Тут якраз знойдзены, на маю думку, той дынамічны рытм і натуральная аўтарская інтанацыя, якія неабходны для падачы надзённай інфармацыі. Паўторым, што менавіта інтанацыя, якая і выяўляе стаўленне тэлежурналіста да зместу навін, зусім не абыякавая для гледача. (Адна і тая ж інфармацыя ў інтэрпрэтацыі таго ці іншага тэлежурналіста або спрые ўспрыманню падзей, іх разуменню, або, у лепшым выпадку, пакідае гледача абыякавым). Відаць, невыпадкова, што амаль усе тэлестудыі адмовіліся ад паслуг дыктараў. Але «дыктарскі сіндром» (калі чалавек на экране альбо абыякавы да інфармацыі, альбо нават не разумее таго, пра што гаворыць), яшчэ праяўляецца. Ці не таму найменш цікавай падалася інфармацыйная праграма Гродзенскай студыі тэлебачання? Да таго ж і здымкі былі млявыя: доўгія, аморфныя планы, невыразны. нудны каментарый. Гэткімі ж былі і сюжэты брэсцкіх тэлеаператараў, хоць тэматыка іх і адпавядала месцу, часу, характару пагранічнага Брэста са спецыфікай яго жыцця.

Засмуціла інфармацыйная праграма Віцебска, якая ўвогуле збілася на «чарноцце». І справа нават не ў падзеях, якіх, дарэчы, у віцебскай праграме і не было, справа ў адборы відэаматэрыялу для адлюстравання хоць бы таго ж росту цэнаў: журналісты ілюстравалі гэты факт на фоне... трунаў, за якія даводзіцца плаціць шалёныя грошы. Некалі, відаць, можна гаварыць і пра гэта, але ж ці трэба не шкадаваць гледача (які і так штодзень вымушаны бачыць на экране кроў і смерць), каб без патрэбы назаляць яму доўгімі і аднастайнымі кінакадрамі жалобнай атрыбуцікі!

Дзеля справядлівасці адзначым, што прафесійнасць журналіста, які вёў віцебскія навіны, не выклікала нараканняў. Але ж адбор «выразных» сродкаў таксама сведчыць аб той ці іншай ступені прафесійнай, ды, урэшце, чалавечай сталасці. Менавіта такой сталасці якраз і не стае сёння ўсяму Беларускаму тэлебачанню — і сталічнаму, і перыферыйнаму. І ніякая тэхнічная рэарганізацыя, на што спадзяецца Н. Фральцова, ніякія структурныя змены ў арганізацыі вяшчання не дапамогуць стварыць «відэапрадукт», сапраўды неабходны гледачу, калі не будзе на экране чалавечай цеплыні, болю і роздуму стваральнікаў гэтага «прадукта».

Р. БАКУНОВІЧ.

ФЕСТЫВАЛІ

Джазавыя страсці народаў СНД

Дні фартэпіяннага джазу — унікальны штогадовы фестываль на тэрыторыі былога Саюза — зрабіўся гісторыяй. Сёлета Белдзяржфілармонія прапанавала іншы варыянт традыцыйнага фестывалю — пад назвай «Дні джазу ў Мінску». Змянілася тэматычная скіраванасць фестывалю: з аднаго боку, ён страціў адметнасць, зрабіўшыся падобным на мноства іншых; з другога, мы пачулі тых выканаўцаў, якія раней, з-за сваёй спецыялізацыі, у фестываль «не ўпісваліся». Праўда, і Г. Лук'янаў, і А. Казлоў выступілі-такі з піяністамі, а з трох канцэртаў адзін быў цалкам аддадзены менавіта гэтай спецыяльнасці. Такім чынам, у цэлым філармонія ў нечым і падтрымала традыцыю. Ды не адну.

Вось ужо які год адбываецца фестываль, які год ён прапануе праграмы музыкантаў з тэрыторыі СНД. Гэта па меншай меры здзіўляе: здавалася б, няма ў СНД такога горада з джаз-фестывалем, дзе б ні выступалі замежныя выканаўцы. «Сталіца» СНД між тым як можа пазбягае гасцей з Еўропы. Вось і сёлета, нягледзячы на прапановы замежных музыкантаў ды іхнюю гатоўнасць ехаць у Мінск за ўласны кошт, кіраўніцтва БДФ зрабіла ўсё, каб яны не прыехалі. Няма, маўляў, чым плаціць. У Чэбаксарах, значыць, ёсць, у Бендэрах ёсць, Віцебск знаходзіць грошы, а Мінск... Навошта лішнія клопаты? Летась адбылося пяць канцэртаў, сёлета — тры. Не здзіўлюся, калі ў студзені 1993 года будзе адзін канцэрт. Яшчэ адзін фестываль для «галачкі»?

Фестываль адкрыў Дзяржаўны канцэртны аркестр Беларусі пад кіраўніцтвам М. Фінберга. Пачатак быў раскошны, нават у нечым пампезны: аншлаг, мноства запланаваных кветак і шыльда спонсара. Праграма з музыкай, вядомай паводле рэпертуару аркестра Г. Мілера, падалася мне мілай, ды не больш. А вось другое аддзяленне, дзе ў сваіх п'есах саліраваў А. Казлоў, было проста шыкоўнае: вядомы джазмен і аркестр выступілі роўнымі партнёрамі, прадэманстраваўшы свой высокі творчы патэнцыял.

Рыжанін А. Смірноў і масквіч Д. Газараў паказалі кожны ўласнае разуменне фартэпіяннага джазу, а Д. Крамер ды А. Фішар, дуэт масквічоў, яшчэ раз пераканаліся, што набылі ў Мінску «сваю» публіку.

Трэці, апошні канцэрт быў, бадай, найбольш разнастайны. Трыо Г. Лук'янава — матэматыка расійскага джазу — прапанавала кампазітарскі джаз: музыку складаную, якая ў такой жа меры джазавая, як і камерная, зусім няпростая для ўспрымання. Дуэт А. Казлоў — В. Прудоўскі, як аказалася, мог наогул не выступіць. Маэстра М. Фінберг, які быў адным з арганізатараў фестывалю, згодна словам А. Казлова, паабяцаў забяспечыць апошняга неабходнай высакаякаснай апаратурай, ды не забяспечыў. А ў філармоніі апаратура — самі ведаеце якая. Згадаўшы некалькі зусім немузычных тэрмінаў, А. Казлоў усё ж выступіў, але папрасіў і радыё, і тэлебачанне ягонае выступленне не фіксаваць.

Апошнімі ўсё ж выступілі замежныя выканаўцы: рыжане з квартэта «Рэтра» і В. Піргас. Лепшага заканчэння фестывалю цяжка было прыдумаць!

Саліруе заслужаны артыст Расіі А. КАЗЛОЎ.

Дзяржаўны канцэртны аркестр Беларусі.

Фота Г. МАСКАЛЁВАЙ.

Танцавальная музыка і джаз першай трэці стагоддзя ў выкананні дасведчаных музыкантаў узнялі публіку з месцаў, прымусіўшы яе забыцца на чарговы этап лібералізацыі нашых кашалькоў.

І гэта было б усё зусім някепска, калі б не згадаць яшчэ дзве не вельмі добрыя філармонічныя традыцыі. У нас, за выключэннем аркестра М. Фінберга, ёсць і іншыя калектывы і салісты: «Камерата», дыксіленд «Рэнесанс», піяніст А. Пыталеў, група салістаў дзяржаркестра, Я. Уладзіміраў, аркестр Мінскага музвучылішча. Усюды, дзе адбываюцца фестывалі джазу, мясцовым музыкантам, нават далёка не «зоркам», заўсёды знаходзіцца месца ў праграмах. Толькі не ў Мінску. Вось і атрымліваецца, што сваіх музыкантаў мы неўзабаве будзем вымушаны запрашаць з-за мяжы. А што, вядомы А. Бурштэйн мог бы іграць у Мінску ўжо як выканаўца амерыканскі... І другое: адсутнасць плакатаў, буклетаў, значкоў і ўсяго іншага, што стварае фестывальную атмасферу і зноў-такі прысутнічае на ЎСІХ фестывалях, дзе я бываў. Толькі не ў Мінску.

Баюся памыліцца, але ў кіраўніцтва філармоніі няма жадання працаваць так, як належыць. Альбо ўмення. Як бы ні хацеў рэжысёр канцэртнай залы В. Уколаў, але адзін зрабіць усё ён проста не ў стане. Кіраўніцтва ж філармоніі — такое ўражанне — успрымае джазавы (ды і іншыя таксама) фестываль простым цыклам канцэртаў. І траціць на гэтым вельмі шмат. Найперш — свой аўтарытэт як вядучай канцэртнай установы рэспублікі. Не здзіўлюся, калі філармонія наогул страціць гэты фестываль. І не думаю, што яна будзе перажываць з такой страты. Сапраўды, было б з-за чаго страсці распускаць...

Дзмітрый ПАДБЯРЭЗСКІ.

БЕЛАРУСКАЯ ГАЛГОФА

(Пачатак на стар. 5).

маштабу. І тлумачыцца гэта перш за ўсё тым, што камплектаваўся ён пераважна Цэнтрам і далёкімі ад карэнных нацыянальных інтарэсаў Беларусі асобамі, для якіх апошняя была не больш як месцам здзяйснення асабістых задум і планаў датычна сваёй палітычнай кар'еры. Здаралася і такое, што прапанаваная Масквою асоба на заняцце пасады першага сакратара ЦК КП(б)Б і года не магла ўтрымацца на ёй. Не ведаючы спецыфікі Беларускага краю, адчуваючы вялікую залежнасць ад вышэйшых партыйных структур краіны, такія людзі не маглі прынесці нейкай карысці для яго эканамічнага, сацыяльна-палітычнага і культурнага развіцця.

4. Стрымгалоў да бездзяржаўнасці

Гісторыя пашкадавала беларускаму народу часу для прыстойнага нацыянальна-дзяржаўнага жыцця. Нават у самыя спрыяльныя гады знаходзіліся сілы, якія не давалі беларускай нацыі ў поўным аб'ёме ажыццяўляць свой дзяржаўны суверэнітэт. І больш за ўсё ён парушаўся з боку цэнтральных і рэспубліканскіх партыйных органаў. На іх ляжыць найбольшая адказнасць за амаль канчатковую страту Беларуссю свайго дзяржаўнага суверэнітэту, страшэнны разгул у яе гарадах і вёсках сталінска-яжоўска-берыеўскіх рэпрэсій, якія вырвалі і знішчожылі найлепшую частку, самы здаровы асяродак беларускай нацыі.

Напярэдадні неверагодна трагічных для яе лёсу падзей прымаецца Канстытуцыя БССР (2 лютага 1937 г.). Хаця ў ёй прысутнічалі — несумненна, у якасці чысцейшай прапаганды пераваг сталінскай нацыянальнай палітыкі — такія неабходныя для забеспячэння суверэнітэту любой дзяржавы раздзелы, як дзяржаўны лад, вышэйшыя органы дзяржаўнай улады БССР, органы дзяржаўнага кіравання БССР, мясцовыя органы дзяржаўнай улады,— усе гэтыя органы на практыцы знаходзіліся ў велізарнай залежнасці ад цэнтральных структур і бездакорна праводзілі іх волю на тэрыторыі рэспублікі. Толькі дзякуючы партыйнай прапагандзе, сродкам масавай інфармацыі і ў пэўнай ступені старанням вучоных і пісьменнікаў, якія такімі ўзнёслымі словамі апелі сталінскую Канстытуцыю БССР, значная частка простага народа і сапраўды думала, што яна мае суверэнную дзяржаву, карыстаецца куды большымі палітычнымі правамі, чым працоўныя капіталістычных краін.

Жыццё беларускага народа па Канстытуцыі 1937 года трохі больш як праз чатыры гады было спынена імклівым уварваннем на яго зямлю войскаў фашысцкай Германіі. За лічаныя дні беларуская савецкая дзяржава, устаяваныя ў выніку Кастрычніцкай рэвалюцыі сацыялістычныя парадкі адышлі ў мінулае. Грэбуючы нацыянальнымі традыцыямі беларускага і суседніх яму народаў, акупанты правялі такое размежаванне іх тэрыторый, што Беларусь як цэласны этнічны арганізм перастала існаваць. Яе назва захавалася толькі за Генеральнай акругай Беларусь («Генеральбецырк Вайсрутэніэн») з цэнтрам у Мінску, у якую ўваходзіла прыкладна чвэртка тэрыторыі даваеннай рэспублікі. Найбольш за ўсё беларускіх земляў адышло да абласцей армейскага тылу групы нямецкіх армій «Цэнтр». Брэсцкая, Палеская і Пінская вобласці ўключаліся ў Рэйхскамісарыят Украіны, паўночна-заходнія раёны Вілейскай вобласці — у Генеральную акругу Літвы, Беластоцкая і поўнач Брэсцкай абласцей апынуліся аж у складзе Усходняй Прусіі.

Зроблена гэта было зусім невыпадкова, а з мэтай этнічна і тэрытарыяльна раз'яднаць беларускі народ, не даць выспець у яго асяроддзі думкі наконт атрымання якой-небудзь формы дзяржаўнасці. Як бы ў апошняе даваеннае дзесяцігоддзе Беларусь ні страчвала па волі Цэнтра сваю суверэннасць, усё-такі ва ўяўленнях большасці беларускага народа захоўвалася аб сабе думка, як аб дзяржаўнай нацыі. Такая думка з прыходам немцаў мела права на існаванне яшчэ і таму, што ў жывых заставаліся і тыя, хто напярэдадні Кастрычніцкай рэвалюцыі ці ў першыя гады пасля яе (а гэта ж быў час, калі сапраўдным гаспадаром на значнай частцы Беларусі з'яўлялася кайзераўская Германія), актыўна выступаў за незалежную, суверэнную беларускую дзяржаву. Немалаважнае значэнне тут меў і той факт, што многія самыя заўзятыя прыхільнікі яе адразу ж паспяшаліся з эміграцыі вярнуцца на радзіму, бо ўсур'ёз верылі, што з «ласкі» фашысцкага рэйху ім удасца стварыць хоць марыянетачную беларускую дзяржаву. У час жа першай сусветнай вайны, думалася, немцы асабліва не супрацьўляліся нараджэнню Беларускай Народнай Рэспублікі.

Але зусім іншую пазіцыю ў гэтым важным для беларускай нацыі пытанні займалі цяпер акупанты. Праўда, пасля старраннай праверкі яны ў цэлым ахвотна запрашалі да працы цывільнае насельніцтва ў створаныя імі адміністрацыйныя органы. І людзі па розных прычынах згаджаліся на такія прапановы. Было нямала службаў, дзе беларусы ў колькасных адносінах знаходзіліся ў абсалютнай большасці, аднак пераўтварыць такія службы ў сродкі правядзення палітыкі ў інтарэсах мясцовага насельніцтва не існавала аніякай магчымасці. Рукамі і галавой беларусаў вораг рабіў толькі тое, што было выгадна яму.

Многімі беспамылкова лічылася, што выступаць перад нямецкай адміністрацыяй з прапановай аб адраджэнні беларускай дзяржаўнасці нават пад самым моцным пратэктаратам заваёўнікаў — справа надзвычай небяспечная, напэўна ж, звязаная са стратай галавы. У фашыстаў да беларусаў не было такога стаўлення, як да народаў Чэхаславакіі, якім яны паводле розных разлікаў усё ж пакінулі — хоць і моцна ўрэзаныя — правы на дзяржаўнае жыццё: Чэхію і Маравію ўзялі пад свой пратэктарат, а ў Славакіі стварылі марыянетачную, дужа залежную ад Германіі дзяржаву. У Генеральнай акрузе Беларусі акупанты толькі 21 снежня 1943 года далі згоду на стварэнне нешта падобнага на нацыянальны ўрад — Беларускую Цэнтральную Раду з поўным наборам у ёй усіх прыкмет марыянетачнага органа. Пры ўсім жаданні яна ніяк не змагла б стварыць беларускую дзяржаву, паколькі, па-першае, асноўныя функцыі ўлады ўсё ж трывала знаходзіліся ў руках акупантаў, а, па-другое, у многіх раёнах сапраўднымі гаспадарамі з'яўляліся партызаны. Таму вельмі мала хто глядзеў на яе як на самастойную беларускую нацыянальную з'яву. Рада ўвесь час заставалася дарадчым органам. Да таго ж далёка не лепшую асобу прызначылі прэзідэнтам БЦР. Ім стаў Радаслаў Астроўскі, у біяграфіі якога шмат было такога, што не прымалася шырокімі масамі. Да гэтага часу ўжо паспелі — і не з дапамогай падпольшчыкаў, як раней лічылася, а хутчэй за ўсё рукамі тых, хто лез на службу да акупацыйных уладаў, — устараніць з дарогі даволі папулярнага, дэмакратычных поглядаў чалавека, аднаго з пачынальнікаў беларускага нацыянальнага Адраджэння, прафесара Вацлава Іваноўскага (1880 г. н.), які з другой паловы 1941 года і да часу загадкавага, невытлумачанага забойства 7 снежня 1943 года знаходзіўся на пасадзе бургамістра горада Мінска. У Радаслава Астроўскага і блізка не было той падтрымкі, як у Вацлава Іваноўскага, у асяроддзі людзей, што прыйшлі на службу да акупантаў. Папулярызацыі БЦР у пэўнай ступені дапамагала тое, што яна настойліва і паслядоўна трымалася беларускай мовы ў службовым справаводстве, ужывала яе, а не нямецкую мову ў зносінах з мясцовым насельніцтвам.

І ўсё ж беларусы, што круціліся ў вышэйшых колах нямецкай адміністрацыі, не ўпусцілі шанц на ўтварэнне ўласнай дзяржавы. Для гэтай мэты яны выкарысталі момант, калі ў акупантаў ужо практычна не заставалася аніякай рэальнай надзеі ўтрымацца на заваяванай тэрыторыі, і таму яны былі зусім абыякавымі да таго, хто і якую ўладу збіраецца ўсталёўваць на ёй. Літаральна за некалькі дзён да прыходу Чырвонай арміі ў Мінск сюды 27 чэрвеня 1944 г. пры маўклівай згодзе нямецкіх уладаў з'ехаліся з усёй Генеральнай акругі Беларусі бургамістры, начальнікі паліцыі і, вядома, члены самой БЦР. Былі сярод іх і тыя, хто ў перад- і паслярэвалюцыйны час браў актыўны ўдзел у правядзенні розных з'ездаў, канферэнцый і сходаў, дзе абмяркоўвалася пытанне аб незалежным дзяржаўным развіцці Беларусі. Зразумела, пасля той буйной няўдачы ім цяпер вельмі хацелася здзейсніць гэтую мару. Першым крокам да яе з'явілася правядзенне ў гарадскім тэатры Мінска сходу, так званага Другога Усебеларускага кангрэса. У прынятых на ім дакументах дэкларавалася аб адлучэнні Беларусі ад СССР, ануляванні ўсіх дагавораў Савецкага ўрада ў дачыненні да Беларусі, аднаўленні ў ёй капіталістычнай сістэмы. Большага ж на Усебеларускім кангрэсе не паспелі зрабіць, бо ўжо 30 чэрвеня давялося пакінуць Мінск, каб не трапіць у рукі Чырвонай Арміі. Так што бачыць у тым, чаго ўдалося дамагчыся на кангрэсе, хоць нейкі зародак беларускай нацыянальнай дзяржавы няма аніякіх падстаў. Да таго ж фармаванне яе адбывалася без усялякага ўдзелу народа. Усе прынятыя тады рашэнні заставаліся невядомымі шырокім колам насельніцтва. Адзінае, што з гэтых падзей вымушае звярнуць на сябе ўвагу, — гэта імкненне, жаданне людзей нават у самых экстрэмальных умовах памкнуцца стварыць незалежную беларускую дзяржаву. Значыцца, ва ўсведамленні некаторай часткі беларусаў захавалася пераемнасць у пытаннях свайго нацыянальна-дзяржаўнага суверэнітэту, канчаткова не згасла цяга да жыцця ў самастойнай краіне.

На добры лад пасля такой паспешлівай і няўдалай спробы стварыць беларускую дзяржаву — а такая спроба заставалася нерэальнай на працягу ўсяго перыяду акупацыі — прыхільнікам гэтай ідэі патрэбна было б змірыцца з фіяска і ўзяцца за ўладкаванне ўласнага жыцця ў эміграцыі. Аднак яны заняліся зусім іншымі справамі: арганізацыя беларускай арміі, каб кінуць яе на барацьбу з савецкімі войскамі. Не адмаўляліся і ад іншых дзеянняў, накіраваных супроць СССР.

Пахваліць жа ваенную эміграцыю можна толькі за тое, што многія з беларусаў, якія апынуліся ўдалечыні ад Бацькаўшчыны, усёй душой і сэрцам любілі яе, не забыліся на родную мову. Сярод іх выраслі, здабылі багаты прафесійны вопыт таленавітыя вучоныя, пісьменнікі і гісторыкі. Апошнія, не ў прыклад савецкім гісторыкам, сталі цікавіліся і распрацоўвалі праблемы нацыянальна-дзяржаўнага развіцця Беларусі, грунтоўна даводзілі, што наш народ меў уласную дзяржаву задоўга да Кастрычніцкай рэвалюцыі, г. зн. выказвалі зусім процілеглыя погляды да таго, што пісалася ў нас ва ўсіх навуковых працах, школьных і інстытуцкіх падручніках па гісторыі роднага краю. Тэзіс: «З перамогай Вялікай Кастрычніцкай сацыялістычнай рэвалюцыі беларускі народ упершыню ў сваёй гісторыі атрымаў рэальную магчымасць стварыць уласную дзяржаву» прашыў нутро не аднаго пасляваеннага пакалення беларусаў. Шматтысячная армія педагогаў і партыйных ідэалагічных работнікаў настойліва даводзіла ім, што толькі ў Саюзе ССР сапраўднае шчасце, вялікае будучае нашага краю.

Страшэннае гістарычнае невуцтва, мэтанакіраваная дзяржаўна-прававая і эканамічная палітыка Цэнтра, актыўная ідэалагічная апрацоўка мазгоў прычыніліся да таго, што ад першых пасляваенных гадоў у свядомасці беларускага народа пачалі адбывацца карэнныя змяненні ў дачыненні да праблемы свайго дзяржаўнага суверэнітэту, зразумела, у найгоршы бок. Большасцю лічылася, раз Камуністычнай партыяй узяты курс на збліжэнне і зліццё нацый, значыцца, няма аніякай патрэбы ў існаванні суверэннай беларускай дзяржавы. Па змесце і характару дзейнасці яна мала чым адрознівалася ад дзяржаўнага ладу любой саюзнай рэспублікі, была арганічным прыдаткам цэнтральнай каманднa-бюракратычнай сістэмы. Таму зусім невыпадкова, што большасць беларускага народа даволі хутка, амаль канчаткова страціла нацыянальна - дзяржаўную самасвядомасць. Практычна ні ў кога не ўзнікала пытання, чаму ў рэспубліцы да ліпеня 1956 года першымі сакратарамі ЦК КПБ (а ў іх жа руках канцэнтравалася не толькі партыйная, але і дзяржаўная ўлада!) былі прысланыя з партыйнага Цэнтра краіны намеснікі. І калі больш як дзесяць гадоў пасля Вялікай Айчыннай вайны на пасадзе першага сакратара ЦК КПБ усё ж апынуўся беларус Кірыла Мазураў, дык гэта ніяк нельга разглядаць як вынік выспявання ў асяроддзі вядучых дзяржаўных і партыйных дзеячаў рэспублікі, беларусаў па паходжанні, думкі, што гэтая найважнейшая пасада ў абавязковым парадку павінна знаходзіцца ў іх руках, а не ў прысланай з Масквы асобы. Тлумачыцца гэта той дэмакратызацыяй міжнацыянальных адносін, на якую адважыўся пайсці першы сакратар ЦК КПСС Мікіта Хрушчоў. Станавілася правілам, каб у рэспубліках вышэйшыя дзяржаўныя і партыйныя пасады займалі прадстаўнікі карэннага насельніцтва. Вось гэта і забяспечыла Кірылу Мазураву, а затым Пятру Машэраву і ўсім іх спадкаемцам быць першымі партыйнымі асобамі ў рэспубліцы.

Татальная залежнасць Беларусі ад Цэнтра не садзейнічала таму, каб хтосьці з яе дзяржаўных і партыйных кіраўнікоў рэспубліканскага маштабу выйшаў на ўзровень сапраўднага палітычнага дзеяча, лідэра нацыі. Усе яны былі моцна абмежаванымі ў сваіх дзеяннях, зыходзілі выключна з інтарэсаў Цэнтра, а ўжо затым нясмела і нерашуча рабілі тое, што выгадна і свайму народу. Асабліва рэльефна бесхрыбетнасць і безнацыянальнасць дзяржаўнага і партыйнага апаратаў праявілася ў час чарнобыльскай катастрофы, калі ніводзін з кіраўнікоў рэспублікі (а ўжо ж ішоў другі год перабудовы!) не ўзяў на сябе смеласць, насуперак волі Цэнтра, сказаць праўду людзям, кінуцца на выратаванне нацыі. Для кожнага з іх цёплае крэсла ва ўтульным службовым кабінеце, высокі матэрыяльны дабрабыт былі намнога даражэй за лёс нацыі. А ў яе ж некалі нямала было адважных, самаахвярных лідэраў, якія дзеля выратавання Бацькаўшчыны ішлі на верную смерць. У 1986 годзе сярод дзяржаўна-партыйнай эліты рэспублікі не знайшлося аніводнага такога лідэра. Вось такой дарагой цаной мы заплацілі за страту дзяржаўнага суверэнітэту, за амаль поўнае размыванне нацыянальна-дзяржаўнай самасвядомасці беларускага народа.

Чарнобыльскае гора дапамагло сямутаму зразумець трагізм і надалей заставацца бездзяржаўнай нацыяй. На такія ж думкі наводзіў людзей, у сэрцах і душах якіх яшчэ зусім не патух агеньчык беларускасці, і духоўны Чарнобыль, бо пад той час толькі мізэр застаўся ад нашай нацыянальнай культуры і матчынай мовы.

Першым публічна, на ўвесь голас высунуў ідэю аднаўлення сапраўднай нацыянальнай беларускай дзяржаўнасці Беларускі народны фронт «Адраджэнне». І першым, хто найбольш актыўна супраціўляўся гэтаму, быў «наш» з сямідзесяцігадовым прафесійным стажам дзяржаўна-партыйны апарат. Калі хтосьці з дзяржаўных дзеячаў нарэшце зразумеў логіку змагання БНФ за ўласную незалежную дзяржаву, дык абсалютная большасць партыйных кіраўнікоў рэспубліканскага, абласнога і нават раённага звёнаў не змяніла сваіх адмоўных адносін да данага пытання аж да прыняцця 27 ліпеня 1990 года Дэкларацыі Вярхоўнага Савета Беларускай ССР аб дзяржаўным суверэнітэце. Камуністычная партыя рэспублікі сышла са сцэны, нават і пальцам не варухнуўшы дзеля набыцця рэальнай дзяржаўнай незалежнасці Беларусі. Апошнія партыйныя лідэры Мікалай Слюнькоў, Яфрэм Сакалоў і Анатоль Малафееў ужо ўвайшлі ў нашую гісторыю як заўзятыя працаўнікі нацыянальна-дзяржаўнага адраджэння беларускага народа.

Важнымі вехамі на шляху станаўлення беларускай нацыі як дзяржаўнай з'явіліся наданне 27 жніўня 1991 года Дэкларацыі Вярхоўнага Савета БССР аб дзяржаўным суверэнітэце статуса канстытуцыйнага закона, перайменаванне 19 верасня БССР у Рэспубліку Беларусь, падпісанне 8 снежня ўсё таго ж года Пагаднення аб стварэнні Садружнасці Незалежных Дзяржаў. Аднак гаварыць аб рэальнасці нашага дзяржаўнага суверэнітэту пакуль што няма важкіх падстаў. Псіхалагічна не падрыхтавана да такога статуса і сама беларуская нацыя. За гэтулькі гадоў існавання ўнітарнага СССР у абсалютнай большасці беларусаў, як і ў многіх іншых яго народаў, моцна спаралізавана ўсведамленне ролі ўласнай дзяржаўнасці, што негатыўна адбілася выключна на ўсіх сферах жыцця нацыі, на ўзаемаадносінах людзей. Ні ў адной еўрапейскай дзяржаўнай нацыі, як у нас, у разліку на пэўную колькасць насельніцтва не ўчыняецца столькі грабяжоў, крадзяжоў і забойстваў. Прычым раскраданнем народнага дабра ў найбольшых памерах займаюцца многія самыя забяспечаныя і пры высокіх пасадах асобы. Чым больш спаўзае рэспубліка ў цяжкае эканамічнае становішча, тым вышэй такія людзі ставяць свае асабістыя інтарэсы над агульнанацыянальнымі.

Беларуская нацыя яшчэ ніколі, як сёння, не зведвала такой вялікай патрэбы не столькі ў выдатна прафесійна падрыхтаваных, колькі ў добрасумленных, з высокім узроўнем нацыянальнай самасвядомасці работніках дзяржаўнага, гаспадарча-адміністрацыйнага апарату, прадстаўніках навуковай, творчай, педагагічнай, медыцынскай інтэлігенцыі, у адданых справе нацыянальна-дзяржаўнага Адраджэння вайскоўцах. Без вялікіх намаганняў, самаахвярнай працы менавіта гэтых станаў беларускага грамадства нельга ўсцерагчы Бацькаўшчыну ад поўнага эканамічнага і духоўнага краху, стварыць для яе народа рэальную суверэнную дзяржаву. Сёння ж яна пакуль што ўяўляе сабой не больш як голую рамачку, у якой зусім не бачыцца дарагі воблік нашай будучай фактычнай, а не толькі фармальнай дзяржаўнай суверэннасці. Якой ёй быць, цалкам залежыць ад нас саміх.

Наперадзе беларускую нацыю чакаюць сур'ёзныя выпрабаванні. Не будзем забывацца, што дарога да дзяржаўнага суверэнітэту вельмі рэдка бывае прамалінейнай і ўсыпанай кветкамі. Нездарма Карл Каўцкі пісаў, што «ўтварэнне новых нацыянальных дзяржаў з існуючых шматнацыянальных дзяржаў магчыма толькі гвалтоўным шляхам». Напісана гэта было больш за семдзесят гадоў назад. За гэты час шмат што змянілася. Свет стаў больш цывілізаваным. Улічваючы памяркоўны характар, уменне нашага народа жыць дружна ў сваім доме з прадстаўнікамі іншых нацыянальнасцей, можна спадзявацца, што на адказным гістарычным шляху да рэальнага дзяржаўнага суверэнітэту яму ўдасца пазбегнуць нагорнакарабахскай, харвацкай, грузінскай і ўсіх падобных да іх крывапралітных трагедый.

ВЕЧАРЫ, СУСТРЭЧЫ

...І унікальныя запісы Бабія

У гасцёўні імя У. Галубка пры Дзяржаўным музеі тэатра і музыкі Беларусі адбыўся вечар памяці выдатнага опернага спевака народнага артыста рэспублікі Зіновія Бабія. Так музей пачынае вяртаць слухачам мастацтва артыстаў, чыё творчае жыццё было звязана з нашай рэспублікай. Імя З. Бабія сабрала на гэты вечар людзей, якія ведалі і любілі яго. Сярод іх — удава спевака Стэла Сцяпанаўна, доктар геолага-мінералагічных навук І. Карасёў, спявачка, прафесар БДК Т. Ніжнікава, рэктар кансерваторыі М. Казінец, салісты ДАВТа А. Саўчанка, В. Чарнабаеў, Л. Златава, М. Галкоўскі, канцэртмайстар Г. Карант. Ініцыятарам правядзення вечара і яго вядучай была К. Краева, супрацоўніца музея.

Адзін з апошніх здымкаў Зіновія Бабія.

Перад пачаткам вечара М. Казінец сказаў: «Я лічу, што гэта вельмі важна — у такі складаны час сабраць нас і нагадаць пра чалавека, якім мы ганарымся. Імя Зіновія Бабія павінна шанавацца на самым высокім дзяржаўным узроўні. Значэнне яго творчасці для нашай культуры велізарнае». Прысутных вельмі ўразіў унікальны відэазапіс канцэрта спевака з яго інтэрв'ю. (Запіс знойдзены ў фондах БТ дзякуючы рэдактару А. Зарубанаву). Салісты ДАВТа выканалі любімыя творы з рэпертуару З. Бабія. Вельмі важна, што фонды музея неўзабаве папоўняцца архівам спевака: усе матэрыялы пра ягоную творчасць доўгія гады збірала і ашчадна захоўвала Стэла Сцяпанаўна Бабій.

Потым калегі спевака падзяліліся ўражаннямі. «Сам вечар, зладжаны вельмі карэктна, з добрым стаўленнем да памяці Бабія. Аднак гэта трэба было пачынаць рабіць шмат гадоў назад», — падкрэсліў А. Саўчанка. «Такія вечары, — сказала Т. Ніжнікава, — павінны зрабіцца традыцыяй. Яны будуць выхоўваць моладзь, адкрываючы для яе імёны нашых выдатных спевакоў. Неабходна захоўваць фоназапісы, прывесці ў парадак архівы старэйшых дзеячаў нашай культуры, бо нас ужо так мала. Я вітаю стварэнне музея тэатра і музыкі».

Т. ВАЛАЧКОВІЧ,
музыказнаўца, навуковы супрацоўнік музея.

Няма таго, што раньш было

Зрэшты, і добра, бо, што ні кажыце, у якія яшчэ часы мог бы міністр суверэннай дзяржавы дазволіць сабе пайсці ў нейкі клуб? Так бы мовіць, зрабіць далёка не афіцыйны візіт? А тут—калі ласка. Міністр замежных спраў Рэспублікі Беларусь П. Краўчанка ахвотна згадзіўся на запрашэнне старшыні Мінскага гісторыка-культурнага клуба «Спадчына» А. Белага і завітаў, як кажуць, на агеньчык. Сустрэча адбылася. Прытым з карысцю для абодвух бакоў.

Запомніліся каляды!

Як паведамляў ужо «ЛіМ», на каляды маскоўскія беларусы атрымалі падарунак. Прыехалі музыкі-адраджэнцы, наш стары добры сябра заслужаны артыст Беларусі лаўрэат Дзяржаўнай прэміі рэспублікі Віктар Скорабагатаў і ансамбль старадаўняй музыкі Белдзяржфілармоніі «Кантабіле» ў складзе: Яўген Віданаў (флейта), Пётр Сакін (скрыпка), Сяргей Драбнін (віяланчэль), Канстанцін Шараў (чэмбала). На канцэрт у прадстаўніцтва СМ Рэспублікі Беларусь прыйшло шмат беларусаў-масквічоў. Зачараваныя, слухалі яны мілагучную старадаўнюю беларускую музыку, цудоўны голас В. Скорабагатава. Гучалі знаны «Полацкі сшытак», творы М. Агінскага, М. Радзівіла. Нават дзеткі, што прыйшлі з бацькамі, уважліва слухалі выканаўцаў. Усхваляваныя слухачы дзякавалі моцнымі працяглымі воплескамі, бел-чырвона-белымі букетамі кветак. Шчырыя словы падзякі выказалі яны й тым, хто арганізаваў гэтую сустрэчу — сябрам Рады маскоўскага таварыства беларускай культуры імя Ф. Скарыны.

І. ПАЎЛОЎСКІ.
г. Масква.

ПРЭМ'ЕРЫ

Без «Казкі» жыццё — не жыццё!

У Мінску з'явілася... «Казка». Дзіцячы музычны тэатр-студыя пад кіраўніцтвам дырыжора Глеба Аляксандрава. Першы спектакль быў пастаўлены мінулай восенню — «Асцярожна! Баба Яга!» В. Плешака. Нядаўна ж на сцэне Дзяржаўнага тэатра музычнай камедыі Беларусі, а менавіта тут пасялілася «Казка», адбылася яшчэ адна прэм'ера: опера для дзяцей «Гісторыя Кая і Герды». Музыка С. Баневіча, рэжысёр Ю. Аляксандраў, мастак В. Окунеў, хормайстар Н. Андросава, балетмайстар А. Рымашэўскі. Музычны кіраўнік і дырыжор пастаноўкі Г. Аляксандраў. Побач з артыстамі тэатра музычнай камедыі Л. Казючыц, Л. Лют, А. Арцём'евым, В. Міцінай, А. Ранцанцам, В. Бажэнавым і іншымі ў спектаклі занятыя запрошаныя з ДАВТа Н. Руднева, М. Качаноўскі... і, канечне, юныя артысты тэатра-студыі «Казка». У гэтым цудоўным творы, натхнёным добрай андэрсенаўскай казкай, з асалодай удзельнічаюць і дзеці, і дарослыя. А зала — проста ў захапленні!

С. Б.

КОНКУРСЫ

Сярод пераможцаў «Трыенале-92»

Па ініцыятыве выдавецтва «Панорама» і Саюза мастакоў колішняга Савецкага Саюза ўпершыню ў нас праведзены міжнародны конкурс плакатаў «Чалавек. Прырода. Грамадства» — Трыенале-92. Аўтарытэтнае міжнароднае журы разгледзела паўтары тысячы работ з сарака адной краіны. Паколькі да падвядзення вынікаў конкурсу захоўвалася ананімнасць аўтарства, аднолькавы шанц на перамогу мелі як вядомыя аўтары, так і тыя, хто робіць у мастацтве першыя крокі. Сярод пераможцаў гэтага аўтарытэтнага творчага спаборніцтва і беларускі мастак Юрый Дзееў.

ВЫСТАВЫ

Дасягненняў няма, а выстава — ёсць

Апошнім часам няма падстаў гаварыць пра дасягненні народнай гаспадаркі Беларусі, і ўсё часцей чуюцца прапановы былую ВДНГ рэспублікі ператварыць у мастацкую экспазіцыйную залу. Прапановы прапановамі, а ўжо робяцца і практычныя захады. У прыватнасці, многія мінчукі і госці з цікавасцю пазнаёміліся тут з незвычайнай экспазіцыяй, якую склалі канверты, маркі, штэмпелі, створаныя мастакамі замежных краін і сабранымі У. Суцягіным. «Апакаліпсіс» — тэма экспазіцыі, і яна наўрад ці можа сёння пакінуць каго-небудзь абыякавым.

ЛІТКУР'ЕР

Пад грыфам «Дружбы народов»

«Бібліятэка савецкай прозы», якая выходзіць як дадатак да часопіса «Дружба народов», папоўнілася кнігай Святланы Алексіевіч «Цынкавыя хлопчыкі». У кнігу ўвайшла і аповесць «У вайны не жаночае аблічча». Дарэчы, гэтая аповесць выпушчана і выдавецтвам «Мастацкая літаратура» (пераклад на беларускую мову М. Гіля, прадмову «Пошукі, працяг жанру» напісаў А. Адамовіч).

Паэзія і песня

У Доме літаратара аматараў паэзіі сабраў творчы вечар Людмілы Паўлікавай-Хейдаравай. Добрае слова пра аўтарку сказалі А. Разанаў, А. Лойка, В. Іпатава, А. Пісьмянкоў, А. Дудараў, П. Макаль, С. Законнікаў. Упершыню прагучала некальні песень і рамансаў на вершы паэтэсы, напісаных кампазітарам А. Чыркуном, бардам А. Атаманавым і самадзейным кампазітарам М. Марозавай. Цёпла сустрэлі прысутныя выступленне самой Л. Паўлікавай-Хейдаравай.

У канцэрце прынялі таксама ўдзел кампазітар З. Яўтуховіч, бард І. Добры і дзіцячы хор «Чабарок».

П. ГАРДЗІЕНКА.

Шчасце — мець аднадумцаў

«Чаканне шчасця» — так назваў сваю новую кнігу прозы, якая выйшла ў выдавецтве «Мастацкая літаратура», Анатоль Жалязоўскі. Калі героі твораў пісьменніка яшчэ шукаюць адказ на тое, у чым яно, сапраўднае шчасце, дык сам А. Жалязоўскі, думаецца, у час прэм'еры кнігі ў Доме літаратара пераканаўся, што яно і ў тым, каб мець аднадумцаў — і калег-пісьменнікаў, якія ўважліва сочаць за таёй творчасцю, і чытачоў, якім менавіта тваё творы неабыякавыя. Прынамсі, у час прэм'еры абыякавых не было. Слова пра творчасць А. Жалязоўскага і яго новую кнігу гаварылі Г. Марчук і Л. Левановіч, а акцёры прачыталі ўрыўкі з твораў. Выступіў і сам А. Жалязоўскі.

Таленты? Ёсць!

Агляд юных талентаў прайшоў у Талачынскім раённым Доме піянераў. Прысутныя з цікавасцю слухалі вершы адзінаццацікласніка Славенскай сярэдняй школы Сашы Фелінсава, вучаніцы 8 класа СШ № 1 г. Талачына Алены Шаўні. Цішыня стаяла ў час выступленняў паэтэсы, кампазітара і выканаўцы Ілоны Коласавай — адзінаццацікласніцы Коханаўскай СШ, юнага кампазітара Наташы Кавалёвай (дзевяты клас СШ № 2 г. Талачына).

На завяршэнне прачытаў свае вершы супрацоўнік мясцовай газеты Алесь Мазур.

Пераможцы раённага конкурсу цяпер прымуць удзел у аналагічным абласным аглядзе.

А. УЛАДЗІМІРАЎ.

ТЭАТР

На плыце па жыццё

«Плыт мерцвякоў» паводле Х. Мюлера, п'еса-антыутопія, поўная апакаліпсічных фантазій ды змрочных папярэджанняў, увасоблена ў аднайменны спектакль Алегам Жугждам, галоўным рэжысёрам Брэсцкага абласнога тэатра лялек. Мастак — В. Рачкоўскі. Лялечныя майстры і канструктары В. Рачкоўскі, Л. Мікіна, Д. Паляшэнка. Акцёры Л. Мікуліч, Ю. Сарычаў, У. Тэвасян, А. Мацвееў (ім дапамагае І. Герасевіч), наследуючы рэжысёрскаму разуменню матэрыялу п'есы, прадстаўляюць гісторыю пра... усё самае чалавечае ў чалавеку, не збіваючыся, аднак, на штучны аптымізм. Варта нагадаць і пра тое, што сам аўтар п'есы, Харальд Мюлер, усе яе падзеі звязвае з Германіяй, маючы на ўвазе наш Чарнобыль (пра гэта ён не адзін раз напамінаў у сваіх інтэрв'ю): людзі на плыце спускаюцца па рацэ да горада, нібыта не атручанага радыяцыяй, імкнучыся выжыць, але смерць нябачна вандруе разам з імі... Застаецца толькі падзівіцца лёгкасці пёраў калег-журналістаў з «Советской Белоруссии», у чыіх інтэрпрэтацыях спектакль займеў назву «Плот мертвецов» з адпаведнымі, трэба сказаць, асацыяцыямі...

Ж. Л.

ДРУК

«Пралеска», № 4

Адзнака гэтага нумара, пазначанага яшчэ 1991 годам, матэрыялы, якія вяртаюць да 19 верасня, калі Рэспубліка Беларусь стала незалежнай суверэннай дзяржавай. Змешчаны адпаведныя законы, а на развароце — выявы дзяржаўных герба і сцяга Рэспублікі Беларусь. «Сказ пра сцяг і вершніка» Л. Забалоцкай з ілюстрацыямі А. Карповіча дазваляе зразумець паходжанне старадаўніх беларускіх сімвалаў.

Да 100-годдзя з дня нараджэння М. Багдановіча — артыкул Л. Тарасюк «Краса і радасць жыцця». Змешчаны апавяданне Я. Брыля «Жыў-быў вожык», вершы А. Бадака, казка юнай Тані Ярохінай «Ліса Рыжка» і казка Р. Брэдберы «Падарунак» (пераклад з англійскай А. Кудраўцава).

Ёсць чарговая прэзентацыя новых кніг, песня «Лістапад» (словы Я. Купалы, музыка А. Рамізоўскай), працяг «Маладзічка-гадавічка», «Азбукоўніка»...

«Год за годам»

Нарэшце прыйшоў да чытача шосты выпуск літаратурнага штогодніка «Год за годам», у якім у перакладзе на рускую мову змяшчаюцца лепшыя матэрыялы з часопіса «Советиш Геймланд» («Советская Родина»).

Адкрыццё нумара (пазначаны ён 1990 годам) — матэрыялы так званай «Чорнай кнігі», складзенай адразу па вайне пад рэдакцыяй В. Гросмана і І. Эрэнбурга (пра гісторыю напісання кнігі і яе лёс, змест і значэнне расказвалася ў артыкуле У. Семенюка, апублікаваным у «ЛіМе» 7 лютага).

Пад рубрыкай «Лісты ў рэдакцыю часопіса «Советиш Геймланд» апублікавана ў штогодніку слова вядомай рэвалюцыянеркі А. Стасавай пра яўрэйскага паэта Давіда Уткеса і некальні яго вершаў у перакладзе Б. Рахманіна. Д. Уткес (памёр у 1959 годзе) у свой час быў членам Ваўкавыскага рэўкома.

Зацікавіць чытача і эсэ А. Лакшына «Расійская іудаіка». Іудаіка, другі варыянт іудаістыка — навука аб яўрэйстве. Матэрыял пазнавальны, у ім называецца шэраг маладомых публікацый, якія тычацца жыцця яўрэяў і на тэрыторыі сучаснай Беларусі. У прыватнасці, А. Лакшын спасылаецца на фундаментальнае даследаванне «Літоўскія яўрэі: гісторыя іх юрыдычнага і грамадскага становішча ў Літве ад Вітаўта да Люблінскай уніі. 1388 — 1569», што выйшла ў 1883 годзе і было напісана першым прафесійным гісторыкам расійскага яўрэйства С. Бершадскім. Разглядае А. Лакшын і кнігі Ш. Фрыдэнштэйна «Горад герояў» (1880) — пра гродзенскую яўрэйскую абшчыну і А. Файнштэйна (1886) — пра Брэст-Літоўск.

У гэтым выпуску штогодніка — шэсць каляровых рэпрадукцый Марка Шагала.

Ад «Каляд» да «Багдановічаўскага календара»

Дзесяты нумар клліўлендскага «Полацака» стаў апошнім у мінулым годзе, таму значнае месца ў ім займаюць і калядныя віншаванні. Сярод іх вітанні В. Быкава, С. Законнікава, верш Р. Барадуліна «Каляды» (змешчаны факсіміле рукапісаў), верш В. Шніпа «Святкуем Каляды»...

С. Тарасаў высвятляе «Адкуль прыйшло хрысціянства ў Беларусь?». М. Дубок гаворыць ухвальнае слова ў сувязі са 100-годдзем з дня нараджэння А. Станкевіча, Л. Мірачыцкі дадае штрыхі да творчага партрэта М. Забэйды-Суміцкага. «Эмблема на шчыце герба «Пагоня» — чарговая публікацыя М. Белямука. Пад рубрыкай «Далёкае і блізкае» — «Аднойчы ў Рыме» К. Мерляка і «Наш лагер» Ю. Найдзюк.

Працягваецца публікацыя лістоў і вершаў У. Караткевіча, прытым у факсімільным варыянце і ўпершыню; успамінаў Я. Ціхановіча, вытрымак з «Масеевай кнігі» М. Сяднёва, змешчана чарговая падборка «З жыцця эміграцыі».

ПОЛАЦАК
№ 10, 1991

Шырока адзначае «Полацак» 100-годдзе з дня нараджэння М. Багдановіча: «Беларусь, Беларусь!..» У. Конана, «Гісторыя адной знаходкі» С. Белай, тут жа артыкул самога М. Багдановіча «Новыя пісьмы Л. М. Талстога», упершыню апублікаваны ў газеце «Голас»; чарговыя раздзелы «Максімавай Яраславіі», хроніка юбілейных падзей «Багдановічаўскі каляндар».

ФЕСТЫВАЛІ

Спяшайцеся на «Пярэзвы»

Увага: пачынаецца новы фестываль — рэгіянальныя агледзіны беларускага народнага танца «Пярэзвы». Ладзіцца ён з мэтай далейшага развіцця беларускай нацыянальнай харэаграфіі, адраджэння этнічнай свядомасці, захавання і пераемнасці традыцыйных народных танцавальных форм, удасканалення мастацкага і выканаўчага ўзроўню калектываў, эстэтычнага выхавання гледачоў сродкамі натуральнага беларускага народнага танца. Так пастанавілі калегіі Міністэрства культуры Рэспублікі Беларусь, Міністэрства адукацыі, ЦК Саюза моладзі Беларусі, Цэнтральнага Савета Беларускай рэспубліканскай піянерскай арганізацыі, калегіі ўпраўлення культуры Магілёўскага і Гомельскага аблвыканкомаў, Бабруйскі гарвыканком ды райвыканком.

У новага фестывалю высакародныя і надзвычай надзённыя задачы: актывізацыя вывучэння і прапаганды беларускай народнай танцавальнай спадчыны, аднаўленне і захаванне мясцовых народных абрадаў і танцавальных традыцый, развіццё рэгіянальнай народнай танцавальнай культуры, узбагачэнне рэпертуару аматарскіх танцавальных калектываў лепшымі ўзорамі беларускай народнай харэаграфіі, прыцягненне моладзі ў аматарскія калектывы народнага танца і інш.

Першы й другі этапы фестывалю — мясцовыя, раённыя, занальныя агледзіны фальклорнай ды самадзейнай харэаграфічнай творчасці — праводзяцца на Гомельшчыне і Магілёўшчыне. Заключны этап прызначаны на 14—17 мая і пройдзе ў Бабруйску. Лепшыя з удзельнікаў фестывалю будуць заахвочвацца дыпломамі, спецыяльнымі прызамі, каштоўнымі падарункамі, грашовымі прэміямі, пераможца ў конкурсе дзіцячых ансамбляў — адпаведным дыпломам і пуцёўкай у піянерскі лагер «Зубраня»; лаўрэаты атрымаюць рэкамендацыі Міністэрства культуры да ўдзелу ў міжрэспубліканскіх і міжнародных фестывалях.

Мастацкім кіраўніком фестывалю «Пярэзвы» зацверджаны старшы навуковы супрацоўнік Беларускага інстытута праблем культуры М. Козенка, дырэктарам — загадчык аддзела культуры Бабруйскага гарвыканкома Я. Раманаў. Распрацавана разгорнутае палажэнне аб умовах правядзення фестывалю, пра што даведацца можна па тэлефонах: 7-21-14, 7-60-29 (дырэкцыя фестывалю ў Бабруйску); 64-17-33, 34-30-23, 34-39-55 (Мінск); 55-53-77, 55-86-39 (Гомель); 25-83-11, 25-75-46 (Магілёў).

Паступ гісторыі ў слоўных формулах

СТАРЫЯ ФОРМУЛЫ З ІРАНІЧНЫМ ПАДТЭКСТАМ

У наш імклівы, віратлівы, непрадказальны час падзеі, як хвалі, набягаюць адна на другую. Некаторыя з гэтых падзей эпізадычныя, некаторыя — значныя, з тых, што называюць гістарычнымі.

Кожная новая падзея пры сваім нараджэнні атрымлівае назву, імя. Часам назва ўяўляе сабою слоўную формулу. Гэтыя назвы, формулы ад частага ўжывання прамоўцамі з трыбуны, журналістамі і публіцыстамі ў друку, дыктарамі па радыё і тэлебачанні становяцца шырокавядомымі і стала фіксуюцца ў свядомасці людзей. І з гэтых формул у самым сціслым выкладанні паўстае паступ гісторыі.

Пры пераацэнцы мінулага і былых вартасцяў некаторыя з такіх формул пераасэнсоўваюцца, губляюць сваю, як выяўляецца, фальшывую ўзнёсласць і набываюць іранічны сэнс.

Наслухаліся, начыталіся.

Узнікла жаданне неяк класіфікаваць, аб'яднаць і запісаць гэтыя формулы. І вось — вынік.

Бацька ўсіх народаў.
Розум, гонар і сумленне.
«Одобрям-с!»
Саюз непарушны.
Дружная сям'я.
Старэйшы брат.
Мы самыя-самыя...
70 слаўных гадоў.
Бітва за ўраджай.

(Штогод біліся, біліся, перамагалі, а ўраджай па-гаспадарску сабраць не навучыліся).

Выйшлі з народа.
Паўлік Марозаў.

(Баліць сэрца, калі паўтараюць і паўтараюць гэтае імя для акрасы выслоўя, асуджаючы даносы, якія шырока прапагандаваліся ў сталінскія і пазнейшыя часы. Данось, данось на сябра, на жонку, на мужа, на брата, на роднага бацьку! Дапамагай вынішчэнню класавых ворагаў! І з'яўляліся Курапаты і ГУЛАГі па ўсёй былой савецкай зямлі. І вынішчаліся лепшыя людзі.

Але пры чым тут Паўлік Марозаў?

Як стала вядома з матэрыялаў следства, не Паўлік данёс на бацьку. Паўліка толькі выклікалі на суд як сведку. Ды і які быў старэйшы Марозаў-бацька? П'яніца, хабарнік, ён кінуў жонку з двума малымі дзецьмі і валэндаўся з палюбоўніцай.

Пасля суда азвярэлыя родзічы Марозава, падазраючы, што данёс Паўлік, забілі хлопчыка і яго маленькага брата. І вось гэта неапраўданае зверства дарослых застаецца ў цяню. Лічу, што гэта грэх—вярэдзіць памяць няшчаснага маленькага пакутніка, зусім не зінаватага ў тым, што ў часы сталіншчыны яго імя зрабілі сімвалам вернасці рэжыму, што на фальсіфікаваным прыкладзе Паўліка Марозава вучылі даносам на роднага бацьку.)

НОВЫЯ ПАДЗЕІ—НОВЫЯ НАЗВЫ І ФОРМУЛЫ

Сталінская тыранія.
Таталітарная імперыя.
ГУЛАГ і гулагаўскія эмісары.
Крывавыя жорны рэпрэсій.
Пацыпленне.
Адліга.
Рэабілітацыя ахвяр.
Кукурузная эпапея.
Застой.
Перабудова.
Паскарэнне.
Дзяржпрыёмка.
Дэмакратыя.
Галоснасць.
Партакратыя.
Наменклатура.
Прыхаваныя старыя структуры.
Парламенцкія дэбаты.
Мітынговая дэмакратыя.
Экстрэмізм.
Палітычныя амбіцыі.
Забастоўка.
Галадоўка.
Прымат агульначалавечых вартасцяў.
Пакаянне.

(Пра гэта выдатны верш П. Панчанкі).

Апазіцыя.
Рэферэндум.
Прэзідэнт.
Плюралізм.

(Толькі ў свае вароты).

Некампетэнтнасць дэпутацкага корпуса.
Дзяржаўна-бюракратычны сацыялізм.
Камунізм для партыйнай эліты.
Сацыялізм з чалавечым тварам.
Сепаратысцкія настроі.
Вайна законаў.
Парад суверэнітэтаў.
Узнікшыя дэфармацыі.
Мафія.
Прастытуцыя.
Наркаманія.
Рэкет.
Агульны крызіс.
Палаўнічыя домікі.
Генеральскія дачы.
Цэнтр.
Саюзны дагавор.
Дадатковыя паўнамоцтвы.
Цвёрдая рука.
ГК ЧП.
Путч.
Камсамольскі мацяршчыннік.
Янаеў.
Дэпартызацыя.
Дэідэалагізацыя.
Кансенсус, імідж.
Біржа, брокер.

(Безліч іншамоўных тэрмінаў. Як быццам не было адпаведных сваіх).

Бартэр.
Гуманітарная дапамога.
Карумпіраваныя кіраўнікі.
Скачок у капіталізм.
Лібералізацыя цэн.
Талоны.
Купоны.
СНД.

(Першымі і лёгка адолелі гэты скачок мільянер Гарбачоў, яго жонка, таксама мільянерка, і наменклатурныя кармушачнікі.)

З ПУБЛІЦЫСТЫЧНЫХ АРТЫКУЛАЎ

Метастазы суцэльнай калектывізацыі.

Лёкаі таталітарнай сістэмы.
Антысавецкі Савецкі Саюз.
Мафіёзнае аблічча нашай рыначнай эканомікі.
Ядналне партапаратчыкаў з актывістамі чарнасоценных рухаў.
Сарамяжлівыя манеўры ЦК КПБ вакол Ніны Андрэевай.
Бурная дзейнасць народных дэпутатаў і кіраўнікоў па арганізацыі асабістых і сямейных валяжоў «за бугор».

І НАРЭШЦЕ, КАЛІ ВУЧАЦЬ ПАДУМАЦЬ

Што прымем за лепшае: камунізм у адной асобна ўзятай ахоўваемай дачы, ці капіталізм у асобна ўзятым асабняку, упрыгожаным дэмакратычнымі лозунгамі?

Даюцца ацэначныя характарыстыкі палітычным дзеячам. Іншы раз яны, гэтыя характарыстыкі, супрацьлеглыя ў розных выданнях. Але ж, як кажуць, дзвюх ісцін не бывае і ўрэшце перамагае сапраўдная.

Мяркуйце самі: «Народа зов — Полозков» і «Подаватель сытных блюд для номенклатурных генералов Полозков». (Вядома, апошні не з тых, пра каго можна так адказна сказаць «Народа зов».)

Нямала афарыстычна аформленых самакрытычных заяў. Але прыводзіць іх не варта: гэтыя заявы, як правіла, пазначаны недасказанасцю: той ці іншы дзеяч растлумачвае свае памылкі і абяцае, абяцае...

Абяцанак чуем многа. Пажывём — пабачым.

Л. КАРОТКАЯ.

Вобраз Паўлінкі з аднайменнай п'есы Янкі Купалы ў нашым уяўленні цесна звязаны з Паўлінай Мядзёлкай — першай выканаўцай гэтай ролі. Менавіта яна, П. Мядзёлка, прынесла ў жыццё паэта высокае натхненне, дзякуючы сустрэчы з ёй Купала напісаў нямала выдатных лірычных вершаў.

Іх першая сустрэча прыпала на 1913 год. У гэты час П. Мядзёлка вучылася на агульнаадукацыйных курсах у Пецярбурзе. Пазней, пасля іх заканчэння, яна вярнулася ў Вільню, удзельнічала ў Віленскім музычна-драматычным гуртку, пазней — у 1917—1918 гадах — актыўная ўдзельніца Першага драматычнага таварыства. У кожнай распачатай справе вылучалася надзвычайнай мэтанакіраванасцю і працаздольнасцю. Умела быць апантанай, умела гарэць і запальваць іншых. Невыпадкова ўся маладосць П. Мядзёлкі прайшла ў самым эпіцэнтры беларускага Адраджэння. У апошнія гады жыцця ёй было што ўспомніць і што расказаць. Яна разумела, што данесці нашчадкам праўду пра той час — яе святы абавязак. Усведамленне гэтага абавязку і вымусіла П. Мядзёлку ўзяцца за пяро: у канцы 50-х гадоў Паўліна Вікенцьеўна распачала працу над сваімі мемуарамі.

Лісты П. Мядзёлкі да А. Александровіча, пазначаныя 1958—1960 гадамі, прасякнуты трывожным хваляваннем за лёс сваіх рукапісаў. Не хавае яна і радасці з нагоды высокай адзнакі ўспамінаў М. Танкам, які быў тады галоўным рэдактарам часопіса «Полымя». Шчыра радуецца вяртанню старых сяброў са сталінскіх ГУЛАГаў. Словам, яна трывожыцца, радуецца, спадзяецца...

Думаецца, што публікацыя лістоў Паўліны Вікенцьеўны зацікавіць ЛіМаўскіх чытачоў і дапаможа ім больш яскрава і поўна ўявіць жыццё гэтага чалавека.

ЗАХОЎВАЕЦЦА Ў АРХІВАХ

Лісты Паўліны Мядзёлкі

19.5.58
Будслаў

Здароў, браток Андрэйка! Ты, мабыць, ужо вярнуўся з курорта? Ну, як жа тваё здароўейка? Ці паправіўся крыху? Ці лягчэй дыхаецца?

Учора ў № 5 «Полымя» пабачыла паэму Ул. Дубоўкі. І такое ўражанне на мяне зрабіў сам факт паяўлення яго імя на старонках нашага часопісу, што цэлы дзень і ноч слёзы туманілі вочы. Значыцца, жыў-здароў і вярнуўся на родныя гоні? Прыгадала цябе, Дудара і інш. Успомніўся гоман маладнякоўцаў, спатканні ў Янкі, у сталовай № 3, у Маскве. Кіпела, бурліла жыццё!.. І вось, чорная хмара налящела, віхор развеяў, разагнаў у халодныя далі, у нетры тайгі. Столькі патрачана гадоў для нашай літаратуры! Столькі загубленага, зламанага жыцця, здароўя! Эх, доля ты чубатая!

Хацела б напісаць Дубоўку, ды не ведаю адраса, а на рэдакцыю не хочацца пісаць. Я ж там нядаўна была, і ніхто мне не сказаў, што ён у Мінску.

Пабачыш яго — перадай яму маё сардэчнае прывітанне і ўсім, хто вярнуўся і памятае мяне.

А цяпер аб сваіх успамінах. Паслала ў «Полымя» першую сваю пробу пяра — «Шалёную Магдаленку» (44 стар.) — аб княгіні Радзівілавай і першай беларускай школе ў яе маёнтку Жорнаўцы. М. Танк зараз жа адказаў, што «напісаны яны (успаміны) харошай, сакавітай беларускай мовай і напісаны цікава». Прасіў прыслаць больш фрагментаў, якія б складалі цэласць і ахоплівалі пэўны закончаны гістарычны перыяд. Пасля гэтага я пачала з 1905 г. і дайшла да вясны 1912 г. Гэта заняло ў мяне 110 старонак рукапісу (3 раздзелы). У рэдакцыі прынялі іх і палажылі ўжо ў шуфляду, абяцаючы перадрукаваць на машынцы і даць мне копію. Аднак, разважыўшы, я забрала ўсё назад.

Справа ў тым, што пачытаўшы іх у Маскве (была там на Майскія святы) сваім прыяцелям і пагутарыўшы з сімтым, пабачыла, што трэба зрабіць некаторыя папраўкі, сёе-тое змяніць, дапоўніць. Спяшацца не хачу, тым больш, што ў гэтым годзе, напэўна, не надрукуюць: у юбілейны год 40-годдзя Савецкай Беларусі матэрыял аб дарэвалюцыйным мінулым будзе не па часе.

Па-другое, мне здаецца, што гэта частка (1905—1912 гг.) больш падаецца да друку ў часоп. «Маладосць», чымся ў «Полымі», бо тут апісаны дзіцячыя гады і юнацтва, цяга да навукі, жорсткае змаганне за правы вучыцца, перашкоды не толькі матэрыяльнага парадку, але і з боку нацыянальнага ўціску, першае ўражанне ад роднага слова ў друку («Наша доля», «Дудка» М. Бурачка), маё першае выступленне з дэкламацыяй бел. вершаў, першае спатканне з Янкам Купалам, нелегальныя гурткі і г. д.

Але ёсць больш сур'ёзная прычына, якая тармозіць маю работу. У Владкі я бегла праглядзела камплект «Нашай нівы» за 1912 г. і зразумела, наколькі глыбей, паўней і цікавей былі б мае ўспаміны, калі б я мела магчымасць хоць з месяц папрацаваць у перыядычных выданнях 1912—1920 гг. Рэдакцыя выдала мне паперку ў бібліятэку, каб дазволілі мне пазнаёміцца з бел. выданнямі дарэвалюцыйнага часу. Але бяда ў тым, што не магу на даўжэйшы час адлучыцца з дому. Маці мая мае 86 гадоў, часта занемагае, і я не магу яе адну пакінуць — няма пры кім яе аставіць. Калі і ўдаецца часам выскачыць на некалькі дзён, дык і то як на іголках кручуся — непакоюся аб ёй.

Пакуль пісала, дык і настрой быў добры і самой падабалася тое, што напісала. А цяпер спынілася, і хандра тая напала, што не маю патрэбных умоў да працы, і пяро ў руках не трымаецца.

Зося Шамардзіна прасіла перадаць табе шчырае прывітанне. Зрэдку піша да мяне. На жаль, у цяперашні мой побыт у Маскве не бачыла яе — яна была ў гэтым часе ў Сочы. Але свой рукапіс я ёй пасылала, і яна надта хваліла, раіла не пакідаць гэтай работы і прадзўжаць.

Ну, выбачай, што надурыла табе галаву. Надта хацела б пабачыцца з табой і з Ул. Дубоўкам. Можа ўдасца ўлетку на пару дзён падскочыць у Мінск.

Ага! А дзе ж абяцаны твой зборнік выбраных твораў? Чакаю яго.

Жадаю добрага здароўейка. Прывітанне тваёй сямейцы. З глыбокай пашанай...

29.12.59
Будслаў

Дарагі Андрэйка!

Да слёз сягоння ўзрушыла мяне твая паштовачка з навагоднім прывітаннем. Я ўжо не спадзявалася, што мяне хто-небудзь успомніць. Дзякую табе, дружа, усім сэрцам дзякую, браток, за памяць. Прымі і ад мяне найшчырэйшыя пажаданні, каб у Новым годзе ўмацніласа тваё здароўе. Хай гэты год умножыць тваё фізічныя і маральныя сілы, узбагаціць новымі радасцямі. Ад усяго сэрца жадаю і тваёй мілай жонцы і дзеткам ажыццяўлення ўсіх іх жаданняў.

Я прызнаюся, чаму так усхвалявала мяне твая памяць аба мне.

У апошні свой побыт у Мінску мяне спаткала незаслужаная вялікая крыўда з боку Дубоўкі, які не захацеў са мной прывітацца. Можа табе з гэтым і расказваў Юрка Гаўрук, бо гэта было ў яго прысутнасці ў скверы. Калі я, заўважыўшы іх, стала падыходзіць, Дубоўка зразу накіраваўся да выхаду і не азірнуўся на мой вокліч. Гэта было для мяне такім неспадзяваным ударам, што я доўга не магла супакоіцца і рашыла пасля гэтага нікуды не паказвацца, нікога не адведваць, нікому не пісаць. Я ж заўсёды паважала, любіла яго творчасць, шчыра ўсцешылася, калі даведалася, што ён вярнуўся. Калі б я адчувала сваю віну перад ім, дык не прасіла б цябе перадаць яму прывітанне, я не пасмела б падыйсці да яго ў скверы. Хіба ніхто, хто мяне ведае, не западозрыць мяне ў такім цынізме і нахабнасці. Балюча было, страшэнна балюча. На старасці год я перастала верыць у шчырасць сваіх знаёмых і прыяцеляў і рашыла адысці ад усяго і ўсіх і замкнуцца ў сваім глухім кутку. А гэта падобна да грамадзянскага самагубства.

Ну, годзе аб гэтым!

Каб зачапіць за што свае рукі, я паспрабавала прадоўжыць работу над успамінамі, хоць і без надзеі, што будуць калі надрукаваны. Аднак перажыты шок пазбавіў мяне ранейшага ўздыму, работа не клеіцца. Шкада, што ты не змог прачытаць у рукапісу. Калі я ў Маскве чытала Зосі Ш. выкрасленыя рэдакцыяй фрагменты, яна і дзівілася і абуралася. Я ўсё чакала, што будзе якаясь рэцэнзія на надрукаваныя часткі, аднак дагэтуль нічога не спаткала ні на старонках «ЛіМа», ні ў «Полымі». Максім Танк, мабыць, мяне толькі пацешыў, што, на яго думку, выдавецтва заплануе ў будучым годзе выпусціць асобнай кніжкай і ўжо без такіх вялікіх скара-

чэнняў. А калі я запыталася ў яго, як гэта робіцца, ці мяне хто пасватае ў выдавецтва, ці я сама павінна звярнуцца да іх і сама сябе сватаць, Танк у спешцы нешта сказаў аб Саюзе пісьменнікаў, але я не зразумела, а дакучаць больш занятаму чалавеку не адважылася. Мабыць, трэба пакінуць думку аб тым, каб пабачыць сваю работу ў асобна выдадзенай кніжцы.

Прачытала я ў «Полымі» ўспаміны Лынькова, цяпер чытаю Пестрака. Параўнала свае ўспаміны з Лыньковым. Ну, што ж... Лынькоў жа — пісьменнік шырокага маштабу! Хіба мне зраўняцца з імі? Але каб не выкінулі ў мяне больш палавіны, прытым фрагментаў, якія маюць некаторую цікавасць для гісторыі беларускай культуры, дык і мае ўспаміны чыталіся б з большай увагай і цікавасцю.

Ну, бог з імі!

Жыву я, браток, вельмі самотна. Як дэпутат с/савета змагаюся як мага за лепшае, святлейшае жыццё ў нашым кутку, але падтрымкі не маю. Надта ж многа ў нас усялякай брыдоты і подласці.

Моцна паціскаю тваю руку. Прывітанне жонцы.

І яшчэ раз дзякую за памяць.

P. S.

Прачытаўшы ў «Полымі» мае ўспаміны, цётка Уладзя зрабіла мне вымову. Яна пакрыўдзілася за Ластоўскага і, як відаць было з яе гутаркі, за сябе, што я нічога не ўспамінаю аб ёй і мала аб Янку. У віленскі перыяд 1913—14 гг. я мала з ім сустракалася, больш магла б сказаць аб гадах 1925—36. Пры тым Владка сказала, што мае ўспаміны не маюць ніякай вартасці і нікога не могуць зацікавіць.

Няўжо гэта праўда?

3.1.62
Будслаў

Андрэйка, браток даражэнькі!

Нязмерную радасць прынесла мне тваё навагоднее прывітанне. Мне здавалася, што ў Мінску нікога ўжо няма, апрача цёці Мані, хто помніць аба мне. Толькі прыяцелі з Масквы не забываюць мяне, а з Мінска нават на лісты аб справах не адказваюць.

Летам, праязджаючы праз Мінск у Маскву заходзіла адведаць цябе, але не магла дастукацца, суседка ваша сказала, што ўсёй сям'ёй вы у Друскеніках. Хацела напісаць, але не ведала, ці ты ў Мінску і ці дазваляе табе здароўе чытаць і адказваць на лісты.

Зрэдку піша мне сардэчныя лісты Зося Шамардзіна. Яна ўжо тры месяцы ляжыць у бальніцы і, як піша, канчаткова вышла са строю. Летам я была ў яе на дачы. І тады яна не расставалася з пузырком у руках, з якога праз гумовую грушу накачвала ў свае лёгкія кісларод, а цяпер зусім злягла. І нягледзячы на свой цяжкі стан, столькі ў ёй жыццярадаснасці, светлага аптымізму, што мне прыходзіцца пазайздросціць ёй. Цудоўны яна Чалавек!

Я, здаецца, казала табе, што Казека адмовіўся прыняць да друку маю кнігу, і я перастала над ёй працаваць.

Аднак у апошні мой прыезд у Мінск улетку Глебка настойліва ўгаварыў мяне яшчэ раз зайсці ў БДВ і пагаварыць аб маёй кнізе. Татура я там не застала, але адзін з рэдактараў (забылася яго прозвішча) сказаў, што мая кніга запланавана на падрыхтоўку ў 1962 г. і каб я здавала падпісаны машынапіс у 2-х экз. Пасля гэтага я зноў засела за работу, закончыла 1925 годам, сваёй высылкай з Латвіі і пераездам у БССР. Трэба было перадрукаваць на машынцы 140 стар. рукапісу. У нас тут ні машынкі, ні машыністак няма. Пісала ў Мінск у «Полымя», Юрку Гаўруку, каб дапамаглі мне знайсці машыністку, якая б згадзілася перадрукаваць — адказу не атрымала. Рэдактар нашай раённай газеты забраў гэтыя 140 старонак, абяцаючы перадрукаваць у рэдакцыі. Ужо 2 м-цы прайшло, а і сягоння яшчэ не гатова гэта работа. Пры гэтым даведалася, што ў іх няма машынкі з беларускім шрыфтам і друкуюць з рускім «і».

Хоць Глебка хваліць маю работу (судзячы па моцна скарочанаму варыянту ў «Полымі»), аднак я не задаволена ёю. Гэта хутчэй аўтабіяграфічная аповесць, чымся ўспаміны. Я ставіла сваёй мэтай даць не паасобныя нарысы аб выдатных асобах Беларусі, але ўмовы, у якіх заражалася беларуская інтэлігенцыя, змаганне за права «людзьмі звацца». Я пісала гэта, маючы на ўвазе нашу сучасную моладзь і для яе больш, чымся для старых. Але я не такая ўжо знатная асоба, каб пісаць сваю аўтабіяграфічную аповесць, а таму і сумняваюся, ці варта старацца аб выданні асобнай кніжкай. Ну, але прачытаеш і скажаш сваё слова.

Цікавая справа выйшла з адным маім пісьмом у рэдакцыю «ЛіМа». Паявіўся ў «ЛіМе» артыкульчык Самсонава «Цудоўны свет душы» аб кнізе М. Фарнальскай «Успаміны маці». Я папрасіла рэдакцыю выслаць гэты нумар Фарнальскай, бо ў Будславе нельга дастаць у продажы ніводнай беларускай рэспубліканскай газеты. Пры гэтым, спасылаючыся на выступленні на адкрытым партсходзе СПБ аб дрэнным распаўсюджанні бел. кнігі, я напісала аб становішчы з бел. літ-рай у нашых кнігарнях, бібліятэках, СДК і аб нашай школе ў Будславе. Закончыла такімі словамі: «Пішу гэта не для друку, дзялюся сваімі думкамі».

Дні праз 2—3 прыбягае да мяне Самсонаў — супрацоўнік нашай раённай газеты.

— Вы пісалі ліст у «ЛіМ»?

— Пісала. А што?

— Мне толькі што званілі з «ЛіМа» і прасілі, каб вы яшчэ раз напісалі тое самае, але без прыпіскі «не да друку». Матэрыял ваш цікавы, але яны не маюць права надрукаваць, паколькі ёсць такая прыпіска. Дык «пожалуйста, напишите все заново, но обязательно без этой приписки «не для друку».

У гэты час я пісала другую карэспандэнцыю аб музыкальным радыёвяшчанні. Паслухала Самсонава, занава напісала «Ад слоў да канкрэтных спраў», тое-сёе дабавіла ў адрас Мін-ва асветы і адаслала абедзве кар-цыі. Праз якісь час атрымала з «ЛіМа» кароценькі ліст, што «аб музыкальным радыёвяшчанні» пераслалі ў Радыёкамітэт, а аб тым, што яны прасілі мяне занава напісаць, ні гу-гу! І ў газеце да гэтага часу не змясцілі і не палічылі патрэбным напісаць, што ў смеццевы кошык укінулі.

Праўда, на асобным лісце я напісала, што раблю гэта па прапанове, перадана мне праз Самсонава, і дабавіла: «Глядзіце, каб не нашлёпалі і мне і вам за гэты артыкул». Мабыць, пабаяліся надрукаваць, але ж трэ было б як-небудзь і мне аб гэтым сказаць.

Калі часам будзеш на Захарава, 19, загляні ў «ЛіМ» і пачытай гэты артыкул. Я б хацела, каб і Мікіта Сяргеевіч пачытаў аб гэтым. Можа б, хоць і аблаяў мяне і абвінаваціў у рэцыдыве нацыяналізму, але хоць стала б выразнай сітуацыя ў нас, каб мы ведалі, як да гэтага пытання адносіцца.

У 2-м томе зборніка Р. Шырмы «Беларускія народныя песні», у раздзеле «Песні няволі і змагання» змешчана песня «Пад гоман вясёлкі», запісаная ад Піліпа Пестрака ў 1941 г. у Гродна. У мяне нейкім цудам захавалася адкрытка-лістоўка, выданая — (ужо не помню — ні то ў Коўне, ні то ў Берліне) — у 1921 г. гэтай песні з нотамі на мелодыю адной рэвалюцыйнай песні (у зборніку другая мелодыя) з подпісам «Паўлінка». Я гэту песню напісала ў 1920 г. у Лодзі, і надрукавана яна была са зменена рэдакцыяй нейкай суполкай беларускага сялянства. Разам з іншымі брашуркамі, накіраванымі супраць польскіх акупантаў, гэта лістоўка распаўсюджвалася ў Зах. Беларусі.

Здуру я паказала гэту адкрытку гэтаму самаму Самсонаву. Ён выклянчыў яе ў мяне на тры дні. Пазней казаў, што «ЛіМ» даручыў яму сфатаграфаваць і прыслаць у рэдакцыю з артыкулам «Песня знайшла свайго аўтара». Ён узяў і другую адкрытку таго ж самага выдання...

І вось да гэтага часу ні Самсонава, ні маіх адкрытак не бачу. Баюся, каб не зажыліў іх. Апублікоўваць іх я бы не хацела, зважаючы на зменены тэкст у пару радкоў.

Хацела б я заняцца перакладам кнігі Фарнальскай «Успаміны маці». Я на гэта маю некаторае маральнае права і абавязак, бо не толькі была знаёма з сям'ёй Фарнальскіх, але і дружыла з Малгосяй, а мае браты дружылі з братамі Малгосі.

Пісала аб гэтым маім жаданні Юрку Гаўруку, прасіла даведацца, ці маглі б мне даручыць гэты пераклад. Бо калі не надрукуюць, то шкада будзе і часу, і сіл траціць на гэту работу, ды і сродкаў не маю на аплату машынапісу. Але Гаўрук нічога мне на гэта не адказаў.

Магчыма, хутка пабачымся. А пакуль што пасылаю шчырае прывітанне і пажаданне здароўя табе, браток, і ўсёй сямейцы тваёй.

Са шчырым сэрцам...

18.2.62
Будслаў

Даражэнькі Андрэйка!

Яшчэ раз шчыра дзякую табе за параду. Ідучы ад цябе пехатой, я раздумвала, ці варта цяпер звяртацца да Глебкі, бо, сапраўды, яшчэ рана апублікоўваць апошнія два раздзелы, тым больш, што і напісаны яны значна горш, чымся папярэднія. Дайшоўшы да Дома друку, я адразу ўзглабалася да Татура. Аказваецца, я ў самы час прыехала з рукапісам, бо яшчэ тыдзень — і было б позна здаваць. Пакінуўшы сабе гэтыя два раздзелы да 2-й кнігі, якую ўсё ж такі збіраюся пісаць, здала рукапіс. Можа і дажыву да таго часу, пакуль кніга выйдзе з друку, хоць нельга надта спадзявацца на гэта, бо ўвосень 1963 г. мне стукне 70 год. Ну, а другая кніга, у якой галоўным чынам будуць 25—30—37 гады, калі і пабачыць свет, дык ужо мае вочы яе не пабачаць, а не — будзе ляжаць дзе-небудзь у архівах.

Спыталася я ў т. Татура аб магчымасці выдання на беларускай мове кнігі Марцыяны Фарнальскай «Pamiętnik matki», перакладам якой я хацела б заняцца. На гэта ён мне адказаў, што ёсць няпісаны закон, які паходзіць ад Міністэрстваў як рэспубліканскіх, так і саюзных, паводле якога кнігу, якая ўжо вышла з друку ў перакладзе на рускую мову і паступіла ў продаж у нац-ных рэспубліках, не дазваляецца выдаваць у перакладзе на мову гэтых нацыянальных рэспублік, бо там ужо ўсе ведаюць рускую мову і могуць прачытаць гэту кнігу на рускай мове.

— Чаму ж тады перакладаюць рускіх класікаў? — пытаю. — Чаму выйшаў з друку пераклад Гаўрука «Любіць будзем заўтра» — Андрэ Сціля, хаця ў продажы ў нас ёсць рускі пераклад? Чаму ў кіно паказваюць у нас «Рэвізора» Гогаля на беларускай мове, а «Паўлінку» Купалы на рускай? Чаму па радыё часам перадаюць малавартыя апавяданні з «Огонька» на беларускай мове? А кнігі Фарнальскай не знойдзеш у продажы ні ў нас, ні ў Маскве.

На гэтыя пытанні ў адказ Татур толькі плячыма паціснуў.

На другі дзень я выехала дамоў...

Прадмова і публікацыя Алены ПІСЬМЯНКОВАЙ.

З ПОШТЫ «ЛіМа»

ДАЛУЧЫЦЕСЯ ДА НАС

Адначасова з Курапатамі пад Менскам была абнесена высокай агароджай і калючым дротам пустка станцыі Левашова каля Ленінграда. З ліпеня 1937 года па снежань 1938 года тут расстраляна 38 тысяч чалавек. Сярод ахвяраў многа беларусаў — гэта і тыя, што настала пераехалі ў Ленінград, а таксама тыя, што вучыліся альбо праходзілі тут вайсковую службу. Многія з імёнаў забітых ужо вядомыя — член Беларускага грамадска-культурнага таварыства ў Санкт-Пецярбурзе Анатоль Разумаў аднавіў дэталі іх біяграфій. Разам з іншымі ляжыць у Левашове член-карэспандэнт Акадэміі навук, ганаровы член Берлінскай, Мюнхенскай, Страсбургскай акадэмій, ураджэнец Друі, доктар права Уладзімір Беняшэвіч і двое яго сыноў-блізнят. Выратаваць сусветна вядомага вучонага не дапамаглі нават асабістыя хадайніцтвы Фрыцьёфа Нансена і Альберта Эйнштэйна.

Зараз з высокай агароджы Левашоўскай пусткі зняты калючы дрот — усё астатняе захоўваецца некранутае. Сюды прыходзяць людзі ўшанаваць памяць ахвяраў сталінізму. Беларускае грамадска-культурнае таварыства ў Санкт-Пецярбурзе вырашыла гэтай вясной, на Радаўніцу, паставіць у Левашове крыж — памяці ўсіх беларусаў, якія пахаваны тут. У нашым жалобным мерапрыемстве прымуць удзел прадстаўнікі грамадскіх арганізацый Пецярбурга, члены літоўскай, украінскай суполак, святары розных канфесій, сваякі ахвяраў, чые імёны ўдалося знайсці.

Мы запрашаем усіх на Беларусі далучыцца да нас у гэты дзень! Хай гэта будуць Беларускі фонд культуры, Таварыства «Мартыралог Беларусі», Беларуская асацыяцыя ахвяраў палітычных рэпрэсій і іншыя арганізацыі і ўстановы Рэспублікі Беларусь.

БЕЛАРУСКАЕ ГРАМАДСКА-КУЛЬТУРНАЕ ТАВАРЫСТВА САНКТ-ПЕЦЯРБУРГА.

ПАКАЗАЛІ ПРЫКЛАД...

Ці можна быць матэматыкам, не ведаючы табліцы множання? Абсурд, скажаце. І будзеце мець рацыю. А вось культурай, не ведаючы яе асновы — мовы, можна, аказваецца, займацца досыць паспяхова.

У гэтым яшчэ раз пераканала адна з апошніх тэлеперадач «Кроку» (6 лютага). Тэма была вельмі балючая і актуальная: непрадуманая палітыка Вярхоўнага Савета ў адносінах да нацыянальнай культуры, непамернае падаткаабкладанне, якое яе канчаткова загубіць. Аўдыторыя сабралася не абыякая — кіраўнікі творчых саюзаў рэспублікі: архітэктараў, пісьменнікаў, журналістаў, дызайнераў, мастакоў, тэатральных дзеячаў. І словы гучалі нібыта правільныя: родная Беларусь, нацыянальнае адраджэнне, бедная культура... І гаварылася ўсё нібыта з болем. Але ніякай веры ў шчырасць гэтых слоў не было, бо гучала... не беларуская мова! Адзін А. Дудараў годна прадстаўляў аўдыторыю, чым толькі збіваў з панталыку вядучую «Кроку», якая так увайшла ў сваю ролю, што пазней нават з сельскімі дзяўчатамі гаварыла «пагарадскому», і бедалагі вымушаны былі падладжвацца пад «культурнага» сталічнага карэспандэнта.

Нехта з тэлегледачоў не вытрымаў і пазваніў у студыю па прамому тэлефону: «Чаму ж ты, Яроменка, мовы не ведаеш?» Што тут усчалося! Патокі фальшывых слёз, біццё ў грудзі: і родную Беларусь мы любім, і мову сваю паважаем, але не ведаем яе, бо да апошняга часу ў ёй... не было патрэбы. Вось так. Працавалі бедныя дзеячы нацыянальнай культуры, атрымоўвалі ўзнагароды і званні, цярпліва чакаючы, пакуль узнікне патрэба ў аснове культуры, хай сабе на ўзроўні ўласнай сям'і ці зносінаў з калегамі. І вось, нарэшце, дазволілі! Ды, як аказалася, часам лепш валодае моваю просты рабочы люд, чым тыя, каго гэта датычыць у першую чаргу. Як тут не ўспомніць трапныя радкі з неўміручай паэмы «Сказ пра Лысую гару»:

Калі другі артыст народны
Не знаў і двух народных слоў.

...У заключэнне размовы вядучая выказала пажаданне сустракацца па гэтых пытаннях і ў далейшым. Усе горача адгукнуліся на запрашэнне. А я падумаў: лепей бы ўжо гэтыя «дзеячы» не паказваліся на экране і не адкрывалі рота. Няхай людзі прадаўжаюць наіўна верыць, што нацыянальную культуру робяць сапраўды адданыя ёй дзеячы.

А мы яшчэ спадзяёмся на творчую інтэлігенцыю, якая павінна паказаць прыклад у справе нацыянальнага адраджэння...

Яўген САХУТА,
старшыня суполкі ТБМ ІМЭФ Акадэміі навук Беларусі.

ВЯРТАННЕ СТАРАЖЫТНЫХ СІМВАЛАЎ

Цікава, вельмі цікава жыць на пераломе гістарычных эпох. Калі ў 1978 годзе я разам са сваім сябрам, архітэктарам Сяргеем Багласавым змясцілі старадаўнюю «Пагоню» над эскізам аднаўлення і рэстаўрацыі Лідскага замка, ніхто з нас не мог нават падумаць, што праз нейкіх няпоўных 15 год яна стане візітнай карткай незалежнай Беларусі. Больш таго, мы былі вельмі засмучаныя, калі пад час друкавання нашага праекта адбудовы Лідскага замка ў архітэктурным часопісе, што выходзіць у Каўнасе, летувіская цэнзура зрэзала выяву «Пагоні» з усіх нашых фотаздымкаў.

А колькі намаганняў трэба было прыкласці, каб вясной 1991 года неўміручы вершнік, што заўсёды бараніў сваю Бацькаўшчыну, з'явіўся на бліскучым ветраніку (флюгеры), што аздобіў стромкі дах першай аднoўленай вежы замка XIV ст. у Лідзе.

Зараз, пасля таго, як нашы старадаўнія герб і сцяг прызналі больш чым 70 краін свету, нельга не сказаць словы падзякі тым мастакам і навукоўцам, што маюць непасрэднае дачыненне да вяртання беларускаму народу яго некалі занядбаных святынь. Паколькі вялізная праца над распрацоўкай эталонаў герба, сцяга і пячатак Прэзідыума Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь ужо практычна скончана, хацелася б расказаць чытачам «ЛіМа» і «Чырвонай змены», якія пільна і часам даволі крытычна сачылі за гэтай работай, аб асноўных яе ўдзельніках.

Апошнія дзесяцігоддзі наш старажытны герб «Пагоня» і бел-чырвона-белы сцяг цяжка і пакутліва прабіваліся на свет Божы праз завалы невуцтва і нацыянальнага нігілізму. Партапаратчыкі пільна сачылі, каб ні ў літаратуры, ні ў мастацкіх творах, ні ў гістарычных даследаваннях і згадкі не было пра гэтыя спрадвечныя нацыянальныя сімвалы беларусаў. І тым не менш, праўда перамагла. Пытанне аб нацыянальнай сімволіцы, аб сцягу і гербе Рэспублікі Беларусь было ўнесена ў павестку дня вераснёўскай сесіі Вярхоўнага Савета. Напярэдадні гэтай сесіі па ініцыятыве парламенцкай апазіцыі ў фае перад парламенцкай залай Вярхоўнага Савета была разгорнута спецыяльная музейная выстава пад назвай «Герб і Сцяг». За стварэнне выставы ўзяліся мастакі Яўген Кулік, Уладзімір Крукоўскі, Мікола Купава і Аляксей Марачкін. У працэсе работы да іх далучыліся Лявон Бартлаў, Леў Талбузін, Тодар Ладуцька, Ігар Марачкін і Вячаслаў Дубінка. У кароткі тэрмін была выпрацавана канцэпцыя выставы, сабрана некалькі соцень экспанатаў як гістарычнага, так і сучаснага айчыннага і замежнага паходжання. Выстава зрабіла значнае ўражанне на многіх дэпутатаў, станоўча паўплывала на вынікі галасавання. 19 верасня 1991 года «Пагоня» і бел-чырвона-белы сцяг былі зацверджаны ўжо ў якасці дзяржаўных сімвалаў Рэспублікі Беларусь. Неўзабаве пасля гэтага, 4 кастрычніка 1991 года, Прэзідыум Вярхоўнага Савета стварыў камісію па выпрацоўцы эталонаў дзяржаўнай сімволікі і атрыбутыкі (г. зн. герба, сцяга, пячатак, нагруднага знака і г.д.), а таксама нарматыўных дакументаў да іх. Узначаліць камісію было даручана мне. Камісія склалася з вядомых беларускіх гісторыкаў, мастацтвазнаўцаў, мастакоў, дызайнераў, народных дэпутатаў Беларусі. Сярод навукоўцаў варта адзначыць дактароў гістарычных навук Анатоля Грыцкевіча і Георгія Штыхава, кандыдата гістарычных навук Валянціна Голубева (намеснік старшыні камісіі), кандыдатаў мастацтвазнаўства Тамару Габрусь і Зянона Пазняка, кандыдата юрыдычных навук Марыну Сатоліну, а таксама выдатнага знаўцу беларускай геральдыкі Анатоля Цітова і старшыню камісіі па культуры і захаванні гістарычнай спадчыны Мінскага гарсавета Ігара Чарняўскага. Адначасова над эскізамі пачала працаваць група мастакоў (Л. Бартлаў, У. Крукоўскі, Я. Кулік, М. Купава, Л. Талбузін), якую курыраваў член камісіі, народны дэпутат Зянон Пазняк, мастацтвазнаўца і гісторык. У працэсе працы каштоўныя парады і кансультацыі аўтары атрымалі ад вядомых беларускіх графікаў Арлена Кашкурэвіча і Уладзіміра Лукашыка, а таксама члена нашай камісіі, архітэктара, народнага дэпутата Лявона Зданевіча. Камісія шчыра дзякуе ім, а таксама ўсім, хто застаўся неабыякавым да нашай працы, выказаў як станоўчыя, так і крытычныя заўвагі. Былі, вядома, і такія лісты, у якіх аўтары сцвярджалі, што «Пагоня»—гэта літоўскі (у сэнсе — летувіскі) герб, а бел-чырвона-белы сцяг прыдумалі фашысты. Такім «змагарам за справядлівасць» быў дадзены адказ 17 студзеня 1992 г. на старонках «ЛіМа» і «Навін Беларускай акадэміі».

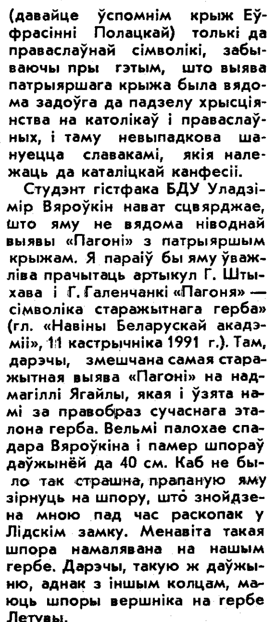

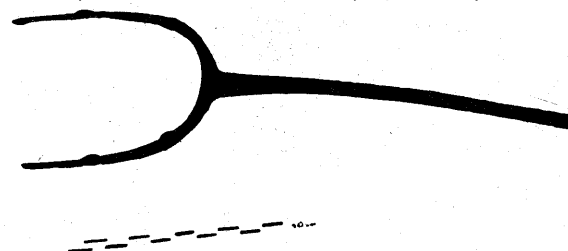

Была і другая крытыка, у якой аўтары падвяргалі сумненню асобныя дэталі эталона дзяржаўнага герба. Шмат заўваг было выказана па форме крыжа на шчыце вершніка. Частка чытачоў «ЛіМа» і «Чырвонай змены» чамусьці аднесла самую старажытную выяву хрысціянскага крыжа на Беларусі (давайце ўспомнім крыж Еўфрасінні Полацкай) толькі да праваслаўнай сімволікі, забываючы пры гэтым, што выява патрыяршага крыжа была вядома задоўга да падзелу хрысціянства на католікаў і праваслаўных, і таму невыпадкова шануецца славакамі, якія належаць да каталіцкай канфесіі.

Студэнт гістфака БДУ Уладзімір Вяроўкін нават сцвярджае, што яму не вядома ніводнай выявы «Пагоні» з патрыяршым крыжам. Я параіў бы яму ўважліва прачытаць артыкул Г. Штыхава і Г. Галенчанкі «Пагоня» — сімволіка старажытнага герба» (гл. «Навіны Беларускай акадэміі», 11 кастрычніка 1991 г.). Там, дарэчы, змешчана самая старажытная выява «Пагоні» на надмагіллі Ягайлы, якая і ўзята намі за праобраз сучаснага эталона герба. Вельмі палохае спадара Вяроўкіна і памер шпораў даўжынёй да 40 см. Каб не было так страшна, прапаную яму зірнуць на шпору, што знойдзена мною пад час раскопак у Лідскім замку. Менавіта такая шпора намалявана на нашым гербе. Дарэчы, такую ж даўжыню, аднак з іншым колцам, маюць шпоры вершніка на гербе Летувы.

Шмат каму не падабаецца і выява каня. Як не згадаць тут думку В. Занежанкава (гл. «Чырвоную змену», 27.01. — 2.02.1992), які піша, што «нехлямяжыя беларусы пасадзілі рыцара на калгаснага лашака і кажуць, што гэта наш герб...». Самае цікавае, што нашы «калгасныя лашакі», якія так не падабаюцца некаторым грамадзянам, вядуць радавод менавіта ад рыцарскіх коней, ад тых «грозных коней», пра якіх пісаў Максім Багдановіч. Так, мастакі на нашым гербе намалявалі бургуна-фламанскі тып каня, уласцівы для еўрапейскага рыцарства XIV — першай паловы XVI стст. Дарэчы, менавіта такі конскі тып адлюстраваны на гербе БНР у 1918 годзе.

Пасля таго, як у Еўропе пашырылася вогнестрэльная зброя, рыцары і шляхта пераселі на лёгкіх коней, якія маюць іспанскі радавод, а сваіх баявых сяброў аддалі сялянам. Таму сучасныя конскія пароды першэроны і брабансоны, якія на шчасце захаваліся ў нашых вяскоўцаў, нягледзячы на хрушчоўскую экспрапрыяцыю, паходзяць ад тых баявых коней, на якіх баранілі Беларусь Давыд Гарадзенскі і Канстанцін Астрожскі.

Найбольш слушная заўвага была выказана на старонках «ЛіМа» спадаром Ю. Копцікам («ЛіМ», 31 студзеня 1992 г.), які прапануе ў адпаведнасці з законамі геральдыкі зрабіць шчыт у вершніка чырвонага колеру. Так, большасць вядомых нам гербаў пабудавана менавіта па такім прынцыпе, аднак ёсць і выключэнне. І мы мусілі пайсці на яго, бо чырвоны шчыт на чырвоным фоне разбуральвае колеравую еднасць герба. Гэта адчувалі і нашы продкі, якія, пачынаючы з XVI ст., часам змяшчалі залаты крыж на шчыце сіняга колеру. Гэтым шляхам пайшлі і нашы летувіскія суседзі, якія 4 верасня 1991 г. змянілі эталон свайго дзяржаўнага герба і чырвоны фон шчыта замянілі на сіні. Мы зыходзілі з таго, што ў старажытным апісанні «Пагоні» ўжываліся толькі два колеры: белы конь і вершнік на чырвоным фоне. Пра колер шчыта ў старажытных хроніках нічога не сказана, а тым больш няма ні слова пра сіні фон для шчыта. Таму, каб захаваць гістарычную праўду і колеравую еднасць герба, было вырашана змясціць выяву залатога шасціканцовага крыжа на срэбным (белым) шчыце.

У канцы допіса хачу звярнуцца да Задзіночання беларускіх студэнтаў і маладзёжнай арганізацыі «Выбранецкія шыхты», якія прапануюць наладзіць конкурс на лепшую выяву «Пагоні». Шаноўныя спадары! Зусім нялёгка праходзіла ў нашым Вярхоўным Савеце пытанне аб тым, каб нацыянальную сімволіку зрабіць дзяржаўнай. Успомніце, колькі самых недарэчных праектаў герба прапанавалі ў верасні мінулага года чытачы адной толькі «Звязды». Каб мы наладзілі конкурс ды вынеслі на Вярхоўны Савет некалькі розных варыянтаў, то напэўна апынуліся ў той незайздроснай сітуацыі, якая ўласціва зараз Расіі, што пакуль не мае гістарычнага герба і карыстаецца савецкай сімволікай на сённяшні дзень. Кожны дзень існавання без дзяржаўнага эталона герба прыносіць і значныя фінансавыя страты, бо без выявы герба дзяржава існаваць не можа, а замена старых пячатак, бланкаў, шыльдаў і г. д. абыходзіцца ў значную капейку. Таму раю вам выкарыстаць сваю маладую энергію на канкрэтныя справы.

Алег ТРУСАЎ,
намеснік старшыні Камісіі Вярхоўнага Савета Беларусі па адукацыі, культуры і захаванню гістарычнай спадчыны, кандыдат гістарычных навук.

Марцін КОЎЗКІ

ДОЛЯ ПРАЎДЫ

Шумяць парламенцкія крыткі, адзін другога крые-мажа, тэатралізацыя палітыкі — інакш пра гэта і не скажаш. Шуміце, любыя-харошыя, калі за гэта плацяць грошы вам, але пра нас не забывайце — рашайце, нешта ўсё ж рашайце...

●

Такая пара настала, самотная для п'едэсталаў. Ні пуду ў маладых, ні смеху, ні кветак жывых. Вясельны абрад не зменены, а моладзь не едзе да Леніна.

●

Каб не зблытаў нейкі гусь Беларусь з Радзэйяй, утварыла Беларусь Камітэт па геадэзіі. А знайсці нас між прысад можна і без карты — гэта там, дзе шмат пасад для функцыянераў партыі.

●

Бегаюць цяпер па нашых скверах колі, таксы, спаніэлі, тойтэр'еры. Кагадзе было яшчэ не так: людзі дзетак мелі, не сабак.

●

Мне казаў пенсіянер: я памёр бы хоць цяпер, дык жа для крэмацыі не даюць датацыі. Мае грошы далакоп разглядаў у мікраскоп і сказаў: «За вашы грошы вам не пахаваць і вошы»... Перад смерцю ты адзін, дай зайду ў магазін: «Што вы з вашым пажаданнем, у нас тыдзень пахавання толькі для жанчын, ім і чарка, ім і чын». Так вось усё і бяжыць, мусім, братка, жыць.

●

Кансультацыя таварыства аховы прыроды: у якіх клетках лепш за ўсё трымаць птушак.

●

Пажадаў народ КПСС апынуцца на Чарнобыльскай АЭС. Меў народ на гэты вырак права, выбухнула партыя-дзяржава. Дзе цяпер КП і дзе СС? Вісне полаг над Чарнобыльскай АЭС.

●

На хлебнай ніве: поўняцца зернем нашы засекі ў Злучаных Штатах Амерыкі і Канадзе.

●

Каб я быў гісторыкам культуры, я б падбіраў карыкатуры, спісваў у калонах дэманстрантаў з'едлівыя словы транспарантаў, з вечара чакаў бы, калі дзеўкі свежыя спяюць свае прыпеўкі. Трэба часу даць характарыстыку — вось яны, фальклор і публіцыстыка. Хай у прышласці ад нашага дыхання ажывуць даўнейшыя паданні.

●

Дыялог. «Цяпер наша надзея на генную інжынерыю». «На гэнную інжынерыю дрэнная надзея».

●

— Узнясенне гэта падзенне, — паспеў падумаць той, каго кінуліся гушкаць «на ўра».

●

Некаторыя блытаюць індывідуальнае з прыватным, бо з індывідуальнага ў іх ужо адно толькі прыватнае.

●

«Прастор-куток», паночкі, пішу цераз злучок. Вунь нерат, а у вочку тчэ сетку павучок. А вунь штурмуе неба няўрымслівы жаўрук, паміж гняздом у хлебе і небам — толькі гук... Прастор прывабна зззяе, а ў ім глухі куток, дык што ж іх падзяляе і што тым больш яднае? Злучок, браток, злучок.

Заснавальнікі:
САЮЗ ПІСЬМЕННІКАЎ БЕЛАРУСІ
І МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ
РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ

Выходзіць раз на тыдзень па пятніцах.
Друкарня «Беларускі Дом друку».

АДРАС РЭДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарава, 19.

Тэлефоны: прыёмная рэдакцыі — 33-24-61; намеснік галоўнага рэдактара — 33-25-25; адказны сакратар — 33-19-85; аддзел публіцыстыкі: Міхась ЗАМСКІ — 33-19-65; аддзел пісьмаў і грамадскай думкі: Людміла КРУШЫНСКАЯ, Марыя ГІЛЕВІЧ—33-19-85; аддзел літаратурнага жыцця: Алесь МАРЦІНОВІЧ—33-24-62; аддзел крытыкі і бібліяграфіі: Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ — 33-22-04; аддзел літаратуры: Юрась СВІРКА — 33-22-04; аддзел музыкі: Святлана БЕРАСЦЕНЬ — 33-21-53; аддзел тэатра, кіно і тэлебачання: Жана ЛАШКЕВІЧ — 33-21-53; аддзел выяўленчага мастацтва і аховы помнікаў: Пётра ВАСІЛЕЎСКІ — 33-24-62; аддзел навін: Віталь ТАРАС — 33-19-65, Юрась ЗАЛОСКА— 33-22-04; аддзел мастацкага афармлення: Уладзімір ТАБУШАЎ — 33-44-04; фотакарэспандэнт — 33-24-62; бухгалтэрыя—26-86-40.

Пры перадруку просьба спасылацца на «ЛіМ». Рукапісы рэдакцыя не вяртае і не рэцэнзуе. Пазіцыя рэдакцыі можа не супадаць з думкамі і меркаваннямі аўтараў публікацый.

Індэкс 63856

М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12